

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı

**AVRUPA'DA YAŞAYAN TÜRKLERİN ÇALIŞMA HAYATINA
İLİŞKİN SORUNLARI (BADEN WÜRTTEMBERG - ALSACE
ÖRNEĞİ)**

Rümeysa YILDIZ

Yüksek Lisans Tezi

Sivas

Mart 2019

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Başkanlığı

**AVRUPA'DA YAŞAYAN TÜRKLERİN ÇALIŞMA HAYATINA
İLİŞKİN SORUNLARI (BADEN WÜRTTEMBERG - ALSACE
ÖRNEĞİ)**

Yüksek Lisans Tezi

Rümeysa YILDIZ

Tez Danışmanı:
Doç. Dr. Osman ALACAHAN

Sivas
Mart 2019

KABUL VE ONAY

Üniversite: : Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkiler Anabilim Dalı
Tezin Başlığı : AVRUPA'DA YAŞAYAN TÜRKLERİN ÇALIŞMA HAYATINA İLİŞKİN SORUNLARI (BADEN WÜRTTEMBERG - ALSACE ÖRNEĞİ)
Savunma Tarihi : 08/03/2019
Danışmanı : Doç. Dr. Osman ALACAHAN

Unvanı - Adı Soyadı

İmza

Jüri Başkanı : Doç. Dr. Osman ALACAHAN

Üye : Doç. Dr. Halis BAŞEL

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Özlem DEMİR

Oy Birliği

Oy Çokluğu

Rümeysa YILDIZ tarafından hazırlanan AVRUPA'DA YAŞAYAN TÜRKLERİN ÇALIŞMA HAYATINA İLİŞKİN SORUNLARI (BADEN WÜRTTEMBERG - ALSACE ÖRNEĞİ) başlıklı tez, kabul edilmiştir.

..../..../.....

Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL
Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

1. Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
2. Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
3. Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
4. Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

Rümeysa YILDIZ

TEŞEKKÜR

Bu çalıőmamda karőılaőtıđım zorluklarda yardımını eksik etmeyen danıőmanım Doç. Dr. Osman ALACAHAN'a teőekkürlerimi sunarım. Çalıőmamda kaynaklarından yararlandığım bilim insanlarına ve çalışmanın alan araőtırması kısmına katkı sağlayan herkese teőekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca yüksek lisans eğitimim boyunca maddi manevi desteklerini esirgemeyen aileme ve tez aşamasında iken ailemize katılan, çalıőmam sırasında yaőadıđım sıkıntıları güzel yüzü ile unutturan yeğenim Gönül Hifa YILDIZ'a varlıkları için teşekkür ederim. Bu çalıőmamı emeğini hiçbir zaman ödeyemeyeceğim annem Solmaz YILDIZ'a atfediyorum.

Rümeysa YILDIZ

Sivas, 2019

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	v
TABLO LİSTESİ.....	vii
ŞEKİL LİSTESİ.....	ix
ÖZET.....	xi
ABSTRACT.....	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Göç ve Göç Kuramı.....	3
1.1.1. Göç Tanımı	3
1.1.2. Uluslararası Göç Kuramları	5
1.1.2.1. Neoklasik Ekonominin Makro Kuramı.....	5
1.1.2.2. Neoklasik Ekonominin Mikro Kuramı	6
1.1.2.3. “Yeni Ekonomi” Kuramları	8
1.1.2.4. İkiye Bölünmüş Emek Piyasası Kuramı	10
1.1.2.5. Dünya Sistemleri (Merkez-Çevre) Kuramı.....	12
1.1.2.6. İlişkiler Ağı Kuramı	15
1.1.2.7. Kurumsal Kuram.....	17
1.1.2.8. Kümülatif Nedensellik	17
1.1.2.9. Göç Sistemleri Kuramı	19
1.1.3. Göç Çeşitleri	19
1.1.3.1. İç Göç.....	19

1.1.3.2. Dış Göç.....	20
1.1.3.3. Zorunlu Göç	21
1.1.3.4. Gönüllü Göç	22
1.1.3.5. Beyin Göçü.....	23
1.1.3.6. İş Gücü Göçü.....	24
1.2. Çalışma ve Çalışma Kuramı.....	25
1.2.1. Çalışma Kavramının Tanımı.....	26
1.2.2. Tarihsel Süreçte Çalışma Kavramı	28
1.2.2.1. İkel Komünal ve Tarım Toplumlarında Çalışma	29
1.2.2.2. Sanayi Toplumlarında Çalışma	31
1.2.2.3. Sanayi Sonrası Toplumda Çalışma	33
1.2.3. Çalışmaya İlişkin Yaklaşımlar	34
1.2.4. Çalışma Hayatında Sektörel Faaliyetler	36
1.2.4.1. Tarım sektörü	37
1.2.4.2. Sanayi Sektörü	37
1.2.4.3. Hizmet Sektörü.....	38

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA'YA İŞÇİ GÖÇÜNÜN TARİHSEL ARKA PLANI VE GELİŞİMİ

2.1. Uluslararası Göç Hareketleri	39
2.2. Avrupa Ülkelerinde Göç	41
2.3. Türk Dış Göç Sürecinin Gelişimi	44
2.3.1. 1950'li Yıllar: Bireysel Girişimler ve Özel Aracılar	47
2.3.2. 1960'lı Yıllar: Devlet Tarafından Düzenlenen İkili Anlaşmalar	49
2.3.3. 1970'li Yıllar: Göçmen İşçi Alımının Durdurulması, Aile Birleşmeleri.....	52
2.3.4. 1980'li Yıllar: Çocukların Eğitim Sorunları, Dönüşü Özendiren Yasalar ...	54

2.3.5. 1990'lı Yıllar: Yabancılar Yasası, Yabancı Düşmanlığı, Siyasal Haklar..... 56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA'DA ÜRETİM SEKTÖRÜNDE ÇALIŞAN TÜRK İŞÇİLERİN ÇALIŞMA YAŞAMINDAKİ SORUNLARINA İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA

3.1. Araştırmanın Metodolojisi	59
3.1.1. Araştırmanın Amaç ve Önemi	59
3.1.2. Araştırmanın Evren ve Örnekleme	60
3.1.3. Araştırmanın Yöntemi ve Verilerin Toplanması	61
3.1.4. Araştırma Verilerinin İstatistiksel Analizi.....	62
3.1.5. Araştırmanın Hipotezleri	62
3.2. Araştırmanın Bulguları	64
3.2.1. Uluslararası Göç Sonucunda Çalışma Hayatında Ortaya Çıkan Sorunlar....	64
3.2.1. Katılımcılara İlişkin Genel Bilgiler	67
3.2.1.1. Katılımcılara İlişkin Demografik Bilgiler.....	68
3.2.1.2. Katılımcıların Yaşadıkları Yere İlişkin Sosyal Algıları.....	70
3.2.1.3. Katılımcıların Çalışma Hayatına İlişkin Algıları.....	73
3.2.1.4. Katılımcıların Çalışma Hayatına İlişkin Ekonomik Algıları	78
3.2.2. Hipotezlerin Test Edilmesi	83
3.3. Bulguların Değerlendirilmesi.....	91
SONUÇ	95
KAYNAKÇA	97
EKLER.....	107
ÖZGEÇMİŞ.....	111

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
age.	: adı geçen eser
agm.	: adı geçen makale
C	: cilt
çev.	: çeviren
ÇŞGB	: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
DIYİH	: Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri
ed.	: editör
İİBF	: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İİBK	: İş ve İşçi Bulma Kurumu
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
p.	: page
S.	: Sayı
s.	: sayfa
SBF	: Siyasal Bilgiler Fakültesi
TDK	: Türk Dil Kurumu
vd.	: ve diğerleri
YİHGM	: Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü

TABLO LİSTESİ

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa
Tablo 2.3.1.	Yıllara Göre Bazı Avrupa Ülkelerinde Yaşayan Türk Vatandaşları.....	47
Tablo 2.3.2.	İkili Anlaşmalar Sonrası Yurtdışındaki Türk İşçi Sayısı	50
Tablo 2.3.3.	1970'den Petrol Krizine Kadar Avrupa'ya Gönderilen İşçi Sayısındaki Değişim	53
Tablo 3.2.1.	Avrupa'da Çalışan Türk İşçilerin Demografik Bilgileri	69
Tablo 3.2.2.	Dini İncancımın Herkes Tarafından Bilinmesinden Çekinirim	70
Tablo 3.2.3.	Kamusal Alanda Dini Kimliğimin Bilinmesinden Çekinirim.....	70
Tablo 3.2.4.	İnanç ve İbadet Özgürlüğümüzü Yaşamamız Engelleniyor.....	71
Tablo 3.2.5.	Kendi Sosyal ve Kültürel Değerlerimizi Yaşamaktan Engelleniyoruz.	71
Tablo 3.2.6.	Toplumun Diğer Kesimi Hakkımızda Olumsuz Düşüncelere Sahiptir.	72
Tablo 3.2.7.	İşe Alım Sürecinde Türk Olmam Sorun Yaratır	73
Tablo 3.2.8.	Kendimi İş Ortamında Dışlanmış Hissediyorum	74
Tablo 3.2.9.	Yaptığım İşin İşveren Tarafından Kıymetinin Bilinmediğini Hissediyorum	74
Tablo 3.2.10.	Patronum Türk Olmamdan Dolayı Bana Karşı Olumsuz Tavrı Sergiler	75
Tablo 3.2.11.	Giyim Tarzımdan Dolayı İş Yerinde Yadırgandığımı Hissediyorum.	75
Tablo 3.2.12.	İş Ortamında Anadilimi Konuştuğumda Yadırgandığımı Hissediyorum	76

Tablo 3.2.13. İş Ortamında Dini İnançımın Gerekliliklerini Yerine Getirmekte Sorun Yaşarım	77
Tablo 3.2.14. Uluslararası Siyasi İlişkiler İş Ortamımıza Yansır	77
Tablo 3.2.15. Fransız-Alman İşçilerle İş Hayatındaki Tüm Haklarımız Eşittir	78
Tablo 3.2.16. Yaptığım İş Karşılığında Aldığım Gelir Tatmin Edicidir	78
Tablo 3.2.17. Asgari Ücret İle Türkiye'de Çalışmak Yerine Burada Çalışmayı Tercih Ederim	79
Tablo 3.2.18. Türkiye'de Aynı Emek Gücünü Kullansam Dahı Şimdiki Gelirimi Elde Edemem	80
Tablo 3.2.19. Türkiye'de Şimdiki İşime Benzer Bir İş Bulsam Türkiye'ye Dönüş Yaparım	81
Tablo 3.2.20. Burada Elde Ettiğim Gelir Türkiye'de Çalışıp Elde Edeceğim Gelire Göre Daha İyi Bir Yaşam Standardı Sağlıyor	81
Tablo 3.2.21. Türkiye Şartlarına Göre Burada Daha İyi İmkanlara Sahibim	82
Tablo 3.2.22. Giyim Tarzı ile İş Yerinde Yadırganma	84
Tablo 3.2.23. Eğitim Düzeyi ile İş Yerinde Dışlanma	85
Tablo 3.2.24. Eğitim Düzeyi ile Yapılan İşin İşveren Tarafından Kıymetinin Bilinmemesi	86
Tablo 3.2.25. Ülke Dilini Bilme Derecesi ile İş Ortamında Anadilini Konuştuğunda Yadırganma	88
Tablo 3.2.26. Ülke Dilini Bilme Derecesi ile İş Ortamında Dışlanmış Hissetme	89
Tablo 3.2.27. İş Yerinde Başka Türk Çalışan Olması ile İş Ortamında Dışlanmış Hissetme	90

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil No	Şekil Adı	Sayfa
Şekil 3.1.	Türkiye'de Aynı Emek Gücünü Kullansam Dahi Şimdiki Gelirimi Elde Edemem.....	80
Şekil 3.2.	Burada Elde Ettiğim Gelir Türkiye'de Çalışıp Elde Edeceğim Gelire Göre Daha İyi Bir Yaşam Standardı Sağlıyor.....	82
Şekil 3.3.	Türkiye Şartlarına Göre Burada Daha İyi İmkanlara Sahibim	83

ÖZET

30 Ekim 1961’de Federal Almanya ile yapılan işgücü anlaşması sonrası başlayan Türk işgücü göçü, ilk zamanlarda her iki ülke tarafından da geçici olarak görülmekteydi. Ancak zaman içerisinde gelen bu işgücü kitlesi geri dönüş yapmamış ve kalıcı olmuştur. Konuk işçi olarak giden ilk işçilerden bugüne kadar işçiler, çalışma hayatında birçok sorunla karşılaşmışlardır. Gerek dil bilmeme, gerek kültür ve inanç açısından sorunlar yaşanagelmiştir.

Yapılan bu çalışmada da göç hareketinin gelişimi ve Avrupa’daki Türk işçilerinin çalışma hayatına yönelik algıları ve yaşadıkları sorunlar incelenmeye çalışılmıştır. Türk işçilerin buldukları ülkede genel olarak çalışma hayatında sorun yaşamadıkları, ayrıca ülkeye ilişkin sosyo-ekonomik tutumlarının da olumlu olduğu görülmüştür. Bunun yanında bir kısım çalışanın da iş yerinde dışlanma ve yadırganma konularında sorun yaşadıkları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Göç, İşgücü Göçü, Avrupa’ya İşçi Göçü, Konuk İşçi.

ABSTRACT

31 October 1961 after the contract have been made on labor, between Federal Germany and Turkey, labor migration started. It was thought to be temporary at first by the two countries. But the labor community that had migrated throughout the time, didn't come back than became permanent. The workers, who had gone as guest workers at first came across a lot of problems in business life. The problems were generally about not learning the new language, cultural and belief.

In this research, we tried to examine the perception of Turkish workers in Europe about business life, their problems and the progress of this migration. It was determined that the Turkish workers generally have no problems in business life. Also their social-economical attitudes are positive. It was also detected that some of the workers had problem in exclusion and odd up issues.

Keywords: Migration, Labor Migration, Labor Migration to Europe, Guest Worker.

GİRİŞ

Göç, genel olarak bölgeler arasında kaynaklanan ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi farklılıklar nedeniyle bireylerin, tek başlarına ya da kitle halinde, kalıcı veya geçici olarak yaptıkları yer değiştirme hareketi olarak tanımlanabilir. Göç hareketleri ülke sınırları içinde olabileceği gibi, ülkeler arası da olabilmektedir. Göç olgusu işsizlik, doğa olayları, savaşlar, siyasal veya dinsel baskılar, daha iyi yaşam koşulları elde etme vb. nedenlere bağlı olarak yaşanmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa’da meydana gelen büyük yıkımın ardından, ülkelerin yeniden toparlanabilmesi için harekete geçilmiş, ancak bunun için gerekli olan insan gücü konusunda yetersizlik yaşanmıştır. 1950’lerin başından itibaren Avrupa ülkeleri, oluşan bu işgücü açığını kapatmak için çevre ülkelerden işçi talep etmiştir. Türkiye ise bu hareketliliğin içine ilk kez Almanya ile yapılan işgücü anlaşması ile dahil olmuştur. 1961’de Almanya ile başlayan Türk işgücü göçü Belçika, Hollanda, Fransa gibi ülkelerle de yapılan anlaşmalarla devam etmiştir. Türkiye’nin siyasi bir politika olarak uyguladığı bu süreçte amaç; ülkedeki fazla işgücünün ihracı ile işsizlik oranının düşürülmesini ve işçilerden gelen dövizler ile dış borcun kapatılmasını sağlamaktır.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren Almanlar tarafından “Gasterbeiter (Konuk işçi)” olarak ülkeye gelen Türkler para biriktirip vatana dönmek niyeti ile başladıkları bu yolculukta, Türkiye ekonomisinin kötü olması, siyasi istikrarsızlık gibi nedenlerden dolayı dönememiş, dönmek istememişlerdir. Kaldıkları ülkede düşük ücretlerle ve riskli işlerde çalışmaya başlayan Türkler birçok açıdan sorun yaşamıştır. Dil bilmemeleri nedeniyle yaşanan iletişim sorunları, kendilerine uygun olmayan kötü işlerde çalışmaları ve toplumdan izole şekilde yaşamaları onları etkilemiştir. Avrupa’da çalışan Türklerin hala bu gibi sorunlarla karşılaşp karşılaşmadıkları merak edilmektedir.

Yabancı bir ülkede çalışan Türklerin çalışma hayatına ve buldukları ülkenin kendilerine karşı olan tutumlarının incelenmesi amacıyla Almanya ve Fransa'nın belirli bölgelerinde yapılan bu çalışma ile avantajlar ve dezavantajlar belirlenmeye çalışılmıştır. Avrupa ülkelerinde Türk olmanın oluşturduğu sorunlar hakkında bilgi edinilmeye çalışılan bu araştırmanın ilk bölümünde, daha önceki yapılan çalışmalardan da faydalanılarak, göç ve çalışma olgusunun kavramsal ve kuramsal çerçevesi oluşturulmuştur. İkinci kısmında ise Avrupa'ya işçi göçünün tarihsel arka planı üzerinde durulmuş, uluslararası göç ve göçün çalışma hayatına ilişkin neden olduğu sorunlar hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Ardından Türk dış göç sürecinin aşamaları verilerek tarihsel süreçte gelişimi incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın son bölümünde ise yapılan alan araştırmasına ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Bu kapsamda yapılan çalışmada iş hayatında karşılaşılan sorunlar, hangi konularda yadırganmış veya dışlanmış hissettikleri ve buldukları ülkenin ekonomik ve sosyal imkanlarından memnun olup olmamaları gibi durumlarını ölçmeyi amaçlayan 28 soruluk bir anket formundan yararlanılmıştır. Elde edilen verilerin betimleyici analizi yapılmış ve oluşturulan hipotezler test edilerek yorumları yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Göç ve Göç Kuramı

Göç olayı, son 50-60 yıllık süreyi içeren bir geçmişe sahip değildir. Göç hareketleri insanlık tarihi kadar eski ve uzundur. Dünyanın bugün ki nüfus dağılımı, iktisadi yapısı, kültürel ve sosyo-ekonomik gelişimi tarih boyunca meydana gelen göçler ile şekillenmiştir.¹ Türk toplumunun ise bu kavramla geniş ölçüde tanışabilmesi ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra olmuştur.²

1.1.1. Göç Tanımı

Göç geçmişten beri süre gelen ancak günümüz toplumlarında daha yoğun şekilde gerçekleşen bir toplumsal hareketliliklerdir. Göçün kendine özgü karmaşık yapısı geniş bir alanda tanımlanmasına neden olmuştur. Demografik, ekonomik, politik, psikolojik, antropolojik ve sosyolojik içeriklerin belirleyici olmasından dolayı³ göç olgusunun herkes tarafından kabul gören genel ve tek bir tanımı bulunmamaktadır.

Göç genel olarak ekonomik, siyasal, toplumsal sebeplerle bireylerin ya da birey topluluklarının bir ülkeden başka bir ülkeye yerleşmeleri şeklinde ifade edilmiştir.⁴ Uluslararası Göç Organizasyonu IOM'un "Göç Sözlüğü" nde göç; uluslararası bir sınırı geçme veya aynı ülke içinde bir yerden başka bir yere hareket etme süreci olarak tanımlanmaktadır. Uluslararası göç ise kişilerin daimi veya geçici olarak, başka bir ülkeye yerleşmek için köken ülkelerinden ya da kalıcı ikamet

¹ Zübeyit Gün, Psikolojide, "Göç Çalışmalarındaki Metodolojik Problemler ve Çözüm Önerileri", *Türk Psikoloji Bülteni*, s.27.

² Nermin Abadan Unat, *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*, İstanbul, 2017, s.1

³ Suat Kolukırık, "Uluslararası Göç ve Türkiye: Yerel Uygulamalar ve Görünümler", *Zeitschrift für die Welt der Türken*, s.37.

⁴ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Ankara 2011, s. 954.

ettikleri ülkeden ayrılmaları olarak tanımlanmaktadır.⁵ Günay ise; belli bir zaman ve coğrafi mekanda birey veya topluluklarının fiziksel hareketlerini ifade eden, insan topluluklarında çok eski zamanlardan beri var olan oldukça karakteristik ve tipik bir toplumsal görüngü olarak tanımlamıştır.⁶

Aslında göç basit anlamda bireyin coğrafi bağlamda bir yer değiştirmesi değil, bireyin içine doğduğu, toplumsallaştığı çevreyi bırakarak yeni bir atmosfere uyum sağlamasını, insan ve mekân ilişkilerinin de yeniden kurulmasını gerektiren, sosyal ve kültürel boyutunun ekonomik ve hukuki boyutlarından daha fazla öne çıktığı bir sosyal olgudur.⁷

Çok çeşitli sebeplerden kaynaklanan ve değişik şekil ve süreçlerde gerçekleşen göç olgusunun etki ve sonuçları da çok çeşitli ve karmaşık olabilmektedir. Arango göçü; sermaye ve emek gücünün coğrafi dağılımındaki tutarsızlığın bir neticesi olarak yorumlamıştır.⁸ Bu noktada göç nedeniyle toplum yapısı, yaşam biçimi önemli değişim ve etkileşimlere maruz kalmaktadır. Bu etkiler özellikle bir ülkeden başka bir ülkeye göçü ifade eden dış-göç konusunda, göç alan ve göç veren topluluklar bakımından oldukça karmaşık hale gelebilmektedir. Göç, yalnızca coğrafi anlamda bir hareketlilik olmayıp, göç alan ile göç veren ülkeler ile aynı zamanda göçmenlerin de bu iki ulusal alandaki kurum, kişi ve süreçler ile bağlantılı hale getiren çok daha kapsamlı bir hareketliliği içinde barındıran bir olgu olarak görülmüştür.⁹ Ayrıca göç, göç edilen toplumlardaki nüfusun yaş ve cinsiyet yapısında da değişime sebep olabilmektedir.¹⁰

Göç hareketinin olgusal olarak tamamen iyi ya da kötü olarak değerlendirilmesi mümkün olmasa da dünya tarihine ve uygarlıkların gelişmesine

⁵ Uluslararası Göç Organizasyonu (IOM), *Göç Terimleri Sözlüğü*, Cenevre 2009, s.22.

⁶ Ünver Günay, “Göç, Din ve Değişme: Batı Avrupa’daki Türk İşçileri Örneği”, *Bilimname*, s.35.

⁷ Yusuf Adıgüzel, “Göçmenlerin Kültürel Entegrasyonu”, (Ed. Adem Esen ve Mehmet Duman), *Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler*, İstanbul 2016, s.174.

⁸ Joaquin Arango, “Explaining Migration”, A Critical View, *International Social Science Journal*, p.285.

⁹ Banu Şenay, “Ulusaşırı Toplumsal Alanlar, Ulusaşırı Kimlikler: Avustralyalı Türkler Örneği”, (Ed. R.O. Dönmez, P. Enneli ve N. Altuntaş), *Türkiye’de Kesişen ve Çatışan Dinsel ve Etnik Kimlikler*, İstanbul 2010, s.255.

¹⁰ Taylan Akkayan, *Göç ve Değişme*, İstanbul, 1979, s.21.

katkıda bulunduğu söylenebilir. Sonuç olarak göç, toplumları ve topluluklar arasında ki etkileşimi canlı tutan dinamik bir süreçtir.¹¹

1.1.2. Uluslararası Göç Kuramları

Göç tarihi göç hareketlerinde kapitalizmin ve piyasaların etkisiyle artan emek gücü talebinin yanı sıra, göç eden bireylerin ve ailelerinin de karar sürecinde etkin rol aldığı karmaşık bir süreçtir.¹² Bu sürecin başlangıcını ve günümüze doğru uluslararası ölçekte yaygınlaşma nedenlerini toplumbilimciler farklı kuramlarla açıklamaya çalışmışlardır. Bireylerin gönüllü olarak yer değiştirip değiştirmedikleri ya da göç etme kararlarında iktisadi faktörlerin etkili olup olmadığı bu açıklamalarda önemli bir yer tutmaktadır. Bu kuramlarda bireylerin ve hanelerin davranışı gibi değişkenlerin yanında ekonomik, sosyal, politik etkileri de ele alınmıştır. Uluslararası göç kuramları Massey ve arkadaşlarının sınıflandırması esas alınarak işlenmiştir.¹³

1.1.2.1. Neoklasik Ekonominin Makro Kuramı

Bu kurama göre uluslararası göç ve iç göçün nedeni olarak emek gücünün arz ve talebinde coğrafi bölgelere göre çıkan farklılıklar yer almaktadır. Emek gücü arzının fazla olduğu ülkelerde ücret düzeyi yüksekken, sermayeye göre emek gücü arzının az olduğu bölgelerde ücretler daha yüksek olabilmektedir. Ücret farklılığından dolayı meydana gelen bu açıklıktan dolayı iş bulamayan ya da daha yüksek ücret ile çalışmak isteyen kişiler yüksek ücret verilen bölgelere doğru göç etmektedirler.¹⁴ Bunun sonucunda, sermaye zengini ülkelerde emek arzı artıp ücretler düşerken, sermaye yönünden fakir olan ülkelerde emek arzı düşer ücretler artar. Bu gelişme uluslararası göçün maddi olarak maliyetini gösteren bir uluslararası ücret farkına neden olur.¹⁵

¹¹ Haydar Efe, "Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'de Yaşanan Göçler ve Etkileri", *Sosyal Bilimler Metinleri*, s.17.

¹² Gülay Toksöz, *age.*, 16.

¹³ Douglas S. Massey vd., "Uluslararası Göç Kuramlarının Bir Değerlendirmesi", Çev.: Saniye Dedeoğlu, Burcu Oskay vd., *Göç Dergisi*, s.13.

¹⁴ N. Abadan Unat, *Bitmeyen Göç*, s.53.

¹⁵ Douglas S. Massey vd., "Uluslararası Göç Kuramlarının Bir Değerlendirmesi", Çev.: Saniye Dedeoğlu, Burcu Oskay vd., *Göç Dergisi*, s.13.

İşçilerin emeğin bol olduğu ülkelerden, emeğin kıt olduğu bölgelere yönelmesi gibi yatırımlarda, sermaye bol ülkelerden, sermaye kıt ülkelere doğru yatırım sermayesi akışı gerçekleşir. Böylece göç hareketleri, sermaye yönünden fakir ülkelere yatırım yapan işverenlerin yüksek kar elde etmesini ve yine bu ülkelere doğru yönelen göç sayesinde vasıflı veya vasıfsız emek gücünün de bu bölgelerde yoğunlaşmasına neden olmaktadır.

Neoklasik Ekonomi kuramının, uluslararası göçe dair Manchester Okulu'na uygun basit açıklaması göç alan ülkelerin kamuoyunu ciddi biçimde şekillendirmiş ve göç politikalarına temel oluşturmuştur. Bu kuramın çeşitli önerme ve varsayımları şu şekilde sıralanmıştır:

- Emekçilerin, uluslararası göçünün nedeni ücret farklılıklarıdır.
- Uluslararası ücret farklılıklarının ortadan kaldırılması, işçi göçünü sonlandıracaktır ve bu farkların olmadığı bir ortamda göç olmayacaktır.
- Beşeri sermaye olarak görülen yüksek vasıflı işçilerin uluslararası hareketi, beşeri sermayenin getiri oranlarındaki farklarından kaynaklanmaktadır. Bu getiri oranları genel ücret oranlarından farklı olabilir ve niteliksiz işçilerin ters yönünde bir göç yaratabilir.
- Uluslararası göçü emek piyasaları belirlemektedir, diğer piyasaların önemi yoktur.
- Hükümetlere düşen görev, göç veren-alan ülkelerin emek piyasalarını denetlemek ve düzenlemektir.¹⁶

1.1.2.2. Neoklasik Ekonominin Mikro Kuramı

Neoklasik ekonomide makro kurama uygun olarak bireysel seçime dayanan mikroekonomik kuram bulunmaktadır. Sjaastad, Borjas ve Todaro'nun geliştirdikleri bu modele göre bireyler; rasyonel düşünce sistemi ile maliyet/kar hesabı yaparak daha yüksek kazanç elde edecekleri ülkeye göç etme kararı vermektedirler. Ancak bu kararı verip daha yüksek ücretlerle kar elde etmeden önce yolculuk ve taşınma

¹⁶ Agm., s.14.

masrafları, yeni bir dil öğrenme, uyumu sağlamak üzere psikolojik olarak yaşanılacak olan çeşitli sıkıntılar açısından farklı kalemlere yatırım yapmaktadırlar. Bu nedenle potansiyel göçmenler göç etmeyi seçtikleri ülkenin beklenen getirilerinin en yüksek olduğu yeri seçerler. Çünkü uluslararası göç beşeri sermayeye bir yatırım olarak sayılabilir.¹⁷

Neoklasik ekonominin mikro kuramı şu varsayımları içermektedir;

- Uluslararası göç hareketleri, hem kazançta hem de istihdam oranlarındaki uluslararası farklardan kaynaklanmaktadır. (Makro kuramda tam istihdam varsayımı mevcuttur.)
- Diğer koşullar eşitlendiğinde, olası mali ödül oranını artırma veya hedef ülkede köken ülkeye göre iş bulma olasılığını artıran kişisel beşeri sermaye özellikleri sayılan öğrenim, yabancı dil bilgisi, beceriler gibi unsurlar göç etme olasılığını artırmaktadır.
- Göç masraflarını düşüren bireysel özellikler, toplumsal koşul ve teknoloji göçün net getirilerini çoğaltarak uluslararası göç hareketlerini artıracaktır.
- Bireysel maliyet/kar hesapları ülkeler arasındaki göç akımlarının toplu sonucudur.
- Uluslararası göç hareketleri, ülkeler arasındaki kazanç ve/veya istihdam oranlarındaki fark yoksa oluşmaz. Uluslararası düzeyde göç hareketlerinin maliyeti çıktıktan sonra beklenen kazanç eşitleninceye dek göç hareketleri devam eder.
- Beklenen getiri farkının büyük olması göç akışının devam etmesine neden olur.
- Göç hareketlerinin oluşmasını sağlayan kararlar işgücü piyasaları arasındaki dengesizlikten kaynaklanmaktadır.
- Göç alan ülkelerdeki şartlar pozitif ise potansiyel göçmen için göç maliyeti negatif olabilir. Bu durumda göç hareketini durdurmak için bu çekici çalışma koşullarını azaltmak ya da kaldırmak gerekir.

¹⁷ George J. Borjas, "Economic Theory and International Migration", International Migration Review, C/S: 23/3, 1989'dan aktaran; Nermin Abadan Unat, 2017, age., s.54.

- Hükümetler, göç alan ve göç veren ülkelerde beklenen kazançları etkileyecek politikalarla kontrol etmektedirler. Örneğin yasadışı istihdam eden işverenlere ağır para cezaları verilmesi, gidilen ülkede işsiz kalma riskinin artırılması, köken ülkede uzun vadeli kalkınma programları ile gelişimi artıracak kredilerin verilmesi ya da göçün psikolojik ve maddi maliyetlerini artırıcı politikalar ile bu süreç kontrol edilmeye çalışılır.¹⁸

1.1.2.3. “Yeni Ekonomi” Kuramları

Neoklasik ekonomi modelleri, ekonomik bir etken olarak yalnızca bireyin kendisini ele almaktadır. Bireyin göç kararı alırken dışarıdan hiçbir etkiye maruz kalmadan bu karara vardığı düşünülmektedir. Oysa uluslararası göç kararı veren bir bireyin bu kararı; menşe ülke ile ilgili aile, akraba, kültürel alt yapısıyla ilgili bağlantıyı görmezden gelerek yorumlanmaktadır.

Oded Stark tarafından 1990’lı yıllarda geliştirilen teori göç kararının yalnızca bireyler tarafından değil, aile ve hane halkı kararlarının da etkili olduğu göçün, bir aile politikası olduğu öne sürülmektedir. Bu teoriye göre aile bireylerinin de göç sürecine katılmaları hem bir güvence oluşturmakta, hem de gelirin artmasını sağlamaktadır. Ayrıca bu teori görece daha yüksek gelire sahip kişilerin de göç sebeplerinin açıklanmasını sunmaktadır.¹⁹

Az gelişmiş ülkelerde hane halkları, riskleri kendi refahları doğrultusunda aile işgücünün çeşitli kaynaklara dağılımı yapılarak kontrol edilmeye çalışılmaktadır. Aile üyelerinden bazıları yerel ekonomide istihdam alanı bulurken, diğerleri yerel ücret ve istihdam koşullarının daha iyi olduğu yabancı işgücü piyasalarında çalışmayı tercih etmektedirler. Bu yüzden yerel ekonomi kötüleşir ve hane halkları yeterli gelir elde edemezlerse, diğer aile bireylerinin gönderdikleri döviz kaynağı ile geçimlerine devam edebilmektedirler. Aynı zamanda bu ikili çalışma biçimiyle hane halkında yerel ekonomide çalışanların ücretleri ile asgari ihtiyaçlar giderilirken, yurtdışından gönderilen gelir ile tasarruf yapılarak yatırım yapma imkanı bulurlar.

¹⁸ Douglas S. Massey vd., *agm.*, s.15-16.

¹⁹ Oded Stark ve E. Bloom David, “The Economics of Labor Migration”, *The American Economic Review*, C/S: 75/2, 1985’den aktaran; Fuat Güllüođınar, *agm.*, 2012, s.62.

Gelişmiş ülkelerde hane geliri risklere karşı özel sigorta veya devlet programları ile güvence altına alınmaktadır. Gelişmiş ülkelerde uygulanan bu politikalar sayesinde yeni teknolojiler edinilerek çeşitli projelerin hayata geçirilmesine olanak tanınmıştır. Çoğu gelişmekte olan ülkelerde ise bu imkanlar ya hiç yoktur ya ulaşılması güçtür ya da yüksek maliyetlerle bu imkanlar elde edilebilir. Bu durumda yani erişilebilir kredi ya da uygun fiyatlı özel sigorta ve kredi imkanlarının olmadığı durumlarda, piyasadaki başarısızlıklar ve aksaklıklar uluslararası hareket için güçlü baskı oluşturmaktadır.²⁰

Yeni ekonomi modelinde önemli olan gelirin kaynağıdır. Hane halkı gelirlerini artırmaya bile yurtdışına göçmen yollayarak yalnızca mutlak gelir artırma arzusunda değil, aynı zamanda başka hanelere kıyasla görece yoksulluklarını bir ölçüde azaltma isteğindedirler. Göçle ilgili yeni ekonomi anlayışına dayanan bu kuramın öne sürdüğü çeşitli varsayımlar ise şunlardır;

- Göç araştırmalarına uygun analiz birimi yalnızca birey değil, aile, hane halkı ya da üretim ve tüketim alanında kültürel bir birliktelik gösteren toplumlar ana birim olarak ele alınmalıdır.
- Ücret farklılığı göç hareketi için gerekli bir koşul değildir. Hane halkları ücret farklılıklarının yokluğunda bile ulusötesi hareketlilik yoluyla çeşitli rizikoları azaltma amacı ile uluslararası hareketliliği destekleyebilir.
- Uluslararası göç ve yerel istihdam ya da yerel üretim birbirlerinden bağımsız faktörler değildir. Hane halkları hem göçe hem de yerel faaliyetlere katılabilmektedirler. Esasında göç seçeneği yerel ekonomik faaliyetlere katılırken sermaye ve risk kısıtlamalarını aşmada çekici bir faktör olarak görülmektedir. Sonuçta, göçmen yollayan bölgelerde vuku bulan ekonomik gelişme, uluslararası göç hareketindeki baskıların azalmasına neden olan bir faktör olmayabilir.
- Ülkeler arasındaki ücret farklarının ortadan kaldırılması göç hareketlerinin son bulacağı anlamına gelmemektedir. Göç veren ülkelerde, çeşitli piyasaların kusurlarından dolayı uluslararası göç teşvik edici etkiler devam eder.

²⁰ Douglas S. Massey vd., *agm.*, s.18-19.

- Gelir dağılımında farklı basamaklarda yer alan hane halkları için beklenen gelir artışı aynı etkiyi yaratmamaktadır. Farklı gelir dağılımına sahip topluluklar, farklı beklentiler içerisindedirler.
- Hükümetler göç hareketlerini yalnızca işgücü piyasasını etkileyen politikalarla değil, aynı zamanda sermaye ve sigorta piyasalarını biçimlendirmek suretiyle etkileyebilirler. Bu konuda özellikle işsizlik sigortası önem arz etmektedir.
- Gelir dağılımını etkileyen ekonomik değişiklikler ve hükümet politikaları bazı hane halklarının görece yoksulluklarını değiştirerek, onların göç etme isteklerini değişikliğe uğratabilir.
- Gelir dağılımını etkileyen politikalardan, fakir hane halkları yararlanmıyorsa, göç etme arzusu artabilir. Aynı zamanda eğer görece zengin hane başka bir ülkede daha yüksek bir gelirden faydalanmıyorsa, göç etme arzusu artmayabilir.²¹

1.1.2.4. İkiye Bölünmüş Emek Piyasası Kuramı

1970'lerin sonunda Piore ve diğerleri tarafından geliştirilen bu kuramda göç modern sanayi toplumlarının yapısal ihtiyaçları ile ilişkilendirilmekte ve göç alan ülkelerin göç politikalarına vurgu yapılmaktadır. Bu görüşe göre; uluslararası göç gelişmiş ülkelerin ekonomik yapısının temel dayanağı olan sürekli işgücü talebinden kaynaklanmaktadır.²² Piore'ye göre göç hareketleri, kaynak ülkenin itici faktörleri olan yüksek işsizlik ve düşük ücretten değil, hedef ülkenin düşük ücretli işgücü ihtiyacından kaynaklanmaktadır.

Piore'ye göre ileri derecede endüstrileşmiş toplum ve ekonomilerin, sürekli ucuz ve esnek işgücüne ihtiyaç duymalarının dört sebebi vardır.²³

Yapısal Enflasyon: Ücretler yalnızca arz ve talebi değil, aynı zamanda işe bağlı olarak oluşan statü ve ücretlerin ait olduğu işlere atfedilen toplumsal nitelikleri de yansıtır. İşverenler statüsü en düşük iş için vasıfsız işçi ararken bu iş için yüksek

²¹ Agm., s.19-20.

²² Gülay Toksöz, *Uluslararası Emek Göçü*, s.17-18.

²³ Douglas S. Massey vd., *agm.*, s.19-20.

bir ücret belirleyemezler. Çünkü hiyerarşiye bağlı olarak her kademe ücret zammı talep edecektir. İşverenlerin tercih edilmeyen işleri cazip kılmak için bir ücret artışı yapmaları mümkün değildir. Yerli işçilerin sendika ve diğer kurumlarla elde ettikleri haklar dolayısıyla bu işlere yanaşmayacakları için işverenler için dışardan işçi göçü çözüm olarak görülmektedir.²⁴ Yerli işçilerin düşük statülü işlerden kaçınmaları, belli işlere göçmen işçilerin yoğunlaşması, bu işlerin statüsünü daha da düşürmektedir.²⁵

Motivasyon Sorunları: İnsanlar yalnızca gelir için değil, toplumsal hiyerarşi içerisinde kendilerine iyi bir yer elde edebilmek için de mesleki konumlar işçiler için oldukça önemlidir. Çalışma hayatında en alt basamaktaki işçide de bu güdülenme duygusu mevcuttur. Dolayısıyla yerli işçilerin yükselme isteklerini karşılayabilmek için, amacı sadece para kazanmak olan, statü ve itibar kazanma isteği olmayan bir emek gücü ordusu bu sorunu çözmektedir.

Göçmen işçilerin geldikleri ülke ile buldukları ülke arasında yaşam standardı farkı bulunduğu için bu durum kanaatkarlıkla da açıklanmaktadır. Yabancı işçilerin çoğu başta yerli işçilerin çalışmayı kabul etmedikleri ücret düzeyindeki tercih edilmeyen işler için, verilen ücreti çok cömertçe bulmaktadırlar. Göçmen işçinin burada aldığı ücret kendi ülkesinde aldığına kıyasla doyurucudur. Ayrıca göçmen işçi kendisini bu toplumun bir parçası olarak görmez. Kendisini daha ziyade, yurt dışında çalışarak ülkesine değerli olan dövizini göndermenin önemli ve prestijli olduğu bir topluluğun parçası olarak görmektedir.²⁶

Ekonomik Düalizm: Ekonomik durgunluk dönemlerinde sermaye atıl durumda kalabilir, ancak işverenler tarafından işten çıkarılan işçiler işsizlik maliyetlerini yüklenmek zorunda bırakılır. Olabilecek her durumda sermaye sahipleri donanım maliyetlerini karşılayacak kadar istikrarlı bir talebi canlı tutmaya çalışırken, talebin değişken olan kısmını ise daha fazla işgücü ile karşılarlar. Bundan dolayı emek gücünün ikiye ayrılmasına yol açan farklılıklar oluşmuştur.

²⁴ *agm.*, s.20.

²⁵ Kuvvet Lordoğlu vd., “Türkiye’de Enformel İstihdam ve Yabancı Kaçak İşgücü”, *UGINAR Proje Raporu*, 2004, s.12.

²⁶ Douglas S. Massey vd., *agm.*,s.20-21.

Sermaye yoğun çalışan işçiler istikrarlı ve en iyi ekipmanların bulunduğu iş yerlerinde çalışırlar. Bu işlerde belirli düzeyde teknik bilgi ve deneyime gerek olduğundan, işverenler özel mesleki eğitim sağlayarak işçilere yatırım yaparlar ve böylece firmaya ait beşeri sermaye oluşur. Ayrıca birincil sektör işçileri büyük oranda sendikalaşma eğilimi gösterirler ve bundan dolayı bu grup işçileri işten çıkarmak oldukça maliyetlidir.

Emek gücü yoğun ikincil sektör çalışanları, düzensiz ve niteliksiz işleri yapmaktadırlar. Bu grup çalışanların ikameleri oldukça kolay ve maliyetsiz olduğu için, işlerin durgun olduğu dönemlerde ilk gözden çıkarılan kesimdir. Dolayısıyla; yerli emek göçünün, iş garantisi olmayan, vasıfsız ve düşük ücretli ikincil sektör yerine birincil sektöre doğru yönelmesi, bundan kaynaklı ikincil sektörde emek gücü açığının olması işverenlerin emek göçü talebini göçmenler ile sağlamasına neden olur.²⁷

1.1.2.5. Dünya Sistemleri (Merkez-Çevre) Kuramı

Wallerstein'in geliştirmiş olduğu bu kurama göre; merkezdeki kapitalist ağlar, kapitalist olmayan bölgelerin çevre dokularına sızmaya başladığında çevredeki nüfus göç etmeye başlar. Bu süreç sömürgecilik olgusu ile yakından ilintilidir. Günümüzde çok uluslu şirketler ve sömürgeci hükümetler dünya ekonomisindeki kapitalist seçkinlerin zenginliklerini korumalarına yardımcı olmaktadır. Uluslararası göç ise kapitalist sistemin neden olduğu kopma ve yer değiştirmenin doğal bir sonucu olarak görülmektedir.²⁸

Merkez-Çevre Teorisi savunucularına göre, yurtdışında istihdam imkanı sağlanan işgücü, daha çok nitelikli ve yarı nitelikli işgücünü kapsamaktadır. Kalifiye elemanlar yurtdışına gittikleri zaman menşe ülkede nitelikli işgücü açığı doğar ve bu da o ülkedeki gelişimi olumsuz etkileyerek gerilemesine sebep olmaktadır. İşçi göçü kapitalist sistemin bir parçasıdır ve kapitalist büyükler ile sömürüye müsait küçükler arası bir eşitsizlik durumudur.²⁹ Dünya sistemleri kuramına göre çevre bölgelerdeki

²⁷ *agm.*, s.21-22.

²⁸ Nermin Abadan Unat, *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*, 2017, s.61.

²⁹ Mehmet Fikret Gezgin, "İşgücü Göçü Teorileri", *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, s.37.

hammadde, toprak ve emek dünya pazarlarının denetimi altına girdikçe uluslararası göç akımları oluşmaktadır.

Toprak: Kapitalist sistemde azami kar elde etmek ve küresel mal piyasalarında kar elde etmek amacıyla çiftçiler, üretimi tekdüze hale getirmekte, ihracata yönelik üretim yapmaya, sanayi mamulü gübre ve böcek kullanmaya başlamışlardır. Geçime dayalı tarım yerini sanayi için üretilen mahsullere bırakınca, birçok tarım işçisi işsiz kalmıştır. Ayrıca ihracata dayalı sanayi üretimi yapılabilmesi için modern girdilerin kullanılması, düşük birim maliyetlerle yüksek getirili tarımsal üretim sağlayıp, küçük kapitalist sisteme uygun olmayan çiftçileri yerel pazarın dışına iter. Bu etmenlerin tümü yerel toplumsal toplulukların toprağa olan bağlılıklarını azaltmış ve topraktan koparak emek gücü ordusunun yaratılmasında ilk tohumu ekmiştir.

Hammaddeler: Küresel pazarda satılmak üzere hammaddelerin temini, bu sisteme uygun endüstriyel yöntemleri zorunlu kılmaktadır. Geleneksel biçimlerin ortadan kalkması bireycilik, kişisel kazanç ve sosyal değişim gibi yeni kavramlara dayanarak yeni işgücü piyasasını da ortaya çıkarmıştır.

İşgücü: Merkez-çevre modelinde göç; kapitalist birikim sürecinin yayılması doğasına bağlı olarak ucuz emek gücünün sermaye için hareket ettirilmesinin bir sonucu olarak görülmektedir.³⁰ Gelişmekte olan ülkeler bu kapitalist sistemdeki sürecin değişmez bir ögesidir. Merkez kapitalist ülkelerden gelen şirketler, bu ülkelerde montaja dayalı fabrikalar açmaktadır. İhracata dayalı olan bu üretim sisteminde yerel emek gücüne olan ihtiyaç oldukça fazladır ve bu sistemde, işgücü talebi kadınlardan oluşmaktadır. İşgücünün daha çok kadınlardan oluşması hem ücretleri düşürmekte, hem de geleneksel yerel üretimleri zayıflatmaktadır. Ayrıca fabrikaların kadın emeğine yönelmesi erkek işgücünün piyasada iş bulmasını da zorlaştırmaktadır. Sonuç olarak sosyal ve ekonomik olarak kökünden sarsılmış göçe eğilimli bir nüfus ortaya çıkmıştır.

³⁰ Gülay Toksöz, *age.*, s.19.

Maddi Bağlantılar: Merkez ülkelerdeki sermaye sahipleri malların gönderilmesi, hammaddelerin çıkarılıp ihraç edilmesi, makinelerin teslimi, işletmelerin eşgüdümünü sağlamak için yatırım yaptıkları ülke ve bölgelerde ulaşım ve iletişim bağlantıları kurmaktadır. Bu bağlantılar yalnızca malların, ürünlerin, sermayenin ve bilginin akışkanlığını hızlandırmakla kalmayıp, aynı zamanda göç etmek isteyen insanların hareket maliyetini de azaltmaktadır. Böylece mallar ve sermaye ile insanlar zıt yönlere hareket etmektedirler.³¹

İdeolojik Bağlantılar: Ekonomik küreselleşme, merkez kapitalist ülkeler ve onların hinterlandı ile gelişmekte olan dünya arasında kültürel bağlantılar oluşturmaktadır. Birçok örnekte bu kültürel bağlantılar sömürgeci geçmişi hatırlatmaktadır. Örneğin Senegal’de Fransızca konuşulmakta, Fransız tipi liselerde eğitim alınmakta; Hindistan’da İngilizce öğrenilmekte, İngiliz tipi üniversitelerde eğitim alınmaktadır. Bu ideolojik ve kültürel bağlantılar, merkez devletlerin medyası tarafından yapılan programlar ve reklam kampanyaları ile güçlendirilmektedir. ABD, Fransa, İngiltere ve Almanya’nın kitle iletişim araçları tarafından hazırlanan reklamlar çevre ülke insanlarına modern tüketici beğenileri olarak aşılanmaktadır.³²

Küresel Şehirler: Dünya ekonomisi bankacılık, finans, mesleki hizmetler ve yüksek teknolojinin yoğunlaştığı, az sayıdaki büyük merkezlerden idare edilmektedir. Bu küresel şehirler içerisinde, yüksek refah düzeyi içinde yaşayan eğitilmiş işgücünün yanı sıra, bu kesimin hizmetlerini yerine getirmek için vasıfsız işçilere de bir talep olmaktadır. Ağır endüstri üretimi denizaşırı ülkelere kaydırılırken, bilgisayar, elektronik, telekomünikasyon sektörlerinin gelişmesi, sağlık ve eğitim kurumlarına olan yüksek ihtiyaç en üst ve an alt düzeyde olan işgücüne karşı olan yüksek talep, orta düzeyde ise düşük bir isteğe bağlı olarak bölünmüş bir işgücü piyasa yapısı oluşturulmuştur.

Dünya sistemleri kuramının altı farklı hipotezi bulunmaktadır:

- Küresel dünyanın kapitalist piyasa sisteminin çevre ülkelere girişi, uluslararası göç akımını yaratan doğal bir süreçtir.

³¹ Douglas S. Massey vd., *agm.*, s.26.

³² *Agm.*, s. 26.

- İşgücünün uluslararası hareketliliği, metalar ile sermayenin uluslararası akışını takip eder ancak yönleri zıttır. Kapitalist yatırım, çevre ülkelerde kökleri sarsılmış göçe hazır bir toplum yaratarak ulusötesi bir hareketliliği doğurmaktadır.
- Uluslararası göç, özellikle eski sömürgeci güçler ve onların sömürgeleri arasındadır; çünkü kültürel, dinsel, idari ve ulaşım-iletişimi kapsayan bağlar bu süreci kolaylaştırmaktadır.
- Uluslararası göç pazar ekonomisinin küreselleşmesinden doğduğu için bu süreci durdurmanın yolu, hükümetlerin denizaşırı yatırım alanları ile çokuluslu şirketlerin yatırım faaliyetlerini denetlemektir.
- Kapitalist ekonomiler, başarısız olduklarında yurt dışındaki yatırımlarını korumak ve küresel pazarın gelişimi taraftarı olan yabancı hükümetleri desteklemek için politik ve askeri müdahalelerde bulunmaktadırlar. Bu durum belli merkez ülkelerine yönelen sığınmacı hareketlerini oluşturmakta ve bu durum bir başka uluslararası göç biçimini meydana getirmektedir.
- Uluslararası göç, ücret oranları veya ülkeler arasındaki istihdam farklarıyla çok az bağlantılıdır. Bu akım pazar oluşumunun dinamikleri ile küresel ekonomisinin yapısından meydana gelmektedir.³³

1.1.2.6. İlişkiler Ağı Kuramı

Genel anlamda yukarıda sıralanan kuramlar, göçün hangi sebeplerle kaynaklandığını incelemektedir. Aynı zamanda uluslararası göç, ekonomik temele dayandırılarak tarihsel perspektiften ve zamandan ayrı bir yaklaşım sergilenmektedir. Oysa şahit olunan göçlerin ve göç olgusunun, zaman ve mekan bağlamından ayrı düşünülmesi mümkün değildir.³⁴

1990'lı yıllarda sosyolojide kullanılan "ağ" kavramı göç olgusunu açıklamakta da kullanılmaya başlanmıştır. Massey'e göre göç ağı; göçmenlerin aile, arkadaş ve ülkelerinde kalan yakınları ile ilgili ilişkilerin bir bütünü olarak tanımlamaktadır. Bu ilişkiler ağı göçü özendiren, göç sürecinin maliyetini ve

³³ *Agm.*, s.27-28.

³⁴ Savaş Çağlayan, "Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, s.84-85.

risklerini azaltarak göç kanallarının artmasını ve çoğalmasını sağlamaktadır.³⁵ Yabancı bir ülkeye ilk kez giriş yapan bir göçmen özellikle yasa dışı yollardan giriş yapıyorsa maliyeti oldukça yüksek olmaktadır. İlk göçmenlerden sonra geride kalan arkadaş ve akrabalar için göçün maliyeti oldukça indirilmiş olmaktadır. Aynı zamanda ağırlar uluslararası göçün riskleri konusunda çeşitli stratejiler geliştirebilmektedirler. Göçmen ağırları eğer kuvvetli ise, gidilen ülkedeki işlerden haberdar olunur ve bu sayede göçü, hem güvenli hem de güvenilir gelir kaynağına ulaşılabilir kılar. Böylece göç hareketleri süreklileşmektedir.

Son zamanlarda bu konu kadın işgücü, hane halkı ve toplumsal örüntüler çerçevesinde incelenmiştir. Ataerkil aile yapısı içinde, erkeklerin göç etmesiyle ev yükünün tamamının kadının üstüne kalmasından dolayı, kadınların da büyük şehirlere göç ettiği saptanmıştır. Ayrıca dış göçün kadınlara yeni olanaklar sağladığını, ancak bunun dışında kadının da toplumsal konumunu değiştirmek üzere fazla da olumlu bir etkisinin olmadığı da belirtilmektedir.³⁶ Bu kuramın varsayımları şunlardır:

- Göçmen ilişkiler ağı, göçün dezavantajlarını azaltarak göç etme isteğini arttırmaktadır.
- Göçmen ilişkiler ağı göçün yol açtığı masrafları ve riskleri azalttığı için ücret farkları önemini kaybetmektedir.
- Göçmen ilişkiler ağı kurumsallaştıktan sonra, başlangıçta göçe neden olan yapısal ya da bireysel etkilerden bağımsız hale gelmektedir.
- Göçmen ilişkiler ağı genişledikçe ve riskler azaldıkça, göç edenler göç veren toplumun genelini temsil etmeye başlarlar.
- İlişkiler ağı kurulduktan sonra, göçü kabul eden ülke hükümetleri bunları denetlemekte zorlanmaktadırlar. Hangi göç politikası benimsenirse benimsensin göçmen grubun sonu gelmemektedir.

³⁵ Fuat Güllüoınar, *agm.*, s.72.

³⁶ Nermin Abadan Unat, *age.*, 2017, s.64-65.

- Bazı göç politikalarının da göçü teşvik edici yönde olduğu söylenebilir. Aile birleşimi teşvik yasaları, kan bağıyla bağlı olan kişilere özel giriş hakkının verilmesi bu ağları güçlendirmektedir.³⁷

1.1.2.7. Kurumsal Kuram

Uluslararası göç başladığında, sermaye zengini ülkelere gitmek isteyen çok sayıda insan ve bu ülkeler tarafından teklif edilen sınırlı sayıdaki göçmen vizesi, çalışma izni gibi hukuksal olanaklar arasında dengesizlik doğmaktadır. Bu dengesizlik yüksek kazanç sağlayan ve bazı girişimcilerin desteklediği kurumlar ve kazanç amacı gütmeyen gönüllü kurumlar tarafından çözülmeye çalışılmıştır. Sığınmacı sıfatıyla ülkelerini terk eden kişilerden yüksek meblağda ücret talep eden karaborsalar ortaya çıkan kuruluşlardan biridir. Bu yasa dışı sömürü ve mağduriyeti engellemek amacıyla gelişmiş ülkelerde, yasal ve yasa dışı göçmenlerin haklarını savunmak ve durumlarını iyileştirmek amacıyla gönüllü kuruluşlar ortaya çıkmıştır.

Göçmen adaylara yasal ya da yasal olmayan yoldan hedef ülkeye girişi sağlamaya çalışan kurum, örgüt ya da girişimcilere ilişkin varsayımlar mikro düzey karar modelinden farklıdır. Buna göre;

- Uluslar-ötesi göçmenlerin sayısı arttıkça, uluslararası göç hareketi giderek daha da kurumsallaşmaktadır.
- Hükümetlerin, göç akışını kontrol etmelerini zorlaştıran etken olarak kurumsallaşma ön plana çıkmaktadır. Emniyet güçleri tarafından yapılan kontroller, karaborsa fiyatlarını yükseltmekte, daha sıkı göç politikaları ise insan hakları savunucusu olan kurumların direnişi ile karşılanmaktadır.³⁸

1.1.2.8. Kümülatif Nedensellik

Bu kuram her göç hareketinin, göç etme kararının verildiği toplumsal çevreyi etkileyerek değiştirdiği varsayımına dayanmaktadır. Sosyologlar göçü;

- Göç ilişkiler ağının yaygınlık ölçüsü,

³⁷ Douglas S. Massey vd., *agm.*, s.29-30.

³⁸ *Agm.*, s.29-30.

- Gelir bölüşümü,
- Toprak bölüşümü,
- Tarımın örgütlenme biçimi,
- Kültür ve insan sermayesinin bölgesel dağılımı,
- Çalışmanın toplumsal anlamı,
- Üretimin yapısı,

olmak üzere kümülatif biçimde etkileyen sekiz sosyo-ekonomik etkenden bahsetmişlerdir.³⁹

Bir işkolunda yüksek sayıda göçmen işçi istihdam edilmesi işin türü bakımından “göçmen işi” olarak nitelendirilmesini ve bu işin yerli işgücü tarafından tercih edilmemesine neden olmaktadır. Örneğin otomobil üretimi Avrupa’da “göçmen iş”, ABD’de “yerli işi” olarak sayılabilmektedir.⁴⁰

Uluslararası göçe kendine özgü bir dinamiğe sahip biriktirici bir toplumsal süreç olarak bakan kümülatif nedensellik kuramı şu varsayımları içermektedir:

- Uluslararası göçmenlerle, göç alan ve veren ülkelerde sosyal, ekonomik ve kültürel değişiklikler sorumlu hükümetlerin bu hareketi durdurma ya da yavaşlatma çabalarının zorlaştırmaktadır.
- Yerel işsizliğin olduğu dönemlerde hükümetler, işgücü göçünü kısıtlama ve daha önce göçmelerin yapmakta olduğu işlere, yerli işçileri yerleştirmekte başarılı olamamaktadırlar. Yerli çalışanlar arasında “göçmen işi” olan işlere talep olmamakta böylece göçmen işçilerin yaptığı işler için çalışan bulunamaması ya göçmenlerin eski işlerine geri alınmasına ya da dışarıdan daha fazla göçmen işçi alınmasına neden olmaktadır.
- Herhangi bir işe göçmen işçilerinin yoğun olarak girmesinden dolayı, o işin “göçmen işi” olarak nitelendirilmesi, bu işin itibarını düşürmekte ve yerli işçiler tarafından bu iş reddedilmektedir.⁴¹

³⁹ *Agm.*, s.30-33.

⁴⁰ Nermin Abadan Unat, *age.*, 2017, s.66-67.

⁴¹ Douglas S. Massey vd., *agm.*, s.32-33.

1.1.2.9. Göç Sistemleri Kuramı

Göç sistemleri kuramı, göç olgusuna uluslararası ilişkiler bağlamında ekonomik ve politik temellerle yaklaşan bir kuramdır. İki ya da daha fazla ülkenin karşılıklı olarak göçmen değişimiyle bir göç sistemi ve ilişki ağı oluşmaktadır.⁴² Zlotnik'in Göç Sistemleri Kuramının üç temel varsayımı bulunmaktadır:

- Göç sisteminde yer alan ülkeler coğrafi açıdan yakın olmak zorunda değildirler, çünkü bu konuda fiziki yakınlıktan ziyade, siyasi ve ekonomik ilişkilerin durumu önemlidir.
- Bazı ülkeler birden fazla göç sistemine sahip olabilirler, genelde bu grubun çoğunu kaynak ülkeler oluşturmaktadır.
- Siyasal, toplumsal ve ekonomik dalgalanmalarla sistemden çıkılabilir ya da sisteme katılabilirler, bu yüzden sistemlerin istikrarlı bir yapısı yoktur.⁴³

1.1.3. Göç Çeşitleri

Genel olarak göçler, coğrafi hareketliliğin ülke içine veya dışına olması bakımından iç ve dış göç; göç kararının alınması üzerinde dış etkenlerin olup olmamasına göre zorunlu veya gönüllü göç; göç eden bireylerin niteliklerine göre beyin göçü ya da işgücü göçü olarak sınıflandırılabilir.⁴⁴

1.1.3.1. İç Göç

İç göç nüfusun ülke içinde yer değiştirmesi olayıdır. İnsanların bir bölgeden başka bir bölgeye veya bir şehirden başka bir şehre geçici ya da daimi olarak hareket etmeleri olarak tanımlanabilir. Sanayileşmiş toplumlarda kırdan kente sürekli bir hareketlilik mevcuttur. Kadınlar daha çok ticari kentlere, erkekler ise ağır sanayi merkezlerine göç etmeyi tercih etmektedirler.⁴⁵

⁴² Fuat Güllüpnar, *agm.*, s.76.

⁴³ Selver Özözen Kahraman ve Vedat Çalışkan, "Uluslararası Emek Göçü Teorileri ve ODKA", *Coğrafyacılar Derneği Uluslararası Kongresi Bildiriler Kitabı*, Ankara 2015, s. 483.

⁴⁴ Halis Başel, *Sosyal Politika Açısından İç Göçler: Sivas'tan İstanbul'a Göç Örneği*, İstanbul, 2003, s.17.

⁴⁵ *age.*, s.19.

İç göç yapan bireyler yerleştikleri bölgelerdeki vatandaşlar ile aynı ülkenin vatandaşları oldukları için hukuksal açıdan herhangi bir farklılık yaşamamaktadırlar. Ayrıca yine dış göç yapan bireylerin yaşadığı toplumsal ve psikolojik olumsuzluklarla az ya da hiç karşılaşılması bu iki türü birbirinden ayıran farklılıklardandır.

1.1.3.2. Dış Göç

Dış göç ülkeler arası sınırın aşılmasıyla bir yerde uzun süre kalınmasını ifade etmektedir. Faist'e göre uluslararası göç; çok sayıda bağ ile çok sayıda ulus devlet içindeki birden fazla konumu ve göç edenler ile kalanlar arasındaki çeşitli ilişkileri özetleyen, çok boyutlu siyasi, iktisadi, demografik bir süreçtir.⁴⁶ Dış göçün başlıca nedenleri arasında en yaygın olanı ekonomik nedenlerdir. Dış göçe neden olan diğer faktörleri afetler, savaşlar, etnik nedenler ve uluslararası anlaşmalarla yapılan nüfus mübadeleleri olarak belirtilebilir.

Bireylerin ait olduğu ülkeyi, toplumu ve kültürü bırakıp başka ülkelerde yaşama ve çalışma kararı vermeleri, hem kendileri hem de göç edilen ülkedeki toplumu hem de göç etmeye karar verdikleri ülkenin ekonomik ve toplumsal yapısını etkileyerek değişimlere neden olacaktır. Çünkü göç hareketleri, toplumsal yapı ve kültür değişimleri yanı sıra göç eden ve göç alan tarafların psikolojik davranış biçimleri, toplum ve dünya görüşleri üzerinde önemli değişikliklere yol açmaktadır.⁴⁷

Çeşitli sebeplerle başka ülkelere göç eden işçi veya göçmenler sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda bir sermaye oluşturmak ve oluşturulan sosyal ağ sayesinde göçün yükünü hafifletmek amacıyla, göç edilen ülkenin belirli alanlarında yoğunlaşmışlardır. Bir arada yoğunlaşmış göçmenler zamanla, kendi yerel kültürlerini yeni ülkedeki yerel ortama adapte etmeye çalışarak eski ve yeni kültürel birikimlerle melez bir kültür oluşturmaktadırlar.⁴⁸

⁴⁶ Thomas Faist, *Uluslararası Göç ve Uluslararası Toplumsal Alanlar*, İstanbul, 2003, s.30.

⁴⁷ Kemal Karpat, "Göçler ve Türkiye", *da Diyalog Avrasya Dergisi*, s.12.

⁴⁸ Yasemin Çakırer Özseret, "Uluslararası Göç, Yerel Yönetimler ve Toplumsal Uyum", *İller ve Belediyeler Dergisi*, s.49.

Uluslararası göçün dinamiklerine yönelik temel görüş, insanların daha iyi gelir elde etmek ve daha iyi bir yaşam standardına sahip olmak için az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere göç etmeleri yönündedir.⁴⁹ Gelişmiş ülkelerdeki istihdam oranlarının hizmetler sektöründe yoğunlaşması sebebiyle tarım ve sanayide oluşan boşluk ve bu ülkelerdeki eğitim düzeyi yüksek işçilerin nitelikli işleri tercih etmeleri, vasıfsız eleman açığı olan ve sosyal statüsü düşük işlerin açıkta kalması durumunu doğurmuştur. Bu sebeplerle gelişmiş ülkeler dışardan vasıfsız işgücü temin yoluna gitmişlerdir. Ancak zaman içerisinde nüfus oranlarında yaşanan gerilemeler, nitelikli işgücünün eğitiminin uzun ve masraflı olması sonucunda gelişmiş ülkeler vasıfsız işçi temininden vazgeçip yalnızca vasıflı işgücünü ülkesine göçmen ya da işçi olarak kabul etmeye başlamıştır.⁵⁰

Sonuç olarak dış göç, göç alan ve göç veren ülkeler açısından farklı neden ve sonuçlara dayanmaktadır. Savaş, siyasi gerilimler, ekonomik sorunlar ve iç çatışmalar gibi zorunluluklar ve illegal yollarla yapılan göçlerin dışında tamamen isteğe bağlı göç grubuna dahil etmek mümkündür. Bu yolla göç alan ülkeler ülkelerindeki emek gücü açığını giderirken, göç veren ülkeler ise istihdam edemedikleri fazla işgücünü aktif hale getirebilmektedir.

1.1.3.3. Zorunlu Göç

Zorunlu göçler savaş, sel, deprem, yangın gibi felaketler ile siyasal veya dinsel bir takım sebepler sonucunda baskılardan kurtulma, fikir ve düşünce hürriyeti elde etme gibi nedenlerle bireyin veya bir insan topluluğunun hali hazırda yaşamını devam ettirdiği bir coğrafyadan kendi arzusu dışında göç etmeye zorlanması hali olarak tanımlanmıştır.⁵¹

OECD tanımına göre zorunlu göç içerisinde bulunan dört tür şunlardır;

- Eşler ve çocuklar,

⁴⁹ Ahmet İçduygu, “International Migration and Human Development in Turkey”, *Human Development Research Paper*, s.2.

⁵⁰ Başel, *age*, s.20.

⁵¹ Sefer Yavuz, “Göç Entegrasyon ve Din: Avrupa’da Yaşayan Türkler Bağlamında Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, s.611.

- Nişanlı ve evlatlık çocuklar,
- Sığınmacı olarak kabul edilenler veya korunmaya muhtaç kişiler,
- Uzun süreli olarak giriş yaparak serbest dolaşım izni verilen kişiler olarak belirtilmiştir.⁵²

2000 yılında yayımlanan BM Dünya Göç Raporunda hayatı, özgürlüğü ya da geçim şartlarını tehlikeye atan zulüm, çatışma, baskı, doğal ve insani felaketler ya da mevsimsel ve tabiatta yaşanan bozulmalar gibi zorlayıcı nedenlerle ülkelerini terk eden göçmenler için zorunlu göç kavramının kullanıldığı belirtilmektedir.⁵³

1.1.3.4. Gönüllü Göç

İsteğe bağlı yani gönüllü göçler, kişinin göç ederken başkasının etkisi altında kalmadan kendi isteğiyle gerçekleştirdiği göç türü olarak adlandırılmaktadır. Bireylerin kendi iradeleriyle göç etmeye karar verdikleri gönüllü göçte, onları bu kararı vermeye iten esas dürtü, daha iyi yaşam koşulları elde edeceklerini ummaları olarak belirtilmiştir.⁵⁴ İnsanlar ya da gruplar kimi zaman daha iyi yaşam koşulları, daha elverişli tarım ve coğrafya şartları, kültürel nedenler ve sosyal yaşama elverişlilik gibi nedenlerle ve kendi istekleriyle yer değiştirebilmektedir.

OECD isteğe bağlı yapılan göçlerde dört tip göçmen tipinin bulunduğunu belirtmiştir. Bunlar;

- Kaynak ülke tarafından ya da işverenler tarafından belirlenen tüm ekonomik göçmenler,
- Göçmenin yanında göçe katılacak aile bireyleri,
- Yakın aile üyesi olmayan ancak göçe katılacak olan akrabalar,
- Yeniden yerleştirilen mülteciler
- Ülkeye özgü diğer kategoriler olarak sıralanmıştır.⁵⁵

⁵² OECD, *International Migration Outlook*, 2006, p.127.

⁵³ *World Migration Report 2000*, IOM, p.15

⁵⁴ Abdurrahman Yılmaz, "Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri", *Turkish Studies*, s.1687.

⁵⁵ OECD, *International Migration Outlook*, 2006, p.127.

Göç eden bireyin karar verme sürecinde genellikle gideceği yerdeki durum, çevresel şartların elverişli olması ve maddi olanakların kişinin beklentilerine uygun olması etkili olmaktadır. Göç analizlerinde kişilerin ‘akılcı’ ya da Simon tipi ‘razı olucu’ karar modellerine göre hareket ettikleri varsayılmıştır.⁵⁶ Sonuç olarak gönüllü göçlerde göç edilecek bölgelerin çekici faktörleri önemli bir rol oynamaktadır.

1.1.3.5. Beyin Göçü

Az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerden iyi eğitim almış, ileri düzeydeki meslek ve bilim adamları ve alanında uzman kişilerin daha iyi çalışma koşullarını hedefleyerek, kendilerine hem daha uygun bir statüye⁵⁷, hem de daha yüksek bir gelir düzeyine sahip olmak için gelişmiş sanayi ülkelerine göç etmeleri beyin göçü olarak tanımlanabilir. Beyin göçünün önemli nedenleri arasında; insan gücü planlamasının yeterince iyi yapılmaması ve ihtiyaçlar ile sonuçlar arasında bir bütünlük olmaması görülmektedir.⁵⁸ Ülkeler arasında gerçekleşen bu göç hareketinin tarihi de oldukça eskidir.

Bu göç süreci M.Ö. 300’lü yıllarda Atina’ya doğru başlamış ardından İran’a, Şam ve Bağdat’a doğru devam etmiş, 1453 yılından sonrada İstanbul’a doğru yönelmiştir. 19.yy.’dan itibaren ise göç hareketlerinin yönü Yeni Dünya’ya doğru olmuştur.⁵⁹ Özellikle iki dünya savaşı arası dönem, Nazi Almanyası ve soğuk savaş Dönemlerinde ABD bu göç dalgasından büyük oranda pay almıştır. Günümüzde de beyin göçünün yoğun olarak gerçekleştirildiği yerin ABD olduğu söylenebilir.⁶⁰

Sosyal ve ferdi açıdan beyin göçü incelenecek olursa; göç eden kimse bireysel olarak karda sayılabilir ancak bir vasıflı elemanın yetiştirilmesi hem zaman hem de maddi olarak bir yatırımı gerektirmektedir. Yetişmiş vasıflı bir bireyin, göç ettiği ülke herhangi bir harcama ve zaman kaybı yaşamaksızın bu kimseden

⁵⁶ İlhan Tekeli, *Göç ve Ötesi*, İstanbul, 2008, s.25.

⁵⁷ wwwtdk.gov.tr, (Erişim Tarihi: Temmuz 2018)

⁵⁸ Başel, *age.*, 39.

⁵⁹ Berrak Kurtuluş, “Beyin Göçü: Geçmişte, Günümüzde ve Gelecekte”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, s.171-173.

⁶⁰ Başel, *age.*, s.36.

yararlanma imkanı bulurken, göç veren ülke içinse yetişmiş vasıflı birey bir kayıp olarak görülmektedir.⁶¹

1.1.3.6. İş Gücü Göçü

Günümüzde yalnızca mallar, sermaye ve bilgi akışı değil aynı zamanda insanlar da ulusal sınırları çeşitli nedenlerle aşmaktadırlar. Dünya ekonomisinin faaliyetleri kapsamında yüksek vasıflı uzmanların yanı sıra sanayileşmiş sektörler için vasıfsız işgücüne de ihtiyaç duyulmuştur. Göçün tarihsel süreci içerisinde kapitalizmin, dünya üzerindeki egemenlik kurma mücadelesi ile birlikte kapitalist birikim süreci geniş ölçüde yer bulmuştur. Bunun sonucu olarak, işverenlerin işgücü maliyetlerini düşük tutmak ve kar oranlarını yükseltmek amacıyla uluslararası işgücü talebi oluşmuş bu da emek göçünü doğurmuştur.⁶²

Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında sanayileşmiş Avrupa ülkelerinden birçoğu savaş sonrası yenileme ve ekonomilerini canlandırma ve güçlendirme adına Akdeniz ülkelerinden emek göçünü 1950’li yıllarda almaya başlamıştır.⁶³ O günlerden beri devam eden işgücü göç olgusu küreselleşme süreci ile artarak devam etmektedir. IOM verilerine göre günümüzde küresel nüfusun yüzde beşini göçmen işçiler oluşturmaktadır.⁶⁴

İş gücü göçü olgusu genel olarak ekonomik temellere dayandırılrsa da, içinde sosyal ve psikolojik etkilerin de ağırlık kazandığı görüşlerin mevcut olduğu söylenebilir.⁶⁵ Bireyler çalışıp elde ettikleri geliri daha iyi bir sosyal çevrenin mevcut olduğu, daha kaliteli sağlık ve eğitim kurumlarının bulunduğu yerde yatırımlarını yapmak istemektedirler. Bunun yanı sıra bireyin kendi kaynak ülkesinde oluşan istihdam eksikliği, yüksek işsizlik oranları ve olumsuz ekonomik koşullar da işgücü göçüne neden olan diğer etkenler arasında sayılabilir.

⁶¹ Mustafa Erkal, “Beyin Göçü”, Cavit Orhan Tütengil’e Armağan: Sosyoloji Konferansları, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, s.74.

⁶² Gülay Toksöz, *Uluslararası Emek Göçü*, İstanbul, 2006, s.1-3.

⁶³ Nermin Abadan Unat, Ruşen Keleş, Rinus Pennix vd., *Göç ve Gelişme Uluslararası İşgücü Göçünün Boğazlıyan İlçesindeki Etkilerine İlişkin Bir Araştırma*, Ankara, 1976, s. 1.

⁶⁴ IOM Turkey, turkey.iom.int (erişim tarihi: Temmuz 2018)

⁶⁵ Mehmet Fikret Gezgin, “İş Gücü Göçü Teorileri”, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, s.32.

Ayrıca emek göçünün; göçmenler, göçmen toplulukları, göçmenlerin ana vatanları, hedef ülkeler ve göçmenlerin işverenleri için geniş bir etki alanına sahip olduğu söylenebilir. Göç edilen ülke açısından emek göçmenleri, ekonomik büyümeye katkı sağlayarak işgücü piyasasındaki boşlukları doldururken, kültürel çeşitliliği de beraberinde getirmektedir. Menşe ülkeler içinse istihdam sorunlarını çözerek işsizlik oranlarını düşürücü etki yaptığı ve ayrıca ülkeye döviz girişi ile GSYİH'yi arttırdığı ve ekonomik büyümeyi teşvik ettiği, yeni ekonomik becerilerin iş piyasasına dahil olmasını sağladıkları söylenmektedir.⁶⁶ Bu yaklaşım “dengeli büyüme modeli” içerisinde kendine yer bulmuştur.

Ancak 1970’li yıllarda ekonomik kriz ile birlikte emek gücünün sömürülmesine karşı ortaya çıkan tepki “merkez-çevre modeli” görüşünü gündeme getirmiştir. Bu bağlamda, kaynak ve hedef ülkeler arasındaki ekonomik büyüme açığının giderek artacağı ve uluslararası göçün merkez ülkeler tarafından çıkarlarına uygun olarak şekillendirildiği savunulmuştur. Zengin ülkelerin sermayelerini en iyi biçimde kullanabilmeleri için çevreden işgücü temin etmeleri, ucuz ve güvencesiz enformel sektörün güçlenmesi yığılmış zenginliği arttıracak ve ülkeler arasında ekonomik dengesizliği daha da büyütecektir. Bu süreç sonucunda gelişmekte olan ülkelerdeki genç ve nitelikli işgücü azalmakta ve göç veren ülkenin kalkınması için gerekli olan emek gücü zengin ülkelere doğru akmaktadır.⁶⁷

1.2. Çalışma ve Çalışma Kuramı

Çalışma olgusu ilk insandan bu yana, tüm zamanlarda var olan önemli bir faaliyet olmuştur. İnsan yaşamında çok önemli bir bölümü kaplayan ve önemli bir role sahip olan çalışma olgusu, tarih boyunca çeşitli değişimler geçirmiştir. Bu evrimler neticesinde insanı psikolojik, fiziksel, ekonomik, toplumsal yönlerden etkileyen bir eylem olmuştur.

⁶⁶ IOM Turkey, turkey.iom.int (erişim tarihi: Temmuz 2018).

⁶⁷ Fuat Güllüoğınar, Göç Olgusunun Ekonomi-Politiği ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 54-56.

1.2.1. Çalışma Kavramının Tanımı

Çalışma, hayatımızda önemli bir yer tutan ve günlük eylemlerimizde yapısal bir öge konumunda olan etkinliklerden biridir. Amacı bireylerin ihtiyaçlarını gidermek olan mal ve hizmetlerin üretiminde, fiziksel ve zihinsel çaba harcanmasını gerektiren bazı eylemlerin yapılmasıdır.⁶⁸ Çalışma kavramı, çoğu bireyin yaşamının önemli bir kısmını oluşturmakta ve çoğunlukla kişisel değer bir ifadesi olarak kabul görmektedir. Çalışma ile statü, ekonomik ödül, dini inanış biçiminin bir göstergesi ve gizilgücün bir şekilde ortaya çıkarılması sağlanmaktadır.⁶⁹ Türk Dil Kurumu ise çalışmayı “ Bir şeyi oluşturmak veya ortaya çıkarmak için emek harcamak” olarak tanımlamaktadır.⁷⁰ Kasaca çalışma, tarihi insanlığın var oluşuna kadar uzanan, birey yaşamının en merkezi alanı ve yaşamın sürekliliğini sağlayan sosyal bir faaliyet olarak tanımlanabilir.⁷¹

Çalışma kavramı köken olarak incelendiğinde, dilbilimciler bu sözcüğün genel olarak “acı, ıstırap, zahmet” gibi anlamlar taşıdığını belirtmişlerdir. Nitekim, Batı dillerinde çalışma anlamına gelen “travail” kelimesinin Latince işkence aleti anlamına gelen “tripalium” dan türediği söylenebilir.⁷² Yabancı dillerde görüldüğü üzere, kelimenin anlamına acı ve sıkıntı hallerinin yüklendiği görülmektedir. Ancak Türkçe ’de “çalışmak” kelimesinde acı, ıstırap anlamı bulunmamaktadır.⁷³

Çalışma kavramı iş, emek ya da meslek gibi kavramlarla aynı anlamda kullanılmaktadır, ancak çalışma kavramı ile diğer kavramlar arasında farklar bulunmaktadır. Bu bağlamda çalışma ile iş kavramı arasında, ücret beklentisi açısından bir farklılık mevcuttur. İş kavramı karşılığında ücret alınan bir kavramı ifade ederken; çalışma kavramı daha genel ve diğer kavramları da kapsar nitelikte bir kavramdır. Emek ise daha çok sonuçları hemen tüketilebilen, yaşamı devam ettirmek amacıyla planlanmış bedensel etkinlikler olarak tanımlanmıştır. Meslek ise, bireyleri

⁶⁸ Anthony Giddens, *Sosyoloji*, (Çev. Cemal Güzel), İstanbul, 2013, s.792.

⁶⁹ Keith Grint, *Çalışma Sosyolojisi*, İstanbul, 1998, s.1.

⁷⁰ www.tdk.gov.tr

⁷¹ Aşkın Keser, *Çalışma Psikolojisi*, Bursa, 2014, s.5.

⁷² Veysel Bozkurt, *Pürütanizmden Hedonizme Yeni Çalışma Etiği*, İstanbul, 2000, s.15.

⁷³ Kuvvet Lordoğlu ve Nurcan Özkaplan, *Çalışma İktisadi*, İstanbul, 2005, s.3.

piyasada bir form içerisine yerleştiren şeydir.⁷⁴ Sonuç olarak çalışma kavramı, diğer tüm kavramları da içinde barındıran bir kavram olarak tanımlanabilir.

Çalışma kavramına tarihsel süreç boyunca farklı anlamlar yüklenmiştir. Avcılık-toplayıcılık döneminde, tüm bireylerin barınma, yeme-içme ve üreme ihtiyaçlarını mümkün olduğunca gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Mülkiyet algısı oluşmadığından, günümüzdeki gibi bir eşitsizlik mevcut değildir. Söz konusu toplumlarda insanlar kendi ihtiyaçlarını karşılamak için çalışmışlardır. Bu nedenle toplumda basit bir iş bölümü oluşmuş, bireyler toplu halde çalışarak, yiyecek ve barınma ihtiyaçlarını karşılamışlardır.⁷⁵ Ancak tarımsal yaşam ile birey kendi ihtiyacından fazlasını üreterek biriktirmeye başlamıştır. Bu üretim ve birikim sonucunda toplumdaki bireyler arasındaki denge bozulmaya başlamıştır. Çalışma kavramı da değişim geçirerek; köle sınıfına özgü, aşağılayıcı ve zorunlu bir faaliyet olarak görülmüştür. Örneğin Aristokrat ve Eski Yunan toplumlarında çalışma, aşağılanmış ve kölelere atfedilmiştir. Protestanlıkla birlikte Kalvinist öğretinin doğuşuyla ise çalışma, Tanrı için yapılan kutsal bir uğraş olarak algılanmaya başlanmıştır.⁷⁶

Çalışma kavramı psikolojik, sosyolojik, siyasi, ekonomik ve hukuki yanları olan çok yönlü bir kavramdır. Çalışma kavramı, yalnızca gelir elde etmek için yapılan ekonomik bir faaliyet olarak görülmemelidir. Psikolojik olarak tatmin kaynağı, sosyolojik açıdan bir ilişki türü, hukuki yönden bir sözleşme biçimi ve siyasi olarak bir tabakalaşma kaynağı olduğu söylenebilir.⁷⁷

Çalışma kavramı yaşamın devamını sağlayan sosyal bir etkinlik olduğu için, insanlık tarihinin başından itibaren, bireyin hayatındaki önemini korumayı başarmıştır. İnsan hayatında çalışma kavramının ne anlama geldiği genel olarak şu şekilde açıklanmıştır:⁷⁸

⁷⁴ Grint, *age.*, s.8.

⁷⁵ Nevzat Güldiken, *Çalışma Sosyolojisi*, Ankara, 2015, s.21-22.

⁷⁶ Enver Özkalp, “Örgütlerde İşin Çalışanlar İçin Anlamı ve İş Dizaynı”, *Kamu-İş*, s.157-158.

⁷⁷ Güldiken, *age.*, s.5.

⁷⁸ Keser, *age.*, s.6-7.

- İnsan yaşamının devamını sağlamak amacıyla, ekonomik bir kaynak olarak görülmektedir.
- Çalışma, bireye kazandırdığı statü ile toplumsal açıdan bir itibar sağlamaktadır.
- Çalışma aidiyet ve kimlik duygusu sağlayarak bireyin toplumda kabul görmesini sağlar.
- Çalışma, bireye yaşamına bir düzen getirmektedir.
- Çalışma bireye yeni bir sosyal ortam sağlar. İş yaşamında yeni arkadaşlıklar kazandırarak dayanışma, işbirliği, paylaşım gibi yetilerin gelişimini sağlar.
- Çalışma ile elde edilen gelir, bireyin özel yaşamını ve boş zaman aktivitelerini şekillendirir.
- Çalışma kişinin yetenek ve becerilerini arttırarak, bireyin yaşam değerlerinin oluşmasını sağlar.
- Çalışma kişiye bağımsızlık ve başarı duygusu verir, kişinin kendini mutlu hissetmesini sağlar.
- Çalışma, sosyal bir görevin yerine getirilmesi sayılabilir.
- Çalışma, bireyin kişisel amaçlarına ulaşmasını sağlar ve bir psikolojik tatmin kaynağıdır.

Sonuç olarak çalışma eylemi, insanlık tarihiyle birlikte var olmuş, kişilerin bedensel ve zihinsel güçlerini belli bir amaca yönelik kullanarak mal veya hizmet üretimidir ve bu faaliyet bireyi pek çok açıdan etkilemektedir.

1.2.2. Tarihsel Süreçte Çalışma Kavramı

Çalışma kavramı tarihsel süreçte incelenecek olursa büyük bir değişim geçirdiği görülecektir. Bu değişim, topluluk veya toplumların zaman, mekan, teknoloji algılarının, maddi ve manevi sosyal gelişmişlik düzeylerinin, iletişim türlerinin bir işlevi olmuştur. Tarih boyunca, ekonomik yapıdaki değişim ve

dönüşüm diğer faktörlerle birlikte çalışma kavramının anlamı üzerinde etkili olmuştur.⁷⁹

1.2.2.1. İlkel Komünal ve Tarım Topluluklarında Çalışma

İnsanlar bu dönemde doğadan topladıkları ile yetinmeye çalışmış, henüz üretimle tanışmamışlardır. Bu topluluklarda insanların temel etkinliklerinin besin toplama, üreme ve savunma olduğu söylenebilir. Bu çağda, insanların çalışma eylemleri yalnızca hayatta kalmak için yiyecek bulmaları olarak sınırlı kalmıştır. Ayrıca bu dönemde çalışma ve sosyal hayat arasında işbirliği mevcuttur. Bu işbirliğine toplumun tüm üyeleri ayırım olmaksızın katılmaktaydı.⁸⁰

Endüstri öncesi topluluklarda, oldukça az eşitsizlik görülmektedir. Üretim olmadığı için mülk edinme ve servet biriktirme gibi bugün ki değerler görülmemektedir. Temel kaygıları, yaşamları için gerekli olan besin kaynağını toplamak ve avlamaktır. Bunun için gerekli olan ilkel aletler dışında mal varlıkları bulunmadığından, zengin-yoksul ayrımı yoktur ve toplum içerisindeki konumu cinsiyet ve yaş belirlemektedir. Üretim olmadığı bu dönemde, kadının çocuk doğurması onun toplumdaki değerini artırmaktadır.⁸¹ İlkel Komünal topluluklar, tam eşitlik ilkesine göre örgütlenerek, toplu şekilde üretim ve tüketimin olduğu, yalnızca doğum gibi fiziksel durumlar dışında ayırımın olmadığı bir toplumsal modeldir.

Bu dönemde toprak kullanımı veya tasarrufu ilkel toplum içinde ortak mülkiyet olarak sayılmıştır. Zamanla toprak bir üretim aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır ve toplum için yetenden fazlası yani artık ürün oluşmuştur. Bu fazla ürün topluluklar arası çatışmalara, paylaşım sorunları ile birlikte mülkiyet olgusunun şekillenmesine neden olmuştur.⁸² Dolayısıyla toprak, tek üretim aracı olarak ava ve toplamaya dayalı üretim biçimini değiştirmiştir. Eskisinden farklı olarak planlı kullanılması gereken emek gücüne ihtiyaç duyulmuştur. Böylece eşitlikçi toplum yapısı değişmeye başlamıştır. Cinsiyet ya da yaşa dayalı farklılaşmanın yanı sıra

⁷⁹ Mehmet Fikret Gezgin, “Çalışma Sosyolojisi-Sosyal Gelişme Kitle İletişimi İlişkileri (I)”, *Sosyoloji Konferansları*, s.62.

⁸⁰ Aşkın Keser ve Burcu Kümbül Güler, *Çalışma Psikolojisi*, Kocaeli, 2016, s.73-74.

⁸¹ Nevzat Güldiken, *Çalışma Sosyolojisi*, s.21-22.

⁸² Kuvvet Lordoğlu ve Nurcan Özkaplan, *Çalışma İktisadı*, s.11-12.

üretim sürecindeki görevlere dayanan bölünmeler ve bunun devamı olarak hiyerarşik bir yapı ortaya çıkmıştır. Bu sistemde kimi grup veya kişiler, oluşan artı üründe hak sahibi olmaya başlayarak güç yapılarını oluşturmuşlardır.⁸³ Zamanla askeri şefliklerin, otoritelerin oluşmasıyla toplum içerisinde eşitsizlik oluşmuş, kısa zamanda insanlık köleci ilişkiler içerisine girmiştir.⁸⁴

Mülkiyet kavramının oluştuğu bu dönemde, köle emeğinin kendisi de bir üretim aracı olmuştur. Ürettiği her şeye sahibi tarafından el konulmuş ve bu şekilde güçlenen sınıfların yayılmacı politikaları nedeniyle savaşlar artmıştır. Ve bu savaşlarda elde edilen esirler ise köle emeğinin devamlılığını sağlamıştır.⁸⁵ Söz konusu dönemde nüfusun büyük çoğunluğunu köleler oluşturmuş, dolayısıyla çalışma biçimi kölelik esasına dayanmıştır. Bu nedenle çalışma toplumsal hiyerarşinin üst basamaklarında bulunanlar için istenilmeyen, kaçınılması gereken bir durum sayılmıştır.⁸⁶

Feodalizmle birlikte ise toprağın önemi daha çok artmıştır. Bu dönem onuncu yüzyıldan Sanayi Devrimi'ne kadar olan dönemi içermektedir. Bu dönemin temel özelliği dağınık beyliklerden oluşması ve şövalyelerle hanımefendilerin eğlence ve tüketimlerinin de başka bir grup tarafından karşılanmasıdır. Ayrıca şövalyelere dua eden rahip ve papazların da yiyecek ve giyecek ihtiyaçlarının karşılanması gerekmektedir. Ortaçağ dönemi savaşılar (senyör), dua edenler (kilise) ve bu iki gruba hizmet eden çalışanlar (serfler) sınıfından oluşmaktadır. Bu sistemde kölenin yerini serflik almıştır ancak köle, her yerde ve her zaman alınıp satılabilecek bir maliken; serfin topraktan ayrı olarak satılması mümkün değildi. Bu durum serfliği, sağladığı güvenlik açısından kölelikten ayıran en önemli özellik olmuştur.⁸⁷

Feodal dönemde etkisini arttıran kilisenin söylemleri ile çalışmaya “Tanrı’ya yapılan bir hizmet, günahlardan arınma yolu” anlamları yüklenmiştir. Çalışma artık yüz kızartıcı istenmeyen bir eylem değil ahlaki ve erdemli bir görev sayılmıştır.

⁸³ Anthony Giddens, *Sosyoloji*, s.390.

⁸⁴ Güldiken, *age.* s.24

⁸⁵ Lordoğlu ve Özkaplan, *age.*, s.15.

⁸⁶ Mehmet Fikret Gezgin, *agm.*, s.63.

⁸⁷ Leo Huberman, *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, İstanbul, 2013, s. 11-16.

Ayrıca kilise, çalışan sınıfa yoksulluğun bir lütuf, azla yetinmenin erdem olduğu mesajı vermiştir. Ancak dönemin soylu sınıfı için çalışma, aristokrasiden dışlanma olarak görülmüş, kendilerine yalnızca kilise ve yoksullara yardım da bulunma görevleri edinmişlerdir.

1.2.2.2. Sanayi Toplumlarında Çalışma

James Watt'ın buhar gücünü 1768 yılında bulması ile başlayan teknolojik gelişmeler ve sonucunda yaşanan sanayileşme dönemi, çalışma, iş ve çalışan kavramlarında değişime yol açmıştır. 18. yüzyılda gerçekleşen sanayi devrimi neticesinde makineleşme artmış, seri üretim ile birlikte başlıca sektörler ortaya çıkmış ve tüm bu gelişmeler insanlık tarihi boyunca görülmemiş bir gelişim yaşanmasına neden olmuştur.^{88/89}

Sanayi Devrimi'nin ilk aşamasında buhar gücü ile dokuma tezgahlarının yapılması üretimin kesintisiz devam etmesini sağlamıştır. Toprakta üretim yapan çalışanlar, bu dönemde ücretli işçi olarak seri üretim yapan büyük fabrikalarda yerlerini almıştır.⁹⁰ Üretim araçlarına sahip olan kesimin, yüksek kar elde etmek için emekçiyi oldukça düşük ücretlerde ve uzun süre çalıştırarak emek gücünün sömürüldüğü bir dönem olmuştur.

Sanayileşme ile kapitalist sürecin gelişmesi üretim tekniklerinde de yeniliklere ve gelişimlere neden olarak çalışma biçimlerinin de değişmesine yol açmıştır. Teknolojik açıdan gelişen çalışma ortamlarında, teknik makineler insan emeğinin fiziki gücüyle yer değiştirmiştir. Endüstrileşmenin getirdiği teknolojik yeniliklerle birlikte makinelerin artmasının en büyük sonuçlarından biri birey vasıflarını yok etmesidir.⁹¹ Böylece insanlık makinelere bağımlı kılınmış, diğer bir deyişle Sanayi devrimi ile insanlık doğal hayattan suni bir hayata geçmiştir.⁹² Artık

⁸⁸ Güldiken, *age*, s.29.

⁸⁹ Aşkın Keser, *age*, 2016, s.83-84.

⁹⁰ Nihal Samsun, "Çalışmanın Değişen Anlamı ve Güncel Durumuna İlişkin Tartışmalar", *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, s. 167.

⁹¹ Halil Yıldız, "Çalışma Üzerine Sosyolojik Perspektif", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, s.142-143.

⁹² İlkey Savcı, "Çalışma Yaşamı ile Çalışma Dışı Yaşam Alanlarının İlişkisi Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, s. 150.

üretim faktörünün en önemli aracı olan insan, tek başına değil, diğer üretim araçlarının teminatı olan sermaye ile bir bütünlük oluşturmaya başlamıştır.⁹³

Sanayileşme süreci ile birlikte ekonomik yapı ve çalışma hayatında önemli değişiklikler görülmüştür. Bu süreçte güç, toprak sahiplerinden sermaye sahiplerine geçmiştir. Büyük ölçekli fabrikalarda gerçekleştirilen seri üretimler için devamlı sermaye gerekmektedir. Bunun için fabrikaların devamlı üretimde kalması, aksama olamaması için işçilerden en basit işi, en hızlı şekilde ve devamlı yapması beklenmiştir. İşverenler bu dönemde açlık sınırında olan, çok düşük ücretlerle çalışmaya razı geniş bir işgücü kitlesiyle karşılaşmışlardır. Bu dönemde karın tokluğuna, çok ağır şartlarda kadın, çocuk, yaşlı ayrımı yapılmaksızın insanlar uzun saatler boyunca çalıştırılmışlardır.⁹⁴

1800'lü yıllarda İngiltere'de altı yaşlarındaki çocuklar, dokuma fabrikalarında neredeyse günlük 15 saat çalıştırılmıştır. Ayrıca bu çocukların gün boyu ayakta ve makine kazalarına karşı korunmasız şekilde çalıştırıldığı söylenmektedir. Anne babalar ise, çocuklarının bu sefil hayatta yaşamaktansa, açlıktan ölmelerini daha iyi görüyorlardı. Tüm bunlar yaşanırken kapitalistler için makine ve işçi arasında tek bir fark vardı. Makineler bir yatırımdı ve bakıma ihtiyacı vardı, ancak insanlar için böyle bir durum söz konusu olmamıştır. Verebilecekleri en az ücreti verip, bunun karşılığında kullanabilecekleri en fazla işgücünü aramışlardır.⁹⁵ Bu sürecin sonucunda birey artık çalışarak üretim yapma vasfını kaybetmiş, ölmek için katlanılması gereken bir eylem olarak görülmeye başlanmıştır. Ayrıca yalnızca basit bir işi düşünmeden yapan kişi yaratıcı yanından ayrılarak vasıfsız bir makine parçasına dönüşmüştür. Üretimin içinde yer almasına rağmen işin bölünerek, farklı kişilerce yapılması onun emeğine, ürettiği ürüne yabancılaşmasına neden olmuştur.

⁹³ Kenan Ören ve Hasan Yüksel, "Geçmişten Günümüze Çalışma Hayatı", *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, s. 40-41.

⁹⁴ Aysen Tokol ve Yusuf Alper, *Sosyal Politika*, Bursa, 2014, s.15-16.

⁹⁵ Leo Huberman, *age.*, s.200-202.

1.2.2.3. Sanayi Sonrası Toplumda Çalışma

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra dünyada yaşanan hızlı değişim, toplum düzeninde ve çalışma biçimlerinde değişikliklere neden olmuştur. Endüstriyel toplumun sermayeye dayalı kitle üretimi yerini, bilgi üretimine bırakmıştır.⁹⁶ Üretim sürecinde giderek artan oranda, teknoloji yoğun donanımlarla çalışma yapılması, emek gücünün nitelikli olması ihtiyacını doğurmuştur. İşbölümündeki derinliğin azaltılması ile bu dönemde beyaz yakalı çalışanlar ve kadın çalışanların sayısında bir artış görülmüştür. Aktif nüfusun, tarım sektöründe olan kısmı çoğunlukla endüstri ve hizmet sektörüne kaymış ve bu sektörlerde yoğun şekilde kadın işgücü istihdam edilmiştir. Bu değişimle sanayileşmenin gelişmiş olduğu ülkelerde, istihdam oranları hizmet sektöründe artış göstermiştir.⁹⁷ Bilginin önemli üretim faktörü olduğu bu toplumlarda, katma değer bilgi ile yaratılmıştır.⁹⁸

Post-endüstriyel dönem, beden işi yapan, işgücüne duyulan gereksinimin önemli oranda azaldığı, zihin gücü gerektiren, nitelikli işgücüne talebin arttığı bir dönemdir.⁹⁹ Bu dönemde, fabrikaların teknoloji ağırlıkta olması az işçinin çalıştığı ve yaşama yabancılaşmış, sadece işini düşünen bireylerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Belirtilen gelişmeler, çalışmanın geleneksel anlamdan uzaklaşmasına ve bununla birlikte esnek çalışma, tele çalışma, evden çalışma gibi yeni çalışma modellerinin doğmasını sağlamıştır. Böylece günümüz çalışma yaşamının bireylere daha fazla özgürlük tanınması, tam zamanlı olarak iş piyasasına giremeyen kadınlar, engelliler gibi özel işgücü grupları açısından da bir fırsat sunmuştur. Geleneksel çalışma biçimlerinden farklı gerçekleşen bu endüstri sonrası toplumlarda çalışma kavramı da değişime uğramış ve artık çalışma iş yerinde yerine getirilmesi zorunlu olan bir faaliyet olmaktan çıkmıştır.¹⁰⁰

⁹⁶ Veysel Bozkurt, *Pürütanizmden Hedonizme Yeni Çalışma Etiği*, İstanbul, 2000, s.37.

⁹⁷ Cristopher May, Information Society, "Task Mobility and the End of Work", *Futures*, 2000, p.399.

⁹⁸ Peter F. Drucker, *Kapitalist Ötesi Toplum*, İstanbul, 1993, s.16.

⁹⁹ Bozkurt, *age.*, s. 38.

¹⁰⁰ Aşkın Keser, *age.*, 2014, s. 25.

1.2.3. Çalışmaya İlişkin Yaklaşımlar

Çalışmaya yönelik tutum ve yaklaşımlar temelde iki noktada toplanmıştır. Biri çalışmayı, bireyle özdeşleştiren ve birey yaşamında olmazsa olmaz olarak değerlendiren, çalışmayı insan yaşamının doğal etkinliği olarak gören olumlayan görüştür. Diğeri ise, çalışmaya olumlu bir anlam yüklemeyen, kölelere özgü, aşığılayıcı, eziyet verici bir eylem olarak gören olumsuz yaklaşımdır.

Çalışma eylemini gerekli ve önemli gören düşünürlerden ilki Karl Marx'tır. Marx çalışmayı, insanın kendini gerçekleştirme olarak yorumlamıştır. Ona göre, emeğin maddi sonuçlarıyla insani özellikleri somutlaştırdıkları ölçüde kişi kendini gerçekleştirebilir.¹⁰¹ Marx'ın yorumuna göre çalışma bizzat çalışana haz ve mutluluk vermeli, yalnızca ihtiyaçlarını karşılayan bir emek kullanımı değil aynı zamanda emeğin nesnelleşmesidir.¹⁰² Ancak Marx'ın değindiği bir diğeri nokta olan yabancılaşma ile emeğin kendisine ve ürettiği ürüne karşı denetimini kaybettiği ve üretim sürecinde basit bir göreve itilerek etkisizleştirildiği ifade edilmektedir. Yine de çalışmanın acısını, emek gücü karşısında elde edilen gelir ile çeşitli zevkler, aktiviteler satın alınarak bireyin kendini gerçekleştirmesinin sağlanabileceği ifade edilmiştir.

Adam Smith, bütün zenginlik kaynağının emek olduğunu ileri sürmüştür.¹⁰³ İnsanlar ne kadar çok çalışırlarsa, üretimde uzmanlaşma ve iş bölümü ne kadar artarsa ülkelerin o derece zengin olacaklarını savunmuştur. Smith, çalışmanın gerekli olduğunu ve çalışma için bir dürtüye ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Ona göre zenginliğin ve ilerlemenin yolu zengin olmaktır ve çalışmada bunun için vaz geçilmez bir unsurdur.¹⁰⁴

Çalışmaya olumlu yaklaşan düşünürlerden Hannah Arendt, çalışmaya ilişkin tanımlamasını "vita activa" terimi ile açıklamıştır. Bu kavramı insanın üç temel etkinliği olan emek, iş ve eylem olarak tanımlanmıştır. Arendt emeği, yaşam süreci

¹⁰¹ Keith Grint, *age.*, 1999, s. 22-23.

¹⁰² Kuvvet Lordoğlu ve Nurcan Özkaplan, *age.*, s.1.

¹⁰³ Filiz Aydoğan, *Medya ve Serbest Zaman*, İstanbul, 2000, s.190.

¹⁰⁴ Hülya Kesici, "Adam Smith ve Ahlak Teorisi", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 2010, s.94.

içerisinde hayati zorunluluklara bağlı bir etkinlik olarak açıklarken, işi, daha çok doğallıktan uzak, yapay bir şeyler olarak tanımlanmıştır. Eylem ise, “şeylerin veya maddenin aracılığı olmadan doğrudan insanların arasında geçen yegane etkinlik” olarak tanımlanmıştır. Çalışma Arendt için hayatın kendisidir.¹⁰⁵

Freud ise çalışmayı, insan doğasında var olan cinsellik ve saldırganlık gibi temel güdülerini toplumsallaştıran önemli bir araç olarak görmektedir. Çatışma, engellenme, bunalım, kaygı ve tedirginliklerle birlikte benliği baskı altında tutan, ruhsal enerjinin açığa çıkmasında bir çeşit araç olarak görülmektedir. Freud çalışmayı, her türlü doygunluğa ulaşmak ve gereksinimleri karşılamak için sıkıntı çekmek, katlanmak olarak tanımlasa da esasında, çalışma ile toplumların uygarlık, maddi ve düşünce zenginliğinin ortaya çıkmasına katkı sağladığını ileri sürmektedir.¹⁰⁶

Çalışmanın süresinden ve içeriğinden hareketle bu eylemi olumlu görmeyen yaklaşımlarda bulunmaktadır. Bertrand Russell, dünyada gerektiğinden fazla çalışıldığı ve çalışmanın bir erdem olarak görülmesinin büyük zararlara sebep olduğu görüşündedir. Kar sağlamak için çalışkanlığa övgüde bulunulurken, tüketim gerektiğinden değersiz görülmektedir. Üretilen ürünün bireye sağladığı haz önemsenmemektedir. Ayrıca Russell, bireye yaşamını devam ettirebilecek kadar gerekli ihtiyaç maddeleri ve rahatlığı sağlayabilmek için, günlük dört saatlik çalışmanın yeterli olacağını savunmuştur. Geri kalan zamanı bireyin istediği gibi kullanabileceğini ve kendi eğitimi için çalışmalar yapabileceğini savunmuştur.¹⁰⁷

Çalışmayı yetiştirdiği dönem ve çevre koşullarında insanlık dışı gören Paul Lafargue, tembellik hakkını savunmuş, çalışmayı kapitalist toplumdaki her türlü zihinsel yozlaşmanın ve organik bozukluğun nedeni olarak görmüştür. Çalışmanın insanları makinenin kölesi durumunda ki zavallılara çevirdiğini ve işçinin bireysel ve toplumsal felaketine yol açan bir eylem olduğunu belirtmiştir. Esasında çalışarak kişilerin refahlarını artırmak yerine, daha da yoksullaştıklarını ve mutsuz olduklarını dile getirmiştir. Çalışma çağı diye belirtilen dönemi, “acının, sefaletin ve

¹⁰⁵ Hannah Arendt, *İnsanlık Durumu*, İstanbul, 1994, s.17.

¹⁰⁶ Filiz Aydoğan, *age.*, s.28.

¹⁰⁷ Bertrand Russell, *Aylaklığa Övgü*, İstanbul, 2013, s. 9-21.

kokuşmuşluğun çağı” olarak tanımlamış, çalışmanın bugüne kadar insanlığın başına gelmiş en kötü şey olduğunu ve çalışmanın ancak akıllıca düzenlenerek günde üç saatle sınırlandırıldığı zaman insan bünyesi için yarar sağlayacağını belirtmiştir.¹⁰⁸

Çalışmayı olumsuz bir eylem olarak gören bir diğer düşünür ise Erich Fromm’dur. Ona göre işverenle işçi arasındaki ilişki umursamazlık ruhu içindedir. Sermaye sahibinin, tıpkı bir makineyi kullanır gibi bir başka insanı kullandığını, çalışanın da aynı şekilde bir çıkar ilişkisi doğrultusunda işvereni kullandığını belirtmiştir. Aralarındaki ilişki her birinin bir diğerinin amacı için araç olma durumundan öteye gitmemektedir. Aynı zamanda Fromm, bireyin toplum içindeki başarısının çoğunun kişiliğini iyi bir biçimde ne ölçüde sattığına bağlı olduğunu söylemiştir. Tıpkı diğer metalarda olduğu gibi, bireyin niteliklerine değer biçen pazarın ta kendisidir. Bir kişinin sunduğu nitelikler doğrultusunda bu Pazar ortamı içerisinde değerli ya da değersiz kılındığını belirtmektedir. Dolayısıyla Fromm, çalışma yaşamına fazla ilgi göstermenin bireyin emeği ile bir meta olmasına, özgürlüğünü yitirmiş bir köle olmasına neden olacağını belirtmiştir.¹⁰⁹

Andre Gorz ise fazla çalışmayı reddederek, günde ortalama dört saatten fazla çalışmanın gereksiz olduğunu savunmuştur. Gorz için kişisel potansiyeli tam olarak ortaya çıkarma ve kendini gerçekleştirme, geleneksel “çalışma” süreci içerisinde hiç bulunmamaktadır. Ancak hobi ya da boş zaman aktiviteleri denilen eylemlerle yakından ilgisi bulunmaktadır. Dikkat edilmesi gereken burada eğer yapılan iş çalışma alanı dışında yapılacak eylemler için maddi zemin hazırlıyorsa, düşünce fazla genelleştirilmiş sayılmaktadır ve şüpheli olarak tanımlanmıştır.¹¹⁰ Gorz, tam anlamıyla çalışmayı reddetmese de bunun günlük hayat içinde ağırlığının azaltılmasını ve bireye kendini geliştirme fırsatının sunulmasını savunmaktadır.

1.2.4. Çalışma Hayatında Sektörel Faaliyetler

İnsanoğlu, var oluşundan beri farklı çalışma şekilleri ile yaşamını devam ettirmiştir. İlk çağlardan bu zaman kadar geçen süreçte, bireylerin kullandıkları

¹⁰⁸ Paul Lafargue, *Tembellik Hakkı*, İstanbul, 2015, s. 27-43.

¹⁰⁹ Erich Fromm, *Özgürlükten Kaçış*, İstanbul, 1996, s. 104-106.

¹¹⁰ Keith Grint, *age.*, 1998, s. 30.

üretim araçları ve üretilen ürüne göre çeşitli çalışma dalları ortaya çıkmıştır. Toprağın işlenmesi ile tarım, buhar gücü ile sanayi ve modern toplumlarda ön plana çıkan hizmet sektörü olmak üzere dünyada ekonomiye yön veren üç temel sektör bulunmaktadır.

1.2.4.1. Tarım sektörü

İnsanoğlunun varlığını sürdürebilmesi için besin ihtiyacı önemli bir unsurdur. Toplum üyelerinin sağlıklı ve gelişimi devam ettirici bireyler olabilmeleri yeterli ve dengeli beslenme ile mümkün olabilir. Tarım sektörü de, çeşitli besin maddelerini üreten, bu maddeleri işleyerek farklı besin maddelerinin elde edilmesini sağlayan ve bireylerin de bu maddelere olan ihtiyacını karşılayan önemli bir sektördür.¹¹¹

Tarım genel olarak; “bitkisel ve hayvansal ürünlerin üretilmesi, kalite ve verimlerinin yükseltilmesi, uygun koşullarda korunması, işlenip değerlendirilmesi ve pazarlanması” olarak tanımlanmıştır.¹¹² Ayrıca bitkisel üretim, hayvancılık, ormancılık ve su ürünleri gibi faaliyetleri de kapsayan önemli bir sektördür.

1.2.4.2. Sanayi Sektörü

Teknolojik gelişimler, sanayi devriminden itibaren, endüstriyel verimlilikte büyük artışlara sebep olmuştur. 18. yüzyılın sonlarında buhar gücüyle çalışan makineler fabrikalarda yerini almış, 20. yüzyılın başlarında elektrik enerjisi ile seri üretim yapılmış, 1970’lerden itibaren ise elektronik ve bilgi teknolojileri ile sanayi sektöründe otomasyon yaygınlaşmıştır. Yeni gelişimlerin yaşandığı günümüzde ise, siber-fiziksel sistemler ve dinamik veri işleme ile değer halkalarının uçtan uca bağlandığı sanayi devriminin son aşaması yaşanmaktadır.¹¹³

Ekonominin temel sektörlerinden biri olan sanayi sektörü, ham maddeleri işlemek, enerji kaynaklarını yaratmak için kullanılan yöntem ve donanımların

¹¹¹ Zeki Doğan, Seçkin Arslan ve Ayberk Nuri Berkman, “Türkiye’de Tarım Sektörünün İktisadi Gelişimi ve Sorunları: Tarihsel Bir Bakış”, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, s.29-30.

¹¹² www.tdk.gov.tr (Erişim Tarihi: Eylül 2018)

¹¹³ TÜSİAD, *Türkiye’nin Küresel Rekabetçiliği İçin Bir Gereklik Olarak Sanayi 4.0 Gelişmekte Olan Ekonomi Perspektifi*, 2016, s.19

bütünü¹¹⁴ ile hammaddelerin taşınabilir ve kullanılabilir ürünlere dönüştürülmesini sağlayan ekonomik bir faaliyettir. Sanayi sektörü içinde imalat sanayi önemli ve dinamik bir sektördür. İmalat sanayi, neredeyse tüm ülkelerde gerek üretim değeri, gerekse istihdam hacmi bakımından büyük paya sahip bir sektördür.¹¹⁵ Gelişmiş ülke ekonomilerinde önemli bir yere sahip olan imalat sanayi, gelişmekte olan ülkelerin ekonomisinde de önemini giderek arttırmaktadır.

1.2.4.3. Hizmet Sektörü

Hizmet sektörü 1950’li yıllardan itibaren gelişmiş ülke ekonomilerinde hızla yükselmeye başlayan bir sektör olmuştur. Zamanla yalnızca gelişmiş ülke ekonomilerinde değil, gelişmekte olan ülke ekonomileri içinde de yerini almıştır. Hizmet sektörü, hizmetten yararlanan kişinin ya da onun yararına bazı değişikliklere sebep olan, zaman, mekan ve şekil faydası meydana getiren endüstrilerdir.¹¹⁶ Ürünleri soyut olduğu için bir fayda ya da tatmin olarak algılanan hizmetler sektörü, bir gruptan diğerine sunulan herhangi bir şeyin sahipliği ile neticelenmeyen, bir etkinlik ya da fayda olarak tanımlanmıştır.¹¹⁷ Hizmetler sektörü, dünya ülkeleri arasında bir ülkenin, gelişmişlik ve refah seviyesinde artış sağlayan önemli bir faktör olduğu için, ülkeler açısından önemli yatırım alanlarından birini oluşturmaktadır.

¹¹⁴ www.tdk.gov.tr (Erişim Tarihi: Eylül 2018)

¹¹⁵ Erdem Koç, Kadir Kaya ve M. Can Şenel, “Türkiye’de Sanayi Sektörü ve Temel Sanayi Göstergeleri – Ekonomik Güven Endeksi”, *Mühendis ve Makine Dergisi*, s. 16.

¹¹⁶ Arif Özsağır ve Aliye Akın, “Hizmetler Sektörü İçinde Hizmet Ticaretinin Yeri ve Karşılaştırmalı Bir Analizi”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, s.311-312.

¹¹⁷ Ferhat Sayım ve Volkan Aydın, “Hizmet Sektörü Özellikleri ve Sistemik Olmayan Risklerin Sektör Menkul Kıymetleri ile Etkileşimine Dair Teorik Bir Çalışma”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 2.

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA'YA İŞÇİ GÖÇÜNÜN TARİHSEL ARKA PLANI VE GELİŞİMİ

2.1. Uluslararası Göç Hareketleri

Uluslararası büyük ölçekli gerçekleşen insan hareketleri, küresel bütünleşme sürecinin hızlanması neticesinde gerçekleşmektedir. Ticari mal ve sermaye hareketleri göç hareketlerini etkilemiş ve artırmıştır. Karşılıklı küresel değişim, ulaşım araçlarındaki gelişme, yazılı ve elektronik medyadaki ilerlemeler de göçe sebep olan etkenlerdir. Ayrıca zengin ve fakir ülkeler arasındaki eşitsizliğin artması, daha iyi yaşam koşulu sunan bölgelere doğru birçok insanı harekete geçirmektedir.¹¹⁸

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün tanımına göre uluslararası işgücü hareketi; “göç yoluyla kişilerin iş bulmak veya daha iyi şartlar içinde çalışmak ya da kendilerine ve ailelerine daha iyi yaşama imkânları yaratmak amacı ile iki ülke arasında yer değiştirmesidir.” Göçler insanlık tarihinden bu yana var olan bir hareketliliktir ancak uluslararası göç, önem ve kitle bakımından 1945’ler ve 1980’lerin ortalarından itibaren artış göstermiştir. Bu süreç günümüzde de devam etmekte hatta artış göstermektedir. Gelişmiş ülkeler ile gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkeler arasında artan zenginlik farkı, refah seviyelerini yükseltme isteği göç eden insan sayısında artışa neden olmaktadır. Ayrıca farklı bölgelerde artan siyasi, ekolojik ve demografik baskılar, bir çok insanı bulunduğu yerden başka bir yerde yaşamaya zorlamaktadır.¹¹⁹ Göç ederken yerleşilecek ülke ile iş bulma fırsatları ve gelişmişlik düzeyi gibi etkenler ön plandadır. Bu nedenle göç, yalnızca göç eden bireyleri değil göç alan ve göç veren ülkeleri de etkileyen bir süreçtir. Uluslararası göç literatüründe genel olarak göç nedenleri;

¹¹⁸ Stephan Castles, Hein de Haas and Mark J. Miller, *The Age Of Migration: International Population Movements in the Modern World*, London, 2014, p.7.

¹¹⁹ *Age.*, p.16.

- Ülkeler arası farklı demografik özellikler,
- Kapitalizmin devresel krizleri,
- Küresel olarak yeniden yapılanmaya zorlanan ekonomiler,
- Bölgeler arası gelir farkı olarak değerlendirilmiştir.

Geçtiğimiz yüzyılda göçler, Afrika'dan Kuzey ve Güney Amerika'ya, Doğu ve Güney Avrupa ülkelerinden ise Batı Avrupa'ya kölelik, ekonomik sebepler vb. gibi nedenlerle gerçekleşmiştir. Zamanla iletişim ve ulaşım şartlarında yaşanan gelişmeler ile göçlerin, bireylerin iş bulmak, daha iyi şartlar sunan yerlerde çalışmak ve kendilerine ve ailelerine daha kaliteli bir yaşam sağlamak amacıyla yapıldığı söylenebilir.¹²⁰ İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1970'li yıllara kadar ekonomisi gelişmiş ülkelerin temel stratejisi yatırımın artması ve üretimin genişlemesi olmuştur. Bunun sonucunda 1973-74 yılında yaşanan petrol krizine kadar Batı Avrupa'nın endüstrisi hızla gelişen bölgelerine emek göçleri yaşanmıştır.¹²¹

Genel olarak emek göçmenlerinin, işgücüne ihtiyaç duyulan bölgelere zorla getirilen ya da diğer işçilerin sahip olduğu hakların çok daha azına razı olmak durumunda bırakılan özgür olmayan işçiler olarak nitelendirilmiştir. Göç kuralı ve gönüllü bir şekilde gerçekleşmiş olsa bile, işçilerle ilgili kurumsal ve resmi olmayan bir ayrımcılık onların eşit olma durumlarını ve özgürlüklerini sınırlamaktadır. Ekonomik güç siyasi üstünlüğü de beraberinde getirdiği için, emek hareketlerinde bazen siyasi şiddet, askeri güç ve bürokratik yaptırımların olduğu baskı içeren bir siyaseti doğurmaktadır. Kuzey ve Güney Amerika'da köle ekonomisi; Amerika'da, Asya'da, Afrika'da sözleşmeli sömürge emeği; 19 ve 20. yüzyıllarda Afrika'da maden işçileri; İkinci Dünya Savaşı sonrası Federal Almanya ve Fransa'da yabancı işçiler; Naziler dönemi savaş ekonomisindeki zorunlu emekçiler; 1945 sonrası Batı Avrupa'da ortaya çıkan "misafir işçiler"; ve günümüzde çoğu ülkede yaşayan hukuki

¹²⁰ Fuat Güllüoğınar, "Göç Olgusunun Ekonomi-Politiği ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, s.56-57.

¹²¹ Stephen Castles ve Mark J. Miller, *Göçler Çağı-Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, İstanbul, s.95.

korumadan yoksun illegal yollarla ülkelere giren göçmenler bu durumun örneklerini oluşturmaktadır.¹²²

2.2. Avrupa Ülkelerinde Göç

Büyük ölçüdeki göç hareketlerinin ilk dalgası Avrupa devletlerinin emperyalist girişimleri ile başlamış ve Birinci Dünya Savaşı'nın bitimine dek devam etmiştir. Avrupa kıtası üç yüzyıl boyunca dünyanın göç hareketlerini şekillendirmede etkili olmuştur. İlk olarak İngiltere, İspanya, Portekiz, Fransa ve Hollanda gibi ülkeler, artan nüfusları için kendilerine yeni yerleşim yerleri bulmak amacıyla Kuzey ve Güney Amerika'ya göçmen yollamaya başlamışlardır.¹²³ Aynı zamanda gidilen bölgenin kaynaklarını ele geçirmek amacıyla koloniler kurarak sömürgeleştirmişlerdir. Avrupa ülkeleri başta Kuzey Amerika ve kendi sömürgeleri olmak üzere, uzun süre göç veren bölge konumunda olmuşlardır. Ancak 20. yüzyılın ikinci çeyreğinde ve özellikle 1929 krizi sonrasında Amerika'nın göçleri sınırlandırmasıyla birlikte kıta dışı göçlerde duraklama yaşanmış, kıta içi göçler yaygınlık kazanmıştır.

Avrupa'da 17. ve 18. yüzyıllarda ise farklı bir göç olayı gelişmiştir. Avrupalı tüccarlar Kuzey Afrika'dan topladıkları köleleri Güney Amerika'ya, Karayip Adalarına ve Brezilya'ya götürmüşlerdir. 20. yüzyıla gelindiğinde köleliğin yasaklanması ile Güney Asya'dan toplanan işgücü Doğu Afrika, Guyana, Jamaika, Surinam ve Trinidad gibi bölgelere taşınmıştır. Bunun yanı sıra 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar, yaşanan savaşlar, değişen sınırlar nedeniyle birçok topluluk göçe zorlanmıştır.

Uluslararası göçte 1950'li ve 1960'lı yıllara gelindiğinde tamamen ekonomik nedenlerle gerçekleşen bir göç dalgası ortaya çıkmıştır. Bu dönemde başlayan göç hareketi aslında bu konunun temel noktasını oluşturmaktadır. İkinci Dünya savaşı sırasında ve sonrasında Avrupa'da meydana gelen büyük yıkımın ardından kıtanın yeniden inşası için harekete geçilmiştir. Hem harap olan şehirlerin inşası, hem de

¹²² Age., s.70.

¹²³ Nermin Abadan Unat, *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus Ötesi Yurttaşlığa*, İstanbul, 2017, s.75.

kalkınmayı ve üretimi sağlayabilmek amacıyla sanayi ve teknoloji üretimine yoğunlaşmışlardır. Yol, metro, maden gibi bir çok alanda çalışma başlatılmış ve bu alanlarda yüksek oranda işgücüne ihtiyaç duyulmuştur. Ancak o dönemde Batı Avrupa ülkelerinde işgücünün önemli bir kısmını oluşturan erkeklerin savaştan dönememesi, doğumların azalması, beslenme eksikliği sebebiyle yavaş ve az artan bir nüfus yapısı ve hızla gelişen bir ekonomik yapı görülmekteydi. Bu dengesiz yapı onları emek yoğun yatırımlar yerine sermaye yoğun yatırımlara yönlendirmiştir ancak yine de üretim ne kadar teknoloji ağırlıklı olsa da yüksek oranlarda emek gücü açıkları oluşmuştur. Bu nedenle, ya yatırımlarını ucuz işgücünün olduğu yerlerde yapacaklar ya da yurtdışından yabancı işçi transfer edeceklerdi.

İkinci Dünya savaşından sonra yeniden ayağa kalkmaya çalışan Avrupa ülkeleri, işgücü gereksinimini karşılamak üzere az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere göç alma yoluna gitmiştir. İkinci Dünya savaşı ertesinden, günümüze kadar geçen sürede Avrupa'daki göç sürecini dört ana dönem içinde ele almaktadır:

1. 1940'ların sonu ve 1950'lerin başında kitlesel göçmen akımları: Savaştan sonra 15 milyon kişinin içinde bulunduğu bir göç süreci yaşanmış ve bu hareketler esas olarak Almanya, Polonya, eski Çekoslovakya arasında sınırların değişmesine bağlı olarak yeniden yerleşimlerin sonucunda ortaya çıkmıştır. 1950'lerin ortalarına doğru yavaşlayan bu akım, 1963'te Berlin duvarının kurulmasına kadar düşük düzeyde devam etmiştir.
2. 1950'lerin başından 1973'e sözleşmeli işçi alımı: Avrupa'nın yeniden yapılanma süreci ile birlikte ekonomik gelişmeler de yaşanmış, OECD ülkelerinin ekonomilerinde yaşanan yıllık %5'lik büyüme işgücüne büyük talep yaratmıştır. Başlangıçta Almanya, Fransa ve İngiltere işgücü açıklarını savaş nedeniyle yerlerinden olanlardan karşılarken, daha sonra sanayileşmesi daha yavaş olan İtalya, İspanya ve Portekiz'den de temin etmeye çalışmışlardır. Bu ülkelerin zenginleşmesi ile işgücü arayışı farklı bölgelere kaymıştır. Eski sömürge bağları Fransa'yı Kuzey Afrika'ya ve İngiltere'yi Karayipler ve Hint alt kıtasına yöneltirken, sömürge rezervi olmayan

Almanya sözleşmeli işçileri Yugoslavya ve Türkiye’den temin etmiştir. Bu dönemde Batı Avrupa’ya göç miktarının 10 milyon civarında olduğu belirtilmiştir.

3. 1974’ten 1980’lerin ortası - kapıların kapanması: 1960’ların sonlarından itibaren kitlesel göçlere muhalefet doğmuş ancak işgücü göçünün durdurulması tam olarak 1973’te petrol şokunu izleyen ekonomik durgunlukla başlamıştır. Hükümetler işçi alımını durdurmuş, kalanların ise geri dönmelerini beklerken çoğu kalıcı olmuşlardır. Hükümetler bu konuda baskı uygulamamış, mevcut göçmenlerin aile bireylerinin gelişine izin vermişlerdir. Yine bu dönemde daha önce göç veren Yunanistan, Portekiz ve İtalya gibi ülkeler yaşanan ekonomik gelişmeler nedeniyle göç almaya başlamışlardır.
4. 1980’lerin ortalarından 2001’e sığınmacılar, mülteciler ve kayıt dışı göçmenler: Bu dönem özellikle Doğu Avrupa’da komünizmin yıkılmasına neden olan politik ayaklanmalar dönemidir. Doğu Avrupalılar seyahat özgürlüğü ile dünyanın dört bir yanındaki huzursuzluklardan kaçarak Avrupa’da sığınma arayan yüz binlerce insanın arasına katılmıştır. Geçmişte sözleşmeli işçi olarak göç edecek olanlar da sığınma kapısına yönelmiştir. 1989-98 arasında dört milyondan fazla kişi Avrupa’da iltica başvurusunda bulunmuş olup, bunların %43’ü Avrupa içinde başka bir bölgeden, %35’i Asya’dan ve %19’u Afrika’dan göç etmiştir.¹²⁴

Avrupa’ya yapılan bu göç dalgaları içerisinde bizim için önem arz eden 20. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşmeye başlayan emek göçü dönemidir. Bu dönem “misafir işçi” olarak anılan ve geçici olduğu düşünülen işçilerden Türklerin, oradaki varlığının üstünden yarım asırdan fazla zaman geçti. İsviçreli yazar Max Frisch bu durumu “Dışarıdan işgücü istendi, ama insanlar geldi.” sözüyle özetlemiştir. İlk başta yalnızca ekonomik kalkınmanın kaynağı olarak görülen bu grup kalıcı olmaya başladığında rahatsızlık vermiş ve istenmemiştir. Türkler için de, memleketlerindeki

¹²⁴ Peter Stalker, “Migration Trends and Migration Policy in Europe”, *The Migration-Development Nexus*, p.160-161.

ailelerine para göndermek ve birikim yaptıktan sonra yeniden vatanlarına dönmeyi düşündükleri Avrupa, bir süre sonra ikinci vatanları olmuştur.

2.3. Türk Dış Göç Sürecinin Gelişimi

İkinci Dünya Savaşı sonrası sanayisi gelişen Batı Avrupa ülkeleri, ihtiyaçlarını karşılamak için öncelikle sömürgelerinden işgücü temin etmeye çalışmışlardır. Ancak bu yol yeterli olmamış ve ekonomisi az gelişmiş Güney Avrupa ülkelere ve Türkiye'nin de içinde bulunduğu işgücü fazlası olan ülkelere yoğunlaşmışlardır. Türkiye'nin bu dönemdeki göç hareketleri bir devlet politikası olarak gelişmiştir. Türkiye'nin toplumsal yapısını büyük ölçüde değiştiren, sınırlar dışında uluslararası etkinliğini ve ilişkilerini ön plana çıkaran bu göç hareketi, 1960 askeri müdahale sonrası ortaya çıkan ekonomik sıkıntılar, döviz darlığı, işsizlik gibi sorunları ortadan kaldırmak için düşünülen “demografik bir çözüm” olarak nitelendirilmiştir. 1963-67 yılları için hazırlanan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın “İnsan gücü, İstihdam, Eğitim ve Araştırma” bölümünde artan işgücü ihracı konusunda şu karara yer verilmiştir:

“ İstihdam politikasının bir başka yönü de işgücü fazlasının işgücü kıtlığı çeken Batı Avrupa ülkelerine ihracıdır. Ancak, Türkiye işgücü fazlalığı olan fakat niteliği yüksek işgücü konusunda kıtlık çeken bir ülkedir. İşgücü ihracının niteliği yüksek işgücü halinde olması bu kıtlığı artırabilir. Bu sakıncanın önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınması şarttır.”¹²⁵

İşçi akımının denetimli ve sitemli bir şekilde gerçekleşmesini sağlamak, göçmen emek gücünün ve işverenlerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Türkiye, Almanya ile 1961'de, Avusturya, Belçika ve Hollanda ile 1964'te, Fransa ile 1965'te ve Avustralya ile 1967'de işgücü anlaşmaları imzalamıştır.¹²⁶ Ancak Türkiye'den Avrupa'ya ilk işçi gönderimi bu anlaşmalardan önce mesleki bilgilerini artırma çerçevesinde düzenlenen staj programları ve özel aracılar ile yapılan işçi alımları şeklinde gerçekleşmiştir. Bu dönemde en büyük dış göçün yaşandığı ülke Almanya

¹²⁵ Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.327.

¹²⁶ http://www.mfa.gov.tr/yurtdisinda-yasayan-turkler_.tr.mfa (Erişim Tarihi: Şubat 2018)

olmuş, Avrupa ve özellikle Almanya'ya yapılan bu göç hareketinin temelinde bu ülkelerden gelen işgücü talebi önemli bir etken olmuştur. Yirminci yüzyılın ikinci yarısı itibariyle Avrupa'da hızla gelişen iş sahasından Demokrat Parti Hükümeti haberdar olmuş ve Dışişleri Bakanı olan Fatin Rüştü Zorlu aracılığı ile 1957 yılında işgücü fazlalığının Almanya'ya gönderilmesi isteği dile getirilmiştir.¹²⁷ Almanya'da bulunan Kiel Üniversitesi de Türkiye'de yapılacak Alman yatırımlarını desteklemek amacıyla oralarda çalışacak Türklerin, öncelikle Alman şirketlerinde yetiştirilmesini amaçlamış ve bu doğrultuda 12 Türk stajyeri aileleri ile birlikte Almanya'ya getirmiştir. Böylece ilk işçi göçü anlaşması Türk Dışişleri Bakanlığı ile Schleswig-Holstein Çalışma Bakanlığı arasında 1957'de yapılmıştır.¹²⁸ İlk defa Türk işçilerle çalışmaya başlayan Almanlar, çalışkanlıkları ve işi kısa zamanda öğrenerek disiplinli bir şekilde yerine getirmelerinden etkilenmiş ve Türk işçilere olan talep giderek artmaya başlamıştır.

Bir süre sonra Türkiye'den gelecek işçilerin sayısını artırmak amacıyla, Alman Sanatkarlar Birliği, Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu ile iletişime geçip, çeşitli alanlarda çalışan sanatkarların gönderilmesini sağlayarak duruma yeni bir hareket katmıştır. Petrol krizine kadar devam eden bu süreç kriz ile durma noktasına gelmiş ve bundan sonraki dönemde göçler azaltılmaya çalışılmış ve daha çok aile birleşimi neticesinde gerçekleşebilmiştir. 1970 yılından önce Almanya'da işçilerin ailelerini getirmelerine izin verilmemiş ve işçiler Heim denilen yurtlarda kalmışlardır. Büyük oranlarda tasarrufa yönelen Türk erkekleri, aileleri gelmeden önce koğuş halindeki dar alanlarda yaşamışlar, aileler geldiğinde ise birkaç aile aynı dairede yaşamışlardır. 1963 yılında 700 bin olan yabancı işçi sayısı, 1973 yılında 2,4 milyona ulaşmıştır.¹²⁹ 1980'li yıllarla birlikte Avrupa ülkelerindeki Türkler sosyal olarak daha iyi yaşam koşulları oluşturarak kalıcı bir toplum olmanın işaretlerini vermişlerdir.

¹²⁷Latif Çelik, "Ellinci Yılında Göçtürklerin Türkiye ve Almanya Açısından Önemi", *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, s. 149.

¹²⁸Hakan Yıldırımoğlu, "Uluslararası Emek Göçü: Almanya'ya Türk Emek Göçü", *Kamu-İş*, s. 134.

¹²⁹Nusret Ekin, "Yurtdışı İşçi İstihdamının Ekonomik ve Sosyal Analizi", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, s.89.

Aynı dönemde Fransa, Almanya'ya benzer şekilde savaş sonrası işgücü ihtiyacı ile karşı karşıya kalmıştır. Buna bağlı olarak 1950'lerin ortalarından, 1970'lerin başlangıcına kadar aktif bir şekilde işgücü alımı yapan bir ülke olmuştur. İkamet izni çalışma izninden bağımsız hale getirilmiş, çalışmak isteyenler ve ailelerine hükümet tarafından kapılar açılmıştır. Herhangi bir etnik kota konulmamasına rağmen, Fransız hükümeti Afrikalı ya da Asyalı göçmenler yerine, olabildiğince Avrupalı göçmenleri bu göç sürecine dahil etmeye çalışmışlardır. Aynı zamanda Cezayirli, Portekizli, Tunuslu, Faslı, İtalyan ve Türk işçiler sürece dahil olan guruplardır.¹³⁰

Türklerin bazılarının Fransa'ya ilk gidişleri, Almanya'ya gitmek için İş ve işçi Bulma Kurumu'na başvuru yapanların, işgücüne doyan Alman piyasasının bu Türklerin bir kısmına Fransa'ya gitme fırsatı tanınması ile gerçekleşmiştir. Zamanla özel sektörden ismen çağrılma şeklinde de işçilerin Fransa'ya girişleri devam etmiştir. 1974 yılında göçmen işçilerin istihdam süreçlerine muhafazakar hükümet tarafından son verilmiş, ancak Türkiye'den göçler, aile birleşimi ve ülkeye turist olarak girenlerin yasadışı kalmaları şeklinde devam etmiştir.

Günümüzde Batı Avrupa ülkelerinde yaklaşık olarak 5.5 milyon Türk yaşamaktadır. Bu nüfusun büyük çoğunluğu Almanya'da yaşamakta ve yaklaşık olarak 1.483 bin Türk bulunmaktadır. Bu sayıma çifte vatandaşlar da dahil edildiğinde sayı 3 milyonu bulabilmektedir. Bunu sırasıyla Hollanda ve Fransa takip etmektedir. Güncel verilere göre Almanya'da çalışan Türk vatandaşlarının sayısı 526.796, Fransa'da 148.295'dir.¹³¹ 1950'li yıllardan günümüze kadar işçi göçünün dönemleri konusunda; Abadan Unat'ın "Türk Dış Göçünün Aşamaları" olarak tanımladığı beş aşama temel alınmıştır.¹³²

¹³⁰ Ayhan Kaya ve Ferhat Kentel, "Euro-Türkler: Türkiye ile Avrupa Birliği arasında Köprü mü Engel mi?", *İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Araştırmaları ve Uygulamaları Merkezi*, s.17.

¹³¹ Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Yurt Dışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nden elde edilen verilere göre.

¹³² Nermin Abadan Unat, *Bitmeyen Göç-Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*, 2017, s.81.

Tablo 2.3.1. Yıllara Göre Bazı Avrupa Ülkelerinde Yaşayan Türk Vatandaşları

Ülkeler	Yıllar				
	2010	2012	2014	2016	2018
Almanya	1.629.480	1.575.717	1.527.118	1.492.580	1.483.515
Hollanda	372.728	394.960	397.414	397.471	397.600 ¹³³
Fransa	459.611	576.986	611.515	718.000	250.000*
Danimarka	57.129	60.549	61.634	62.219	36.569*
Avusturya	110.678	113.670	114.740	116.838	134.229
İsviçre	71.692	71.400	71.269	69.215	80.114

Kaynak: ÇSGB YİHGM, DİYİH 2010; 2012; 2014; 2016 Yılı Raporu.

2.3.1. 1950'li Yıllar: Bireysel Girişimler ve Özel Araçlar

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'da oluşan işgücü açığı birçok ülke için fırsat olarak görülmüştür. İlk önce İtalya'nın güneyinden, İspanya'dan, Portekiz'den göçler yaşanmıştır. Türkler de bu fırsatlardan yararlanma, daha çok para kazanma, ailelerine para gönderebilme umuduyla bu sürece dahil olmuşlardır. Türklerin Almanya'ya ilk gelişleri staj amaçlı olmuş, sonrasında çeşitli araçlarla kitleler halinde işçi olarak göç etmeye başlamışlardır. Bu dönemde göç eden yabancı işçiler, Türk işçilerden farklı olarak en baştan beri ikili anlaşmalar yoluyla göç etmişlerdir.

Kiel Üniversitesine bağlı Institut für Weltwirtschaft (Dünya Ekonomisi Enstitüsü) 1956'da Prof. Dr. Bade'nin önerisi ile Alman Dışişleri Bakanlığı'na bir öneri sunulmuştur. Buna göre, ileride Alman yatırım projelerinde yer almaları amacıyla Türkiye'den belli sayıda sanatkarın staj yapmak üzere Almanya'ya

¹³³ 2017 yılı nüfus sayımı.

* Yalnızca Türk vatandaşı olanlar.

getirilmesi öngörülmüştür. Böylece Türk ekonomisinin ve dış ticaretinin de güçlenmesi açısından faydalı olacağı belirtilmiştir. Türkiye'deki Sanat Okulları Mezunları Derneği bu konuya en çok ilgi gösteren kurum olmuştur.¹³⁴ Bu karar sonucu ilk 12 kişilik grup 1 Nisan 1957 yılında Kiel'e ulaşmış, Schleswig-Holstein eyaletinin Çalışma Bakanlığı tarafından çeşitli kurumlara gönderilmiştir.¹³⁵ Gönderilen stajyerlerin dil kursu ücretleri, yeme-içme-barınma ihtiyaçları kaldıkları altı hafta boyunca Alman Dışişleri Bakanlığı tarafından karşılanmıştır. Bu ilk süreçten her iki taraf da memnun kalmış ve daha sonra iki yüz kişi daha getirilmesine karar verilmiştir.¹³⁶ Türk-Alman işgücü anlaşmasına giden yolda önemli gelişmelerin kaydedilmesinde önemli katkıları olan Alman Cumhurbaşkanı Theodor Heus, 5-13 Mayıs 1957 tarihleri arasında Türkiye'de çeşitli incelemeler yapmıştır. Bu incelemeler sonucu yaptığı konuşmada Türk halkına bir hediye getirdiğini söylemiş ve mesleki bilgilerini geliştirmek üzere 150 sanat enstitüsü (Endüstri Meslek Lisesi) mezunu gence Almanya'da staj görme imkanı vereceğine dair söz vermiştir. Köln Ford Fabrikası'nda çalışmaya başlayan Türk işçileri, usta işçi olarak çalışmaya devam etmiş ve 1990'lı yıllarda emekli olmuşlardır. Bu ilk gelen Türk gençleri çalışkanlıkları ve disiplinli olmaları nedeniyle büyük sempati toplamışlar ve Almanlar tarafından "Heus Türkleri" olarak adlandırılmışlardır.¹³⁷

Bu dönemde Türkiye'deki sanayi çalışmalarını hızlandırmak amacıyla Hamburg'da bulunan Alman Sanatkarlar Genel Merkezi, "Orta sınıf, orta sınıfa yardım eder." sloganıyla Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu ile ilişkileri başlatarak olaya kurumsal bir yön vermiştir. Aynı zamanda Hamburg'da bulunan Esnaf Odasının sağladığı desteklerle Türk Alman Ekonomik Münasebetleri Geliştirme Enstitüsü kurulmuştur. Bu enstitü özellikle Hamburg ve Bremen'de bulunan tersanelere kaynakçı, elektrikçi gibi vasıflı eleman bulunmasını sağlamış ve yaptığı çalışmalar için kişi başı ücret talebinde bulunmuştur. Türkiye'den ismen çağrılan bu işçilerin, yolculuk masrafları işverenler tarafından karşılanmıştır.¹³⁸

¹³⁴ Nermin Abadan Unat, *age.*, s.83.

¹³⁵ Statistisches Bundesamt, *Statistisches Jahrbuch 1995*, Metzler-Poeschel, p.67.

¹³⁶ Nermin Abadan Unat, *age.*, s.83.

¹³⁷ Latif Çelik, "Ellinci Yılında Göçtürklerin Türkiye ve Almanya Açısından Önemi", *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, s.151.

¹³⁸ Unat, *age.*, s.84

Ancak Almanya’da işçi getirme yetkisinin yalnızca işçi bulma kurumuna ait olması sebebiyle herhangi bir faaliyette bulunamamış ve kuruluşundan bir buçuk yıl sonra çalışmaları sona ermiştir. Daha sonra Türk Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonundan on kişilik bir grup iki aylık inceleme gezisine davet edilmiştir. Ardından Türkiye ve Almanya arasındaki sanatkar ve esnaf ilişkileri Türkiye’de Bakanlıklar arası bir komisyona bırakılmış ancak bu komisyon da çalışmalarını tamamlayamadan 1960 darbesi gerçekleşmiştir. Bu nedenle resmi kurumlarla yapılacak işbirliği gecikince özel tercüme ve iş bulma kurumları devreye girerek Almanya’ya işçi götürülmeye başlanmıştır.¹³⁹

2.3.2. 1960’lı Yıllar: Devlet Tarafından Düzenlenen İkili Anlaşmalar

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi ardından çıkarılan 1961 Anayasası ile Türk vatandaşlarına seyahat özgürlüğü temel bir hak olarak verilmiştir. Bunun sonucunda Türkiye’de “Tercüme ve İş Bulma” adı altında kurulan özel firmalar yurtdışına işçi göndermeye başlamıştır. 1960 yılında Federal Almanya’da 2.700 Türk çalışırken, yalnızca bir yılda bu sayı %300 bir artış göstererek 6.300 kişiye ulaşmıştır. Aynı zamanda 1960’ların başı Türkiye’de planlı iktisadi kalkınmanın başladığı yıllar olmuştur. DPT’nin kurulması ve kalkınma planları ile birlikte devletin koordine ettiği kitlesel işgücü göçleri bu dönemde yapılan ikili anlaşmalar ile gerçekleşmiştir.¹⁴⁰ Bu anlaşmalardan ilki 30 Ekim 1963’te Federal Almanya ile yapılmıştır. Türkiye daha sonraki yıllarda Avusturya, Belçika ve Hollanda ile 1964’te, Fransa ile 1965’te ve İsveç ile 1967’de benzer anlaşmalar imzalamıştır.

¹³⁹ Birsen Şahin Kütük, “Türkiye’den Batı Avrupa’ya İşçi Göçünün Sosyolojik Çalışmalara Yansımaları”, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, s.612.

¹⁴⁰ Yusuf Adıgüzel, “Diyasporadaki Kimlik Algılamalarına Göç Tipinin Etkisi: Almanya ve İngiltere Türk Toplularının Karşılaştırması”, *Sosyoloji Dergisi*, s.99.

Tablo 2.3.2. İkili Anlaşmalar Sonrası Yurtdışındaki Türk İşçi Sayısı

Ülkeler	1962	1971
Federal Almanya	11.758	424.400
Fransa	63	16.507
Avusturya	1.097	12.972
Hollanda	251	19.507
Belçika	5.605	8.500
İsviçre	36	9.037
Danimarka	-	6.073

Kaynak: Anwerbung und Vermittlung Ausländischer Arbeitnehmer, Erfahrungsbericht 1961; Erfahrungsbericht 1971.

Tabloda görüldüğü üzere Avrupa'daki Türk işçi sayısı yapılan ikili anlaşmalar neticesinde artış göstermiştir. En fazla Türk işçinin gönderildiği ülke ise Almanya olmuştur. Almanya ile işgücü anlaşmasının hemen ardından iki taraftan da talepler artmıştır. Bazı durumlarda İş ve İşçi Bulma Kurumu'na kayıt yaptırılanların bir ay içinde belgelerini hazırlayarak yurtdışına çıktıkları belirtilmiştir.

Avrupa'ya yönelen Türk dış göçünün ilk aşamasında süreç bireylerin ya da küçük grupların girişimleri ile gerçekleştiği için daha az biliniyordu ve göç edenlerin sayısı da azdı. Türkiye'de ilk Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın yürürlüğe konulması ile nüfus artışını azaltacak önlemlerin yanı sıra, artan işgücünün ihracatı da temel hedef olarak kabul edilmiştir. Plan çerçevesinde vasıfsız işçilerin yurtdışına gönderilmesi ile Türkiye'nin endüstrileşmesi için gereken eğitimli elemanlar sağlanmış olacaktı. Bu aşamada Türkiye'deki İİBK'nın üstlendiği görevi karşı tarafta da yine benzer kurumlar yerine getirmiş ve dönemin tüm anlaşmaları “dönüşümlülük” ilkesine göre yapılmıştır. Bu ilke işçinin bir yılına yurtdışına gitmesi ve birinci yılın sonunda geri dönmesi üzerine kurulmuştur. Ancak bu ilke, karşı taraf açısından maliyetli olması ve giden işçilerin geri dönmek istememesi nedeniyle uygulanamamıştır. İkili anlaşmalar, işçilerin sağlık muayenelerinin ve seyahat masraflarının işveren

tarafından karşılanmasını da içermektedir.¹⁴¹ Türk işçiler oldukça kapsamlı sıkı denetimlerden geçmiştir. Sağlık kontrolleri sırasında kan ve idrar tahlillerine bakılmış, tansiyonları ölçülmüştür. Ayrıca gruplar halinde doktor karşısına geçerek sakatlık, yara izi, eksik veya çürük diş kontrolleri yapılmıştır. En ufak bir sorun dahi göz ardı edilmemiş ve yetersiz bulunan Türk işçisinin dosyasına “Almanya’da Çalışamaz” damgası basılmıştır.¹⁴²

Türkiye İş ve İşçi Bulma Kurumu verilerine göre 1961 yılında, Türkiye’den Almanya’ya kişisel imkanlar ya da aracı kurumlar aracılığıyla 1.430’u erkek ve 46’sı kadın olmak üzere toplamda 1.476 kişi bulunmaktadır. Bu sayı imzalanan anlaşma sonrası 1962 yılında, 10.493’ü erkek ve 532’si kadın olmak üzere toplamda 11.025 kişiye ulaşmış ve kitlesel göç halini almıştır. Giden işçilerin Almanya’ya yerleşip çalışma hayatından yüksek ücretler elde etmeleri ve bunun Türk kamuoyunda dikkat çekmesi üzerine, Türkiye’den daha yüksek oranlarda işçi Almanya’ya gitmeye başlamıştır. 1963 yılına gelindiğinde Almanya’ya gelen işçi sayısı 23.436’ya ulaşmıştır. Bu oran Almanya ve Türkiye arasında 1964 yılında imzalanan sosyal güvenlik sözleşmesi sonrası 54.902’ye çıkmıştır. Bu tarihlerden sonra 1967 ve 1971 yıllarında Avrupa’da meydana gelen ekonomik krizlerden dolayı işçi göçleri yavaşlamış olsa da, 1969 yılında Türkiye’den Almanya’ya gönderilen işçi sayısı 98.142’dir.¹⁴³

Almanya’ya çalışmaya giden Türk işçilerinin ailelerini getirmelerine izin verilmemiş ve “Heim” denilen özel hazırlanmış işçi yurtlarına yerleştirilmişlerdir. Bu işçi yurtlarında Türkler Alman toplumunda dışlanmış şekilde ve oldukça olumsuz şartlarda yaşamışlardır.¹⁴⁴ Ancak Türk işçilerin arasındaki dayanışmayı artırmak ve işçileri kendi derneklerini kurmaya teşvik etmek amacıyla Alman İşçiler Sosyal Yardım Teşkilatının desteği ile Türk-Danış örgütü kurulmuştur. Alman radyo ve televizyon örgütü de günlük kısa bir Türkçe program yayınlamaya başlamıştır.

¹⁴¹ Nermin Abadan Unat, age., s.86.

¹⁴² Latif Çelik, *agm.*, s.156.

¹⁴³ Bertuğ Sakın, “Almanya Türklerinin Dil Tutumları Üzerine Toplumbilimsel Bir Araştırma”, *Curr Res Soc Sci*, s.4.

¹⁴⁴ Yaşar Bedirhan, “Avrupa Birliği Ülkelerinde Yaşayan Türk Çocuklarının Kültürel Uyum Sorunları ve Çözüm Önerileri”, *Akademik Bakış*, s.3

1966-67 yıllarına gelindiğinde özellikle Alman otomobil sektöründe ortaya çıkan ekonomik kriz 70.000 civarında Türk'ün işten çıkartılmasına sebep olmuştur. Bu durum ilk kez yabancı işgücüne eleştirel bir gözle bakılmasına ve yabancı işgücünün bir yedek işgücü ordusu mu yoksa ileri derecede endüstrileşmiş bir toplumun doğal parçası mı oldukları konusunda büyük tartışmalara yol açmıştır. İşlerini kaybeden Türk işçiler geri dönmek istememişler ve çevre ülkeler olan Hollanda, Belçika, Danimarka gibi ülkelerde iş aramaya başlamışlardır. Nitekim 1967 yılının baharında işten çıkarılan bu işçiler çoğu yeniden eski işlerine dönebilmişlerdir. Ayrıca bu dönemde Türk işçiler, sendika üyeliğinin işçiye işsizlik sigortasından faydalanma imkanı sağladığını görünce, hızla sendikalaşma eğilimine girmişlerdir.¹⁴⁵ Alman kaynaklarına göre işçi anlaşmasından ekonomik krize kadar geçen 1961 ile 1973 yılları arasında, Türkiye'den yaklaşık 867.000 kişinin Almanya'ya gittiği, yaklaşık 500.000 kişinin de geri döndüğü belirtilmiştir.¹⁴⁶

2.3.3. 1970'li Yıllar: Göçmen İşçi Alımının Durdurulması, Aile Birleşmeleri

1960'ların sonu ve 1970'lerin başı Avrupa'ya Türk işçi göçlerinin zirvesini yaşatan dönem olmuştur. Bu aşamadan sonra Avrupa ülkeleri artık konuk işçilerin, kalıcı olduklarını kabul etmişler ve göçmenler için çeşitli çalışmalar başlatmışlardır. Bunun sonucunda Türkiye ile ikili anlaşma imzalayan Avrupa ülkeleri arasında sosyal güvenlik anlaşmaları imzalanarak işçilerin, sosyal sigorta ile iş kazaları, sakatlık, ölüm halleri, doğum ve çocuk yardımı, işsizlik ve emeklilik gibi konularda garantiye alınması sağlanmıştır. 1973 yılına gelindiğinde, petrol fiyatlarının neden olduğu ekonomik kriz sebebiyle göçmen işçilere yaklaşım farklılaşmıştır. Yabancı işçi alımının durdurulmasına ve ülkede olan yabancı işçilerin de geri dönmeleri için teşviklerde bulunulmasına karar verilmiştir.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Nermin Abadan Unat, *age.*, s.87-88.

¹⁴⁶ Stefan Luft, "Die Anwerbung Türkischer Arbeitnehmer und ihre Folgen", *Bundeszentrale für politische Bildung*, (çevrimiçi: <http://www.bpb.de/internationales/europa/tuerkei/184981/gastarbeit>) (Erişim Tarihi: Ekim 2018).

¹⁴⁷ Nermin Abadan Unat, *age.*, s88-89.

Tablo 2.3.3. 1970'den Petrol Krizine Kadar Avrupa'ya Gönderilen İşçi Sayısındaki Değişim

Yıllar	Ülkeler						
	Almanya	Fransa	Hollanda	Avusturya	Belçika	İsviçre	Toplam
1970	96.936	9.036	4843	10.622	431	1.598	123.466
1971	65.684	7.897	4.853	4.620	583	1.342	84.979
1972	65.875	10.610	744	4.472	113	1.312	83.126
1973	103.793	17.544	1994	7.083	265	1.109	131.788
1974	1.228	10.577	1503	2.501	555	770	17.134
1975	640	25	32	227	59	229	1.206

Kaynak: İİBK, 1978 İstatistik Yıllığı, Tablo 18.

İşçi anlaşmaları ile başlayan Avrupa'ya Türk göç akımı 1973 yılına kadar artarak devam etmiştir. Ancak 1974 yılına gelindiğinde ani bir düşüş yaşandığı görülmektedir. Almanya'ya 1973 yılında göç eden Türk işçi sayısı 103.793 iken, bu sayı 1974 yılında yani petrol ambargosunun uygulandığı yılda 1.228'e düşmüştür. Fransa'da ise 1974'de 10.577 olan Türk işçi sayısı, 1975 yılında İİBK kayıtlarına göre 25'e gerilemiştir. Avrupa ülkelerine, 1973 yılında toplamda 131.788 işçi gönderilmesine karşılık, 1974'de bu sayı 17.134'e ve 1975'de ise daha da gerileyerek 1.206'ya düşmüştür. İİBK'ya göre 1975 Temmuzuna kadar Avrupa'ya giden her 5 kişiden 4'ü Batı Almanya'ya çalışmaya gitmiştir. Oran olarak bakıldığında Almanya'ya gidenler toplam gidenlerin %82.01'ini oluşturarak birinci gelmekte, Fransa'ya gidenler %5.74 ile ikinci ve %4.36 ile de Avusturya'ya gidenler üçüncü sırada yer almıştır. Yine bu dönemde gidenlerin %38.88'i imalat sanayinde, %16.8'i inşaat ve %7.09'unun da madencilik sektöründe çalıştıkları belirtilmiştir.¹⁴⁸

Ekonomik durumun göç politikalarında meydana getirdiği ani değişim illegal yollardan ülkeye girmeye çalışanları da beraberinde getirmiştir. İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun bekleme listelerinde yer alan birçok göçmen işçi, Avrupa'ya turist

¹⁴⁸ Erol Tümertekin ve Nazmiye Özgüç, "Yurtdışından Kesin Dönüşlerini İstanbul'a Yapan Türk İşçileri", *Coğrafya Dergisi*, s.367.

olarak gidip kendilerine izinsiz çalışma yerleri bularak orada kalıcı olmaya çalışmışlardır. Aynı zamanda, Türk göçmen işçi sayıları aile birleşmeleri ile artmaya devam etmiştir. Nitekim 1973-74 yıllarında Avrupa’da yaşayan Türk işçilerin sayısı 711.302 iken, işçi ailelerinin gelmesiyle bu nüfus 1.765.788’e çıkmıştır.¹⁴⁹ Esasında işçiler vatanlarına dönüp yaşamlarını orada geçirmek istemelerine rağmen, Türkiye’de yaşanan siyasal kargaşa, ekonomik durgunluk ve işsizlik onları kalmak durumunda bırakmıştır. Bu durum işçilerin ailelerini yanlarına getirmelerine neden olmuştur. Ayrıca Federal Almanya’nın işçilerin yanında olan çocuklarına, Türkiye’de olan çocuklarından daha fazla çocuk yardımı yapması da işçi ailelerinin göçlerine neden olmuştur. Yeni yasa ile birlikte Türk göçmen ailelerinde artan doğurganlık oranı ile Almanya’daki çocuk sayısında da büyük oranda artış yaşanmıştır.¹⁵⁰

2.3.4. 1980’li Yıllar: Çocukların Eğitim Sorunları, Dönüşü Özendiren Yasalar

Önceleri “Heim” denilen yurtlarda kalan Türk işçiler, ailelerini yanlarına aldıkları zaman yine Alman toplumundan izole gettolarda yaşamışlardır. Buldukları ülkenin dilini bilmeme, yaşanan toplumun kültürel değerlerine uyum sağlayamama gibi sorunlar nedeniyle kendilerini akraba ve dostlardan oluşan çevre içinde tutmayı tercih etmişlerdir. Aynı zamanda göçmen işçi çocukları açısından eğitim, hem bulunulan ülkenin dilini bilmemeleri, hem de Alman hükümetinin çeşitli eğitim modellerini uygulamaya koyması nedeniyle sıkıntı yaratmıştır. Buna göre, yalnızca Türkçe eğitim verilerek, öğrencileri Alman toplumunun tamamen dışında bırakan Bavyera modeli veya sadece Almanca eğitim verilerek kendi kimliklerinden uzaklaştırmaya çalışan Berlin modeli, Türk öğrencileri büyük bir karmaşa içerisinde bırakmıştır. Türk çocuklarının eğitim sorunları Türkiye’den gönderilen, Türkçe dersler veren öğretmenler ile Almanca öğretmek için Almanya tarafından görevlendirilen, Türk öğretmenler tarafından çözülmeye çalışılmıştır. Ancak Avrupa genelinde, göçmen ailelerin çocukları olan Türk gençleri arasında eğitim oranının hala düşük olduğu söylenebilir.

¹⁴⁹ Ray C. Rist, *Guestworkers in Germany: The Prospects for Pluralism*, New York, p.113

¹⁵⁰ Nermin Abadan Unat, *age.*, s.91-92.

1960'lı yıllarda Almanya'da başlayan dernekleşme hareketleri büyük oranda göçmen kabul eden Avrupa ülkeleri tarafından desteklenmiştir. Ancak bu dernekler zamanla ideolojik ve etnik bir ayrışma içerisine girmiştir. 1963'te Batı Almanya'da 19 Türk derneği varken, bu sayı 1974'de 112'ye ulaşmıştır.¹⁵¹ Ayrıca 1992 yılında Fransa genelinde, 203 Türk derneğinin faaliyet gösterdiği belirtilmiştir.¹⁵² Türk işçi derneklerinin artan ayrılıkçı faaliyetlerinin yanı sıra bu dönemde, Avrupa'nın göçmen kabulünü zorlaştırması sebebiyle siyasal mülteci, yani sığınmacıların sayısında bir artış yaşanmıştır. 1976 yılında Türklerin sığınma istekleri 809 iken, bu sayı 1980 yılında 57.913'e ulaşmıştır.¹⁵³

Türk işçilerinin Almanya'ya ilk gidişlerinden 22 yıl yıl sonra, Hristiyan Demokrat Parti'nin iktidar olmasıyla 1983'te dönüşü özendirilen yasalar çıkartılmıştır. Almanya'nın bir göç ülkesi olmadığı, dolayısıyla yabancıların devamlı ikametlerinin istenmediği belirtilmiştir. Bu doğrultuda çıkarılan yasa ile ülkelere dönmeyi kabul eden göçmenlere 10.500 DM para yardımı yapılması kararlaştırılmıştır. Bunun üzerine yaklaşık 250-300 bine yakın kişi Türkiye'ye dönüş yapmıştır. Ancak 1961'den dönüş yasasına kadar olan dönemde Türkiye'den yalnızca Almanya'ya göç edenler ve orada doğanların sayısının 1.855.000 civarı olduğu düşünüldüğünde, geri dönenlerin payının oldukça az olduğu görülmektedir.¹⁵⁴

Fransız siyasal sistemi, 1983 yılına kadar sığınmacı ve göçmenlere karşı dostça bir tutum içerisinde olmuştur. Ancak sağcı partinin oy çoğunluğunu elde etmesiyle, göçmen aleyhtarı yasalarda önemli artışlar yaşanmıştır. Göçmenlerin vatandaşlık elde edebilmesi ilk yıllarda daha kolayken, derneklerin faaliyetleri göçmen sayısındaki artış, Müslüman toplumlara karşı gelişen olumsuz yaklaşımlar bu durumu zorlaştırmıştır. Türk işçilerinin Avrupa'da kalma savaşları yalnızca vatandaşlık elde etme konusunda değil oturma ve çalışma izinleri konusunda da devam etmiştir.

¹⁵¹ Age., s.94-97.

¹⁵² Çalışma Bakanlığı, *1992 Yılı Raporu*, s.76, Tablo 2.4.6'dan aktaran; Nermin Abadan Unat, age., s.252.

¹⁵³ Statistisches Bundesamt, *Statistisches Jahrbuch 1995*, p.284.

¹⁵⁴ Erol Türmertekin ve Nazmiye Özgüç, *agm.*, s.367.

1960'lı yıllarda Alman ekonomisini yeniden yapılandırmak, savaşın ardından oluşan büyük yıkım ve işçi açığını kapatmak için büyük bir sevinçle karşılanan “konuk işçiler” 1970'li yıllarda istenmeyen, geri gönderilmeye çalışılan “yabancılar” olmuştur. Bu dönemde başlayan göçmen ayrımı ve ırkçılık, 1980'lerde artış göstermiştir. Yerli ve yabancı işçiler arasında rekabet ile başlayan bu süreç Hristiyan Demokrat Parti'nin iktidara geçmesiyle artmıştır. 16 Alman üniversite profesörünün ana düşüncesi “Avrupa Batılı Hristiyan değerlerini korumak için göçmen işçilerin tamamını geri göndermelidir.” olan ünlü “Heidelberger Manifest” i yayınlamaları da bu sürece dahildir.¹⁵⁵ İlk başta şaka yolu ile ifade edilen yabancı düşmanlığı, giderek yerini terör eylemlerine, kundaklamalara bırakmıştır. Özellikle Türklere karşı güdülen bu husumetin günümüzde dahi, başta Almanya olmak üzere, çoğu Avrupa ülkesinde devam ettiği söylenebilir.

2.3.5. 1990'lı Yıllar: Yabancılar Yasası, Yabancı Düşmanlığı, Siyasal Haklar

Kalıcı olduğu artık kesinleşen Türklerin, hukuksal statüleri ve bulunulan ülkenin vatandaşlık haklarından yararlanabilmeleri için bu dönemde çeşitli mücadeleleri olmuştur. 1990'lı yıllar yasal uygulamaların, kimlik tartışmalarının ve göçmenlerin uyum sürecinin, ayrıca yerlilerin göçmenlere gösterdiği düşmanlığın oldukça belirgin olduğu yıllar olmuştur.¹⁵⁶ 1990 yılında çıkan Yeni Yabancılar Yasası ile genç kuşağa vatandaşlık hakkında kolaylık sağlanırken, göçmenlerin oturma hakkını kısıtlayan hükümler de yer almıştır. Yasaya göre, yaşları 16-23 arasında olan ve 8 yıldan beri Almanya'da oturmuş ve en az 6 yıl okula devam etmiş gençlerin, Türk vatandaşlıklarını terk etmeleri karşılığında Alman vatandaşlığına alınmaları öngörülmüştür. 23 yaşından büyükler içinse bu şartlar; Almanya'da 15 yıl ikamet etmiş olmaları şeklinde belirlenmiştir. Diğer yandan kendilerinin ya da aile bireylerinin geçimi için, 3 yıldan uzun bir süre sosyal yardım almış olan yabancıların, yeni yasaya göre sınır dışı edilmeleri mümkün kılınmıştır. Bu maddenin dayanak noktasını ise geniş ailelerin iş piyasasına girmeksizin aylık 3.500

¹⁵⁵Kadir Turan, *Almanya'da Türk Olmak*, Ankara, 1997, s.66.

¹⁵⁶Birsen Şahin Kütük, “Türkiye'den Batı Avrupa'ya İşçi Göçünün Sosyolojik Çalışmalara Yansımaları”, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, s.631.

DM elde etmeleri oluşturmuştur. Bu yasayı teminat altına almak içinse oturma hakkında değişikliğe gidilmiştir. Oturma izninin kalıcı olabilmesi için, 8 yıldan beri Almanya’da yaşıyor olmak, geçimini kendi kazancı ya da gelirinden sağlamak, en az 60 ay zorunlu emeklilik sigorta primlerini ödemiş olmak ve sabıkalı olmamak gerekmektedir. Yasanın getirdiği bir diğer olumsuz durum ise aile birleşimleri yoluyla getirilen eşleri etkilemiştir. Yeni gelen eşe, bağımsız bir oturma izninin ya da çalışma hakkının verilebilmesi için beş yıl geçmiş olma şartı koyulmuştur. Sonuç olarak bu yeni yasa Almanya’daki tüm göçmenleri mağdur etmiş, ayrıca Alman toplumu ile göçmenler arasındaki uyum sürecini de olumsuz etkilemiştir.¹⁵⁷

Türklerin bu dönemdeki sıkıntıları yalnızca vatandaşlık elde etme, çalışma hayatında uygulanan ayrımcılık veya çocukların eğitim sorunlarından ibaret değildir. 1980’li yıllarla birlikte yükselişe geçen yabancı düşmanlığı, terör olaylarına dönüşmüştür. 1985 yılında Sosyal Demokratların kalesi olarak bilinen Hamburg’ta, Noel akşamında, 40 kişiden oluşan “Dazlaklar” olarak adlandırılan grup tarafından Ramazan Avcı adındaki Türk genci sokak ortasında linç edilerek öldürülmüştür. Olaydan sonra ortalama 55.000 Türk’ün yaşadığı bu eyalette uzun süre çatışmalar yaşanmıştır.¹⁵⁸ Bu olay son olmamış Almanya’nın çeşitli eyaletlerinde, farklı şekillerde vukuu bulmaya devam etmiştir. Ancak aynı dönemde yine yoğun olarak Türk işçinin yaşadığı Fransa’da, ülkelerine gelen göçmenlere karşı olumsuz bir tutum sergilenmemiş, evrensel bir vatandaşlık statüsü içerisinde muamele edilmiştir.

1 Ocak 2000 tarihinde, Yabancılar Yasası’na eklenen bir madde ile ülke yurttaşlığına kabul edilme şartı soya değil, doğuma dayalı olmuştur. Ancak bunun için de çocuğun, anne-babasının en az sekiz yıl yasalara uygun Almanya’da ikamet etmesi ve en az üç yıl sınırsız oturma iznine sahip olması şartıyla çocuğa kendi vatandaşlığının yanı sıra Alman vatandaşlığının verileceği belirtilmiştir. Bu çocuklar 23 yaşlarına gelmeden önce Alman yurttaşlığında kalmayı isteyip istemediklerine dair karar vermek zorunda bırakılmıştır.¹⁵⁹ Esasında Türk işçiler maruz kaldıkları sıkıntılar nedeniyle ülkelerine dönmek isteseler dahi, yurtlarındaki olumsuz koşullar

¹⁵⁷ Nermin Abadan Unat, *age.*, s.99-101.

¹⁵⁸ Kadir Turan, *age.*, s.67

¹⁵⁹ Ayhan Kaya ve Ferhat Kentel, *Euro-Türkler: Türkiye ile Avrupa Birliği arasında Köprü mü Engel mi?*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Araştırmaları ve Uygulamaları Merkezi Yayını, s.14

ve giden arkadaşlarının oradakinden daha kötü hale düşmeleri, onları bu düşünceyi uygulamaktan alıkoymuştur. Yeni göçmen politikasının neden olduğu sıkıntılar, Berlin Duvarının yıkılmasıyla ortaya çıkan ekonomik sıkıntı ve işsizlik, ayrıca yabancı düşmanlığı güden belirli bir Alman azınlık tarafından tüm göçmenler içerisinde özellikle Türklere karşı yürütülen düşmanlık onları büyük sıkıntı, korku ve kaygı içerisinde bırakmıştır.

Fransa ülkeye giriş yapan göçmen sayısını kontrol altında tutarken, bir yandan da ülkeye yerleşen yabancıların toplumla bütünleşmesi için destek sağlamıştır. Fransız yurttaşlık yasasının, “jus soli” ilkesini somutlaştıran iki maddesi, yabancıların “kalben Fransız” olduklarına emin olunmadan kağıt üzerinde Fransız yapılmalarından dolayı milliyetçiler tarafından eleştirilmiştir. Bu eleştiriler ve aynı zamanda Avrupa’da oluşan İslam düşmanlığı söylemlerinin artmasıyla birlikte, Fransa’da aile birleşimi zorlaştırılmış, dil, sınavı ve yüksek maddi teminat gibi uygulamalar getirilmiştir.¹⁶⁰

¹⁶⁰ Age., s.19

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA'DA ÜRETİM SEKTÖRÜNDE ÇALIŞAN TÜRK İŞÇİLERİN ÇALIŞMA YAŞAMINDAKİ SORUNLARINA İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA

3.1. Araştırmanın Metodolojisi

3.1.1. Araştırmanın Amaç ve Önemi

1960-1970 yıllarında Avrupa ülkeleri göçmenlerin gelişini ulusal bir çıkar olarak görmüşledir ve aynı zamanda Türk göçmenler onlar için zenginlik artıran bir kaynak olmuştur. Özellikle Almanya'daki yeniden yapılanma döneminde sevinçle karşılanan, sosyal güvenlikten yoksun, ucuz işgücü sağlayarak ülke gelirine katkı sağlayan “konuk işçiler” ekonomik kalkınmaya yardımcı olduktan sonra ülkelere dönmeyince, Alman Hükümeti ve halkı tarafından yadırganmaya, istenmemeye ve dışlanmaya başlamışlardır.

Göç nedeniyle çalışma hayatında karşılaşılan sorunların incelenmeye çalışıldığı bu araştırmada amaç; 1970'lerin ortaları itibariyle başlayan Türk işçilerine karşı olan yadırgama ve dışlama durumlarının, günümüzde de devam edip etmediğinin ve işçilerimizin halen çalışma ortamlarında bu gibi olumsuz tutum ve davranışlara maruz kalıp kalmadıklarının tespiti yapılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda sorulan sorularda, bireylerin çalışma hayatında karşılaştıkları sorunların onların dil seviyeleri, eğitim durumları, giyim tarzları vb. gibi durumların hangilerinden kaynaklandığı belirlenmeye çalışılmıştır.

Ülkemizde “Alamancı” olarak isimlendirilen göçmen işçilerimiz, göçün ilk yıllarından beri yalnızca döviz kaynağı olarak görülmüş, ancak onların çalışma yaşamlarındaki sıkıntıları göz ardı edilmiştir. Konuya yönelik ilk kapsamlı araştırmalardan biri, 1963 yılında DPT'nin Sosyal Planlama Dairesinin hızla gelişen bu demografik gelişimin yol açacağı değişimleri ölçme kararıyla başlamıştır. Doç.

Dr. Nermin Abadan Unat'ın başkanlığında oluşturulan bir ekip tarafından Almanya'nın 29 kentini kapsayan bir çalışma yapılmıştır.¹⁶¹ Ayrıca Unat'ın bu konuya ilişkin günümüze kadar birçok çalışması olmuştur. Almanya ve Fransa'da yaşayan Türklerin Avrupa ile ilişkilerimize yönelik etkileri konusunda da Ayhan Kaya ve Ferhat Kentel'in¹⁶² çalışmaları bulunmaktadır.

Bu çalışmada ise oluşturulan ölçekler Almanya ve Fransa'daki Türk işçilerin çalışma yaşamında sıkıntı yaşayıp yaşamadıklarını veya çalışma koşullarından memnuniyetlerini, hangi konularda olumsuz muameleye maruz kaldıklarını ölçmek amacıyla katılımcıların alguları anket yoluyla belirlenmeye çalışılmıştır. Türk işçilerin yaşadıkları sıkıntıların göçün ilk yılları olan 1960-70 döneminde oldukça yoğun görülürken günümüzde bu sıkıntıların bazıları yok olmuş ve yerine yenileri gelmiştir. Genel olarak yarım asırdan fazla zaman geçen göç hareketinin bugün ki durumunda Türk işçi ve ailelerinde yüksek oranda uyum gözlenmekte ve yaşadıkları ülkelerden memnun oldukları izlenimi edinilmiştir.

3.1.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Çalışma kapsamında araştırmanın evrenini Avrupa'da üretim sektöründe çalışan Türk işçileri oluşturmaktadır. Buna yönelik Yurt Dışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nden edinilen bilgiye göre 2017 yılı itibariyle Almanya'da çalışan ve yalnızca Türk vatandaşı olanların sayısı 526.796'dır. Fransa'da ise çalışan Türk işçi sayısı 148.295'tir. Ancak belirlenen bölgelerde üretim sektöründe çalışan Türk işçi sayısı tam olarak bilinmemektedir. Bu kapsamda araştırmanın örneklem sayısı Fransa'nın Alsace bölgesi ile Almanya'nın Baden-Württemberg bölgesinde üretim sektöründe çalışmakta olan ve rastgele örnekleme yöntemi ile seçilen 80 kişiyi kapsamaktadır. Örneklem grubu olarak Almanya ve Fransa'nın seçilmesi Avrupa'da Türk nüfusunun en fazla olduğu ülkeler olmalarıdır.

¹⁶¹ Nermin Abadan Unat, *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*, s.132-133.

¹⁶² Ayhan Kaya ve Ferhat Kentel, *Euro-Türkler: Türkiye ile Avrupa Birliği arasında Köprü mü Engel mi?*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Araştırmaları ve Uygulamaları Merkezi Yayını.

3.1.3. Araştırmanın Yöntemi ve Verilerin Toplanması

Araştırma kapsamında ulaşılan veriler araştırma yöntemlerinden anket ile toplanmıştır. Aynı zamanda anket yapılırken bazı katılımcılara sorular yöneltilerek görüşmeler yapılmıştır. Ancak çalışmanın analiz kısmının temeli anket verileri oluşturmakta olup, yapılan sınırlı sayıda mülakatlardan elde edilen verilere de yer verilmiştir.

Çalışmada anket tekniğine başvurulmasındaki amaç, anket tekniğinin hızlı ve pratik olmasıdır. Ayrıca çalışmanın yurtdışında yapılması sebebiyle kısıtlı olan zaman anket tekniğini daha uygulanabilir kılmıştır.

Anket soruları katılımcıların sosyo-demografik bilgilerinin, çalışma hayatına yönelik genel bilgilerin ve sosyo-kültürel alana yönelik tutum ve düşüncelerin edinilmeye çalışıldığı üç bölümden oluşmuştur. Toplamda 31 sorudan oluşan anketin ilk 11 sorusu bireylerin demografik özellikleri ile dil bilme düzeyleri, çalışma şekilleri vb. konularına yöneliktir. Anketin ikinci bölümünde ise çalışma hayatına yönelik sıkıntılar, bulunulan ülkenin çalışma koşullarından memnuniyet ve tüm bunların Türkiye'ye dönüş yapma isteğine etkisi gibi konulara yönelik tutum soruları yer almaktadır. Son 5 soru ise bireylerin, genel olarak buldukları ülkede kültürel ve dini açıdan herhangi bir rahatsızlık yaşayıp yaşamadıklarına ilişkin değerlendirme sorularından oluşmaktadır.

Yöntem üzerinde kullanılan derecelendirme ölçekleri birden fazla şekilde kullanılabilir. Ölçek için gerekli nokta sayısı verinin kullanım amacına göre değişmektedir. Nokta sayısının 7-10 olduğu çalışmalarda daha detaylı bilgi edilse de anket sorularına göre doğru bir ayırım yapılması oldukça önemlidir. Bu nedenle çalışmalarda daha çok 4'lü ve 5'li ölçekler kullanılmıştır.¹⁶³ Bu çalışmada da daha net bir ayırım yapabilmek ve güvenilir yanıtlara ulaşabilmek amacıyla 5'li likert ölçeği kullanılmıştır. Buna göre anket yanıtları “Kesinlikle katılıyorum”, “Katılıyorum”, “Kararsızım”, “Katılmıyorum ve “Kesinlikle katılmıyorum” seçeneklerinden oluşmaktadır.

¹⁶³ Şener Büyüköztürk, “Anket Geliştirme”, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, s.139.

Araştırma kapsamında Almanya ve Fransa’da Türk işçilerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerden Baden-Württemberg ve Alsace bölgelerinde tanıdıklar vasıtasıyla katılımcılara ulaşılmıştır. Yine bazı katılımcılara da çevrimiçi olarak anketlerin ulaşması sağlanmıştır. Elde edilen verilerin IBM SPSS 24 programına girişi yapılarak, analizleri yapılmıştır.

3.1.4. Araştırma Verilerinin İstatistiksel Analizi

Bir ölçeğin kurgu, olay, yapı ve içerik sorgulama güç ve yeterliliğini ölçmek için kullanılan yöntemlere Güvenirlik ve Soru Analizi denilmektedir. Bu çalışmada anket sorularının genel güvenilirliğinin hesaplanması amacıyla, en yaygın ölçümlerden biri olan Cronbach Alfa katsayısı esas alınmıştır. Cronbach Alfa ölçekte yer alan soruların, aynı türden bir yapıyı incelemek ya da açıklamak üzere bir bütün oluşturup oluşturmadıklarını ve soruların tutarlılık derecesini ölçmektedir. Cronbach Alfa katsayısının ölçek güvenilirliğinin değerlendirilmesi 0-1 arasındadır.¹⁶⁴ Buna göre yapılan test sonucunda anket sorularının genel güvenirlilik değeri 0,74 çıkmıştır. Bu değer, ölçeğin yüksek güvenirlilik düzeyine sahip olduğunu, toplum taramalarında ve bilimsel yargıların oluşturulmasında güvenle kullanılabileceğini belirtmektedir.¹⁶⁵

Çalışma verileri değerlendirilirken, değişken veya değişkenlere gözlenen frekanslar ile beklenen frekanslar arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını esas alan ki-kare analizi kullanılmıştır. Burada kullanılan çapraz tablo analizlerinde yetersiz dağılımların bulunması sebebiyle, 5’li likert ölçeğinde yer alan “kesinlikle katılıyorum” ifadesi “katılıyorum” olarak ve “kesinlikle katılmıyorum” ifadesi “katılmıyorum” olarak birleştirilerek değerlendirilmiştir. Ayrıca tanımlayıcı istatistik yöntemleri de kullanılmıştır.

3.1.5. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmada ulaşılmak istenen ilk amaç Türk işçilerin yabancı olmaları sebebiyle çalışma hayatında sıkıntı yaşayıp yaşamadıklarının belirlenmesidir. Bireylerin kökenleri, dini inanışları, giyim tarzları veya konuştukları dil sebebiyle iş

¹⁶⁴ Kazım Özdamar, *Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi*, Eskişehir, 2011, s.603-605.

¹⁶⁵ *Age.*, s.605.

hayatında ayrımcılığa ya da yadırganmaya maruz kalıp kaldıkları test edilmeye çalışılmıştır. Nitekim araştırmada test edilecek hipotezler şunlardır:

Hipotez 1: Cinsiyet ile iş yerinde giyim tarzının yadırganması arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Kadın çalışanların dini ve kültürel değerlerinden dolayı tesettürlü giyinmeleri, başörtülü olmaları onların iş ortamında işveren ve iş arkadaşları tarafından yadırganmalarına sebep olacağı beklenmektedir.

Hipotez 2: Eğitim düzeyi ile iş ortamında dışlanmış hissetme arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 3: Yapılan işin işveren tarafından kıymetinin bilinmediğini hissetmek eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Hipotez 4: Bulunulan ülkenin resmi dilini iyi derecede konuşmak ile iş ortamında anadilini konuşunca yadırgandığını hissetmek arasında anlamlı ve olumsuz yönde ilişki vardır.

Kişi bulunduğu ülkenin resmi dilini ne kadar iyi bilirse, kişinin iş ortamında anadilini konuşması o derece az yadırganacaktır.

Hipotez 5: Dil bilmeme ile iş ortamında dışlanmışlık arasında bir ilişki vardır.

Hipotez 6: İş yerinde aynı kökenden çalışanların olması ile iş ortamında dışlanmışlık arasında anlamlı ve olumlu bir ilişki vardır.

Bireyin çalışma ortamında kendi kültüründen, dininden, kökeninden başka çalışanların olması onun iş ortamında kendini yalnız ve dışlanmış hissetmesini engeller.

3.2. Araştırmanın Bulguları

3.2.1. Uluslararası Göç Sonucunda Çalışma Hayatında Ortaya Çıkan Sorunlar

Uluslararası göç ile dil, din, gelenek, kültür gibi birçok açıdan birbirinden tamamen farklı geçmişlere sahip bireyler, aynı ortamda yaşamak ve çalışmak durumunda kalmıştır. Aynı zamanda, bir başka ülkede yaşamak amacıyla göç etme düşüncesi, beraberinde dil ve kültürel farklılıkların getirdiği psikolojik gerilimleri de doğurmaktadır.¹⁶⁶ Bu durum yabancı işçilerle yerli işçiler arasında çalışma hayatında birçok soruna neden olmaktadır. Çalışma hayatında ortaya çıkan bu sorunlar bireyin sosyal, psikolojik, ekonomik sıkıntılar yaşamasına da neden olmaktadır.

Yabancı bir ülkeye göç nedeniyle çalışma ve sosyal hayatta ortaya çıkan en önemli sorunlardan biri sosyal dışlanmadır. Dışlanma kavramı, genel olarak bir topluluğa üye olamama duygusu, topluma duyulan güven eksikliği, köken, yoksulluk, sosyal ve hukuki haklardan yoksunluk olarak tanımlanabilmektedir.¹⁶⁷ Diğer bir deyişle sosyal dışlanma, ekonomik yoksullukla sınırlı olmayan, birey ve toplum arasında sosyal kaynaşmayı sağlayıcı araçların yetersizliğini gösteren ve her türlü yoksunluğu içeren bir kavram olarak açıklanmıştır.¹⁶⁸ Sosyal dışlanma toplumla bireyin sosyal açıdan bütünleşmesini sağlayan sosyal, ekonomik, politik, kültürel mekanizmaların tümünden, kısmen veya tamamen yoksun olma süreci olarak ifade edilmektedir.¹⁶⁹ Nitekim sosyal dışlanmayı yalnızca ekonomik yoksunluk olarak tanımlamak mümkün değildir. Yoksul olma bireyin ya da hane halkının gelir yoksunluğu ile bir toplumsal bölüşüm sorunu olarak olayı ele alırken, dışlanma daha çok sosyal ilişkilerde ortaya çıkan bir durumdur. Dışlanma bazı durumlarda da ayrımcılık

¹⁶⁶ Nuray Gökçek Karaca, "Türk Göçmen İşçilerin Çalışma Yaşamında Karşılaştıkları Sorunlar: Giresun'dan ABD'ne Göç Etmiş Türk Göçmen İşçiler Üzerine Bir İnceleme", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, s.298.

¹⁶⁷ Chiara Saraceno, "Social Exclusion. Cultural Roots and Diversities of a Populer Concept.", *The Institute for Child and Family Policy, Columbia University Faculty House*, p.2.

¹⁶⁸ Charles Gore, "Introduction: Markets, citizenship and social exclusion", (Ed. G. Rodgers, C. Gore, J.B. Figueiredo), *Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses*, p.4

¹⁶⁹ Özlem Çakır, "Sosyal Dışlanma", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s.84.

ve ötekileştirme süreçlerinin etkisiyle de meydana gelmektedir.¹⁷⁰ Ayrımcılık, genel olarak belirli bir takım özelliklere sahip kişilere yönelik diğer bir grubun farklı muamelesi olarak tanımlanabilir.¹⁷¹ Ayrımcılık haksız ayırım yapmak, adil olmayan ya da keyfi şekilde davranışlarda bulunmak gibi küçültücü veya aşağılayıcı bir anlam içermektedir.¹⁷² Göçmen bireyler kendi dilinin, yaşayış biçiminin, çalışma yaşamındaki ve boş zamanlarındaki alışkanlıklarının çevreyle ilişki biçiminin eskisi gibi anlam taşımadığını ve aynı değerde sayılmadığını fark ederek aşağılık duygusuna kapılabilmektedir.¹⁷³

Nitekim Avrupa'ya göç etmiş işçi gruplarının arasında, en çok sıkıntı yaşayan grup Türkler olmuştur. Avrupa'ya göç eden Türkler, genel olarak kırsal kesimde yaşayan eğitim seviyesi düşük kişiler olmuş ve amaçları da yalnızca bir süre çalışarak para biriktirip, yeniden vatanlarına dönmek olmuştur. Ancak vasıfsız olmaları ve dil bilmemeleri onları, piyasada yerli işçi tarafından istenmeyen, pis işleri düşük ücretle yapmak durumunda bırakmıştır. İşverenler ve yerli işçiler tarafından eğitim, dil bilmeme ve kültürel sebeplerden dolayı göçmen işçiler ayrımcılık yaşamışlardır. İşte Türk işçileri de diğer göçmen işçilerden bile az ücret alarak ayrımcılığa maruz kalmış, firma ile yapılan iş sözleşmelerinin Almanca olması sebebiyle haklarından mahrum ve tehlikeye açık şekilde piyasaya girmişlerdir. Bu nedenle Türk işçiler, sahip oldukları bilgi ve deneyimden uzak, kötü çalışma koşullarında, yasal çalışma süresinin üzerinde, düşük ücretle, sigortasız ve en önemlisi işsizlik korkusuyla karşı karşıya çalışmışlardır.

1963 yılında Nermin Abadan Unat'ın başında olduğu bir ekip tarafından gerçekleştirilen araştırma kapsamında elde edilen verilere göre; çalışma koşullarından en fazla şikayet edenler, kirlilik yaratan işleri yapmak durumunda

¹⁷⁰ Osman Alacahan ve Betül Duman, "Dışlanma, Ayrımcılık ve Mezhep ve Etnikler Arası Eşitsizlikler", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s.3.

¹⁷¹ Banu Metin, "İşgücü Piyasasında Yaşa Dayalı Ayrımcılık Sorunu ve Yaşa Dayalı Ayrımcılıkla Mücadele: ABD ve AB Uygulamaları Çerçevesinde Türkiye İçin Bir Değerlendirme", *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, s.73.

¹⁷² Tamara K. Hervey, *Justifications for Sex Discrimination in Employment: a comparative study of the law of the European Community, the United Kingdom, the United States of America and the Federal Republic of Germany*, London, 1992, p. 27-28

¹⁷³ Cengiz Şahin, "Yurt Dışı Göçün Bireyin Psikolojik Sağlığı Üzerindeki Etkisine İlişkin Kuramsal Bir İnceleme", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, s.65

kalanlar ile yeraltında çalışmak zorunda kalanlar olmuştur. İş sözleşmesini dikkatli bir şekilde inceleme fırsatı bulamayan birçok işçi, ancak kendisini davet eden firmanın adresine gittiği zaman maden ocağında çalışacağını öğrenmiştir. Bu durumun özellikle tarım kesiminden gelen işçiler için, ciddi psikolojik sorunlara yol açtığı belirtilmiştir.¹⁷⁴ Vasıfsız işçilerin, eğitim verilmeden ya da çok az eğitim verilerek işbaşı yaptırılmaları sebebiyle, işçiler, iş ile alakalı psikolojik ve fizyolojik birçok zarara uğramışlardır.

Alınacak tüm işçiler kapsamlı sağlık kontrollerinden geçirilerek, yalnızca sağlıklı, güçlü ve dirençli olmaları koşuluyla Almanya'da çalışma onayına sahip olabilmışlerdir. Tüm bu testlerin tek sebebi, getirilen Türk işçilerin yerli işçilerin tercih etmediği zor, pis ve tehlikeli işlerde çalışacak güçte olup olmadığını teminat altına almaktır. İşçiler kas gücüne dayalı tehlikeli işlerde sosyal güvenlikten yoksun halde çalıştırılmıştır. Artan iş kazaları nedeniyle Türkiye ile Almanya arasında 1964 yılında Sosyal Güvenlik anlaşmaları imzalanarak, işçilere iş kazası durumunda tazminat ve yaşlılık sigorta primlerinin ödenmesi sağlanmıştır.

Eğitim ve dil sorunları nedeniyle istediği geleceğe sahip olamayacağını düşünen bireylerde çeşitli psikolojik travmalar gerçekleşebilmektedir. Türk işçiler dil bilmemeleri, yeterli eğitim düzeyinde olmamaları, Alman işverenlerin dışlayıcı tutumları gibi nedenlerden dolayı belirli bir statüye gelemeyecekleri inancına sahip olmuşlardır. Ayrıca işçilerin uzun ve yorucu çalışma saatleri sebebiyle iş dışında herhangi bir sosyal aktiviteye katılmamaları onları kendi iç dünyalarında kalmaya itmiştir. Öte yandan göç edilen bölgedeki yerli halkın göçmenlere karşı davranışları da bu kesimin toplum içerisinde kendini izole etmesine neden olabilmektedir. Nitekim 1970'lerin ortasından itibaren ortaya çıkan ve 90'larda ciddi boyutlara ulaşan yabancı düşmanlığı da bu sürecin bir etkeni olarak değerlendirilebilir.

Muhakkak ki, çalışma yaşamındaki sorunların kaynaklarından biri de dini inanış farklılığıdır. Türk işçilere Hristiyanlığı öven broşürler dağıtılması, İslami inanış biçimine uygun düşmeyen yeme alışkanlıkları ve iş ortamındaki etkileşim bir

¹⁷⁴ Nermin Abadan Unat, *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*, İstanbul, s.138.

sorun olarak ortaya çıkabilmektedir. Fransa’da çalışan bir Türk kadın işçi ile yapılan görüşmede anlatılanlar bu duruma örnek teşkil etmektedir:

“Ben bir bisküvi fabrikasında çalışıyorum, daha doğrusu çalışıyordum. İş yerindeki ustabaşımız Fransız. Yaptığımız iş sebebiyle fabrikada yerlerde sürekli bisküvi kırıntıları oluyor, haliyle süpürmek istiyorum nimet o sonuçta, basamam. Ama işte o Fransız ustabaşı, benim Müslüman olduğumu bildiği için ve bunun bizim dinimizde günah olduğunu bildiği için süpürmeme izin vermiyordu. Nimetlerin üstüne basmam için zorluyordu. Çok zoruma gitti bu benim, bu yüzden işimden ayrıldım...”

Ayrıca dini inançları gereği, Türk işçilerin namaz kılması-kılmak istemeleri, oruç tutması veya kadınların örtülü olması da bir sorun ve yadırganma kaynağı olabilir. Firmalarda mescit bulunmaması, iş yerinde öğle yemeği için yemekhanelerde, İslam dinine aykırı olan domuz eti ile yemek yapılması ya da İslami usullere göre kesilmemiş hayvan etinin kullanılması sebebiyle yemek yiyememeleri diğer sorunları oluşturmaktadır. Ancak konuya ilişkin tamamen olumsuz görüşler bulunmamaktadır. Yine görüşme yapılan Türk işçilerden bir diğeri iş yerinde yapılan etkinliklerde Müslüman işçilerin yeme alışkanlıklarına göre yiyecek seçildiğini,

“...bazen toplu barbekü etkinliklerimiz oluyor, orada etleri ayrı ayrı mangallarda pişirdikleri gibi domuz etine kullandıkları maşayı, bizim için (Müslümanlar) aldıkları ete değdirmiyorlar. Ayrı ayrı mangallar ve maşalar kullanıyorlar bu bizim için çok önemli.”

diyerek belirtmiştir. Bu bağlamda dışlayıcı tavırların küçük bir gruba ait olduğu ve genellenmemesi gerektiği de anlaşılmaktadır.

3.2.1. Katılımcılara İlişkin Genel Bilgiler

Araştırma Almanya’nın Baden-Württemberg ve Fransa’nın Alsace bölgelerinde çalışan Türk işçiler ile yapılmıştır. Çalışma 47’si kadın, 33’ü erkek olmak üzere toplamda 80 kişiden oluşmaktadır. Bölgede yaşayan erkekler ağırlıklı olarak fabrikalarda, kadınlar ise tarlalarda çalışmaktadırlar. Bu bölümde tanımlayıcı istatistik verilerinin yanı sıra yapılan görüşmelerden bazı aktarmalar yapılarak sonuçlar desteklenmeye çalışılmıştır.

3.2.1.1. Katılımcılara İlişkin Demografik Bilgiler

Katılımcılara ilişkin demografik bilgiler Tablo 4’de verilmiştir. Buna göre çalışanlara ilişkin demografik göstergeler; cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, bulunulan ülkede yaşama süresi, bulunulan ülkenin resmi dilini konuşma derecesi ve iş yerinde başka Türk işçilerin varlığı başlıklarından oluşmaktadır.

Cinsiyet durumuna bakıldığında katılımcıların, % 58,8’ini kadınlar, % 1,3’ünü erkekler oluşturmuştur. Buna göre 80 kişi ile yapılan bu çalışmanın, 47’si kadın, 33’ü erkek katılımcıdan oluşmaktadır.

Tablo 3.2.1’de yaş kategorisine bakıldığında katılımcıların, % 26,3’ü 18-24 yaş aralığında, % 17,5’i 25-31 yaş aralığında, % 13,8’i 32-38 yaş aralığında, yine % 13,8’i 39-45 yaş aralığında, % 16,3’ü 46-51 yaş aralığında ve % 12,5’i 52 yaş ve üzeri aralık grubunda yer almıştır. Buna göre; katılımcıların yoğun olarak gözlemlendiği yaş aralığı 18-24 yaş arasındadır ve toplamda 21 kişiden oluşmaktadır.

Medeni durum bakımından katılımcıların % 30’unun bekar, % 70’inin evli olduğu görülmektedir. Oranlara göre bekar katılımcıların sayısı 24 ve evli katılımcıların sayısı 56 olarak gözlemlenmektedir.

Bireylerin eğitim durumuna bakıldığında % 16,3’ünün ilkokul, % 22,5’inin ortaokul, % 41,3’ünün lise, % 16,3’ünün üniversite ve % 3,8’inin yüksek lisans mezunu olduğu görülmektedir.

Yine aynı tabloya göre, katılımcıların ülkede yaşama sürelerine bakıldığında; 1-10 yıl aralığında kalanların oranı % 3,8, 11-20 yıl kalanların oranı % 27,5, 21-30 yıl kalanların oranı % 43,8, 31-40 yıl kalanların oranı % 12,5 ve 41 yıl ve daha fazla kalanların oranı % 12,5’tir. Buna göre katılımcıların ülkede yaşama sürelerinin en fazla olduğu aralık 35 kişi ile 21-30 yıldır. Bu durumda katılımcıların yaş aralığının da önemi vardır.

Çalışma kapsamında görüşülen katılımcıların dil bilme düzeyleri incelendiğinde, % 5’inin çok az, % 7,5’inin az, % 25’inin orta, % 26,3’ünün iyi ve % 36,3’ünün çok iyi derecede yaşadıkları ülkenin dilini konuşabildikleri görülmüştür.

Yaşanılan ülke dilinin bilinme düzeyi kişilerin, çalışma hayatına ve sosyal hayata uyumunu doğrudan etkileyen bir unsurdur. Dilin iyi derecede yazılabilmesi ve konuşulabilmesi bireyin karşılaştığı sorunların çözümüne de katkı sağlamaktadır.

Tablo 3.2.1. Avrupa’da Çalışan Türk İşçilerin Demografik Bilgileri

		Sayı	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	47	58,8
	Erkek	33	41,3
	Toplam	80	100,0
Yaş	18-24	21	26,3
	25-31	14	17,5
	32-38	11	13,8
	39-45	11	13,8
	46-51	13	16,3
	52+	10	12,5
	Toplam	80	100,0
Medeni Durum	Bekar	24	30,0
	Evli	56	70,0
	Toplam	80	100,0
Eğitim Düzeyi	İlkokul mezunu	13	16,3
	Ortaokul mezunu	18	22,5
	Lise mezunu	33	41,3
	Üniversite	13	16,3
	Yüksek lisans	3	3,8
	Toplam	80	100,0
Bulunulan Ülkedeki Yaşama Süresi	1-10 yıl	3	3,8
	11-20 yıl	22	27,5
	21-30 yıl	35	43,8
	31-40 yıl	10	12,5
	41+	10	12,5
	Toplam	80	100,0
Bulunulan Ülke Dilini Konuşma Düzeyi	Çok az	4	5,0
	Az	6	7,5
	Orta	20	25,0
	İyi	21	26,3
	Çok iyi	29	36,3
	Toplam	80	100,0
İş Yerinde Türk Kökenli Başka İşçilerin Varlığı	Evet	60	75,0
	Hayır	20	25,0
	Toplam	80	100,0

Katılımcıların çalıştıkları iş yerinde başka Türk kökenli işçinin bulunup bulunmadığına ilişkin cevaplarının % 75'i evet, % 25'i hayır şeklindedir. Verilere göre yüksek oranda Türk işçisi, çalışma hayatında kendi kökeninden kişilerle aynı iş ortamını paylaşmaktadırlar. Aynı etnik kökenden bireylerin birlikte iş ortamında bulunmaları yardımlaşma, dayanışma, paylaşım gibi olgulara etki etmektedir.

3.2.1.2. Katılımcıların Yaşadıkları Yere İlişkin Sosyal Algıları

Tablo 3.2.2. Dini İncancının Herkes Tarafından Bilinmesinden Çekinirim

	Sayı	%	Toplamlı %
Kesinlikle katılıyorum	5	6,3	6,3
Katılıyorum	7	8,8	15,0
Kararsızım	1	1,3	16,3
Katılmıyorum	15	18,8	35,0
Kesinlikle katılmıyorum	52	65,0	100,0
Toplam	80	100,0	

Araştırmadan elde edilen verilere göre katılımcıların %8,8'i (7 kişi) dini incancının herkes tarafından bilinmesinden çekindiği, %6,3'ünün (5 kişi) bu yargıya kesinlikle katıldığı gözlemlenmektedir. Diğer yandan %18,8'i (15 kişi) bu yargıya katılmazken, %65'i (52 kişi) kesinlikle katılmamakta ve %1,3'ü (1 kişi) kararsızdır.

Katılımcıların büyük çoğunluğunun dini incancının bilinmesinden çekinmediği görülse de %15'lik bir kesim bu durumdan çekinmekte ve rahatsız olmaktadır. Bu duruma çalışma yapılan ülkelerdeki azınlık bir kesime ait olan olumsuz davranışların sebep olduğu söylenebilir.

Tablo 3.2.3. Kamusal Alanda Dini Kimliğimin Bilinmesinden Çekinirim

	Sayı	%	Toplamlı %
Kesinlikle katılıyorum	9	11,3	11,3
Katılıyorum	5	6,3	17,5
Kararsızım	2	2,5	20,0
Katılmıyorum	15	18,8	38,8
Kesinlikle katılmıyorum	49	61,3	100,0
Toplam	80	100,0	

Katılımcıların %6,3 (5 kişi) belirtilen yargıya katılıyorken, %18,8'i (15 kişi) katılmamakta, %2,5'i (2 kişi) kararsız kalmaktadır. %11,3'ü (9 kişi) kesinlikle katılıyorken, %61,3'ü (49 kişi) bu yargıya kesinlikle katılmamaktadır.

Çalışmaya katılan işçilerin %17,5 oranında bir kısmı resmi kurumlarda dini kimliğinin bilinmesinden rahatsız olmaktadır. Kişilerin, bu görüşte olmalarına yaşadıkları veya şahit oldukları bazı olumsuz durumların neden olduğu söylenebilir.

Tablo 3.2.4. İnanç ve İbadet Özgürlüğümüzü Yaşamamız Engelleniyor

	Sayı	%	Toplamlı %
Kesinlikle katılıyorum	8	10,0	10,0
Katılıyorum	11	13,8	23,8
Kararsızım	5	6,3	30,0
Katılmıyorum	37	46,3	76,3
Kesinlikle katılmıyorum	19	23,8	100,0
Toplam	80	100,0	

Katılımcılar “inanç ve ibadet özgürlüğümüzü yaşamamız engelleniyor” yargısına %10’u (8 kişi) kesinlikle katılıyorum, %13,8 (11 kişi) katılıyorum yanıtı verirken; %46,3’ü (37 kişi) katılmıyorum, %23,8 (19 kişi) kesinlikle katılmıyorum cevabını vermiştir. Kararsız olduğunu belirtenlerin oranı ise %6,3 (5 kişi)’tür.

Yaşadıkları bölgeye göre katılımcıların %25’e yakın kısmı inanç ve ibadet özgürlüklerinin kısıtlandığını belirtmiştir. Bu orana göre bir kesimin inanç ve ibadet özgürlüklerini yaşamaktan engellendikleri görülmektedir. Günümüzde Avrupa’da birçok yerde Müslümanlara ait ibadet yerleri açılmış olsa da, zaman zaman saldırılar yaşanmaktadır.

Tablo 3.2.5. Kendi Sosyal ve Kültürel Değerlerimizi Yaşamaktan Engelleniyoruz

	Sayı	%	Toplamlı %
Kesinlikle katılıyorum	7	8,8	8,8
Katılıyorum	11	13,8	22,5
Kararsızım	10	12,5	35,0
Katılmıyorum	40	50,0	85,0
Kesinlikle katılmıyorum	12	15,0	100,0
Toplam	80	100,0	

Formda yer alan “kendi sosyal ve kültürel değerlerimizi yaşamaktan engelleniyoruz” kanısına katılımcıların %8,8’i (7 kişi) kesinlikle katılıyor, %13,8’i (11 kişi) katılıyor, %12,5’i (10 kişi) kararsız, %50’si (40 kişi) katılmıyor, %15’i (12 kişi) kesinlikle katılmıyor.

Türk işçiler ilk göç sürecinden bu yana buldukları toplum içerisinde kendi kültürel ve sosyal değerlerini devam ettirmişlerdir. Ancak bu konuda katılımcıların %22,5’e yakın kısmı kendilerine ait değerleri yaşamaktan engellendiklerini dile getirmektedir.

Tablo 3.2.6. Toplumun Diğer Kesimi Hakkımızda Olumsuz Düşüncelere Sahiptir

	Sayı	%	Toplamlı %
Kesinlikle katılıyorum	11	13,8	13,8
Katılıyorum	29	36,3	50,0
Kararsızım	19	23,8	73,8
Katılmıyorum	15	18,8	92,5
Kesinlikle katılmıyorum	6	7,5	100,0
Toplam	80	100,0	

Katılımcıların %36,3’ü toplumun diğer kesiminin kendileri hakkında olumsuz düşüncelere sahip olduğunu düşünürken, %13,8’i (11 kişi) de bu yargıya kesinlikle katıldığını belirtmektedir. %18,8’i (15 kişi) katılmıyor, %7,5’i (6 kişi) kesinlikle katılmıyor ve %23,8’i (19 kişi) kararsızdır.

Almanya ve Fransa’da çalışan Türk işçilerin çoğunluğu kamu ve özel alanda dini kimliklerinin bilinmesinden çekinmemektedir. Yine buldukları ülkede inanç ve ibadet özgürlüğü ile sosyal ve kültürel değerlerini yaşama konusunda genel anlamda sıkıntı yaşamamaktadırlar. Aynı zamanda verilen yargılara katıldığını belirten yaklaşık %20 oranında bir kesim bulunmaktadır. Bununla birlikte araştırmaya katılan bireylerin %50’si toplumda diğer kesimin haklarında olumsuz yargılara sahip olduğunu düşünmektedir. Yukarıda verilen tablolarda görülüyor ki her hangi bir olumsuz görüşte olmayan yaklaşık %60 ile 80’lik kısmın da toplum içinde haklarında (Türk olmak, Müslüman olmak) olumsuz düşüncelerin var olduğunu belirtmektedir. Bu duruma yapılan terör saldırılarında belirli bir kesimin

zan altında kalması, uluslararası ilişkilerde yaşanan gerilimler nedeniyle aynı etnik ve dini kimlik içinde olan bireylere önyargılı olunması sebep olarak gösterilebilir.

3.2.1.3. Katılımcıların Çalışma Hayatına İlişkin Algıları

Tablo 3.2.7. İşe Alım Sürecinde Türk Olmam Sorun Yaratır

	Sayı	%	Toplamlı %
Kesinlikle katılıyorum	8	10,0	10,0
Katılıyorum	15	18,8	28,8
Kararsızım	4	5,0	33,8
Katılmıyorum	41	51,3	85,0
Kesinlikle katılmıyorum	12	15,0	100,0
Toplam	80	100,0	

Araştırma kapsamında yapılan çalışmada katılımcıların %18,8'i (15 kişi) işe alım sürecinde Türk olmalarının sorun yarattığı, %10'u (8 kişi) ise kesinlikle sorun yarattığı görüşündedir. Katılımcılardan %51,3'ünün (41 kişi) Türk olmanın sorun yaratmadığını, %15'nin (12 kişi) ise kesinlikle sorun yaratmadığını düşündüğü görülmektedir. Bu konuda kararsız olduğunu belirten ise yalnızca 4 kişidir. Ancak bu konuda çalışma piyasasına girişte etnik kökeninin sorun yarattığını belirten yaklaşık %30'luk bir kesim bulunmaktadır. Buna ilişkin bir katılımcının aktardıkları şu şekildedir:

“İş görüşmesine gittiğiniz zaman Türk, Müslüman, Arap olmak onlar için sorun oluyor. Şimdi burada sizin görüştüğünüz çoğu kişi sorun olmuyor der. Çünkü tarlalara, fabrikalara başvururken o kadar sorun olmuyor. Ama daha üst kademe yerlere staj için bile gittiğinizde geri çevrilirsiniz. Cv'niz hemen en altlara koyuluyor.”

Edinilen bilgilere göre daha vasıflı ve kariyer sağlayan işler için etnik bir ayrımcılık yapıldığı anlaşılmaktadır. Ancak kol gücüne dayalı emek piyasalarında, tıpkı Türk işçilerin Avrupa'ya ilk göç ettikleri dönemdeki gibi yalnızca kas gücüne göre çalışan seçilmektedir.

Tablo 3.2.8. Kendimi İş Ortamında Dışlanmış Hissediyorum

	Sayı	%	Toplamlı %
Kesinlikle katılıyorum	7	8,8	8,8
Katılıyorum	13	16,3	25,0
Kararsızım	4	5,0	30,0
Katılmıyorum	39	48,8	78,8
Kesinlikle katılmıyorum	17	21,3	100,0
Toplam	80	100,0	

Çalışmada katılımcıların %16,3'ü (13 kişi) iş ortamında dışlanmış hissettiklerini, %8,8'i (7 kişi) ise kesinlikle dışlanmış hissettikleri görüşündedir. Bu yargıya katılmadığını belirtenlerin oranı %48,8 (39 kişi), kesinlikle katılmıyorum yanıtını verenlerin oranı ise %21,3 (13 kişi) şeklindedir. Kararsız kalan katılımcı oranının ise %5 (4 kişi) olduğu bilinmektedir.

İş ortamında etnik kimliğin sorun teşkil ettiğini düşünenlerin oranına (%28,8) yakın bir oranda, iş ortamında dışlanmışlık hissedenlerde görülmektedir. Ayrıca ülke dilini orta seviyede konuşanların oranı ile de uyumlu bir sonucun ortaya çıktığı görülmektedir. Bu veriler yaklaşık olarak %30 oranında bir kesimin çeşitli noktalarda ve düzeylerde sorun yaşadıklarını göstermektedir. Buna göre iş ortamında dışlanmış hissetme nedenlerinden birinin yeterli düzeyde dil bilmeme olduğu söylenebilir.

Tablo 3.2.9. Yaptığım İşin İşveren Tarafından Kıymetinin Bilinmediğini Hissediyorum

	Sayı	%	Toplamlı %
Kesinlikle katılıyorum	7	8,8	8,8
Katılıyorum	25	31,3	40,0
Kararsızım	2	2,5	42,5
Katılmıyorum	32	40,0	82,5
Kesinlikle katılmıyorum	14	17,5	100,0
Toplam	80	100,0	

Katılımcılar “yaptığım işin işveren tarafından kıymetinin bilinmediğini hissediyorum” kanısına %8,8'i (7 kişi) kesinlikle katılıyorken, %17,5'i (14 kişi) kesinlikle katılmamaktadır. Yine katılımcılardan %31,3'ü (25 kişi) bu yargıya katılırken, %40'ı (32 kişi) katılmamakta ve %2,5'i (2 kişi) ise kararsızdır.

Verilen yanıtlar incelendiğinde yaptıkları işin kıymetinin işveren tarafından bilinmediği kanaatinde olan %40 oranında bir kesim olduğu görülmekte. Bu kesime neden böyle düşündükleri sorulduğunda “Türküm diye” ya da “Müslümanız” şeklinde yanıt vermişlerdir. Yani işçiler işverenleri tarafından yaptıkları işin değersiz görülme sebebini etnik veya dini kimliklerine bağlamaktadırlar.

Tablo 3.2.10. Patronum Türk Olmaktan Dolayı Bana Karşı Olumsuz Tavrı Sergiler

	Sayı	%	Toplamlı %
Kesinlikle katılıyorum	9	11,3	11,3
Katılıyorum	10	12,5	23,8
Kararsızım	3	3,8	27,5
Katılmıyorum	42	52,5	80,0
Kesinlikle katılmıyorum	16	20,0	100,0
Toplam	80	100,0	

Katılımcılardan gelen cevaplara göre patronları tarafından Türk olmaları dolayısıyla olumsuz tavırlara maruz kaldığını düşünenlerin oranı %12,5 (10 kişi), kesinlikle katılanların oranı %11,3 (9 kişi) şeklindedir. Diğer yandan Türk olmasından dolayı patronundan olumsuz tavırlara maruz kalmadığını belirtenlerin oranı %52,5 (42 kişi), bu yargıya kesinlikle katılmayanların oranı %20 (16 kişi) ve kararsız kalanların oranı ise %3,8 (3 kişi) olmuştur.

Dışlanma ve değersiz hissetme durumlarına paralel olarak değerlendirilebilecek bir diğer husus da işverenleri tarafından olumsuz muameleye maruz kaldığını düşünenlerin oranıdır. Yine burada da %25'e yakın bir kesimin köken nedeniyle olumsuz tavırlara maruz kaldığı görülmektedir.

Tablo 3.2.11. Giyim Tarzından Dolayı İş Yerinde Yadırgandığımı Hissediyorum

	Sayı	%	Toplamlı %
Kesinlikle katılıyorum	6	7,5	7,5
Katılıyorum	8	10,0	17,5
Kararsızım	6	7,5	25,0
Katılmıyorum	41	51,3	76,3
Kesinlikle katılmıyorum	19	23,8	100,0
Toplam	80	100,0	

Katılımcılardan %7,5'i "giyim tarzımdan dolayı iş yerinde yadırgandığımı hissediyorum" kanısına kesinlikle katılıyorum cevabı verirken, %10'u (8 kişi) katıldığını belirtmiştir. %7,5'i (6 kişi) kararsız iken %51,3'ü (41 kişi) katılmamakta ve %23,8'i (19 kişi) kesinlikle katılmamaktadır.

Elde edilen verilere göre, çalışmaya katılan işçilerin bir kısmının kültürel ve inanç kaynaklı farklı giyim tarzlarından dolayı sorun yaşadığı görülmektedir. Toplum içerisinde başörtülü, tesettürlü bir kadının daha fazla yadırgandığı ve dikkat çektiği söylenebilir.

Tablo 3.2.12. İş Ortamında Anadilimi Konuştuğumda Yadırgandığımı Hissediyorum

	Sayı	%	Toplamlı %
Kesinlikle katılıyorum	11	13,8	13,8
Katılıyorum	28	35,0	48,8
Kararsızım	14	17,5	66,3
Katılmıyorum	21	26,3	92,5
Kesinlikle katılmıyorum	6	7,5	100,0
Toplam	80	100,0	

Araştırma kapsamında katılımcıların %35'i (28 kişi) iş ortamında anadilini konuştuğunda yadırgandığını hissettiğini belirtirken, %13,8'i (11 kişi) bu yargıya kesinlikle katıldığını belirtmiştir. %17,5 (14 kişi) konuya ilişkin kararsızlığını bildirmiş, %26,3 (21 kişi) katılmadığını, %7,5'i (6 kişi) de kesinlikle katılmadığını belirtmiştir.

Çalışmaya katılan işçilerin yarısı iş ortamında anadilini konuştuğu zaman yadırgandığını hissetmektedir. Göçmen bireyler kendi dilinin, yaşayış biçiminin, çalışma yaşamındaki ve boş zamanlarındaki alışkanlıklarının çevreyle ilişki biçiminin eskisi gibi anlam taşımadığını ve aynı değerde sayılmadığını fark ederek aşağılık duygusuna kapılabilmektedir.¹⁷⁵ Bu durumun Türk işçilerin yaşadığı bir diğer sorun olarak görmek mümkündür. Alman ve Fransız işçiler tarafından bir yabancıнын iş ortamında anadilini konuşması hoş karşılanmıyor olabilir ve Türk işçilerin de bu tutum dolayısıyla kısıtlanıyor olabildikleri yorumu yapılabilir.

¹⁷⁵ Cengiz Şahin, "Yurt Dışı Göçün Bireyin Psikolojik Sağlığı Üzerindeki Etkisine İlişkin Kuramsal Bir İnceleme", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, s.65

Tablo 3.2.13.İş Ortamında Dini İnancımın Gerekliliklerini Yerine Getirmekte Sorun Yaşarım

	Sayı	%	Toplamlı %
Kesinlikle katılıyorum	23	28,8	28,8
Katılıyorum	31	38,8	67,5
Kararsızım	7	8,8	76,3
Katılmıyorum	16	20,0	96,3
Kesinlikle katılmıyorum	3	3,8	100,0
Toplam	80	100,0	

Katılımcılar “iş ortamında dini inancımın gerekliliklerini yerine getirmekte sorun yaşarım” yargısına %28,8 (23 kişi) kesinlikle katılıyorum, %38,8 (31 kişi) katılıyorum, %20 (16 kişi) katılmıyorum, %3,8 (3 kişi) kesinlikle katılmıyorum yanıtı vermiştir. %8,8 (7 kişi) kararsız olduklarını bildirmiştir.

Tablo 3.2.13’e göre katılımcıların %67,5’i (54 kişi) iş ortamında dini inançlarının gereği bazı eylemleri yerine getirmekte sıkıntı yaşamaktadırlar. Bu ise Türk işçilerin, dini anlamda ibadet özgürlüklerinin de kısıtlandığını gösteren bir veri olarak kabul edilebilir.

Tablo 3.2.14. Uluslararası Siyasi İlişkiler İş Ortamımıza Yansır

	Sayı	%	Toplamlı %
Kesinlikle katılıyorum	15	18,8	18,8
Katılıyorum	23	28,8	47,5
Kararsızım	19	23,8	71,3
Katılmıyorum	19	23,8	95,0
Kesinlikle katılmıyorum	4	5,0	100,0
Toplam	80	100,0	

Araştırma kapsamında yapılan çalışmada “uluslararası siyasi ilişkiler çalışma hayatımıza yansır” yargısına katılımcılardan gelen cevaplar %28,8’i (23 kişi) katılıyorum, %23,8’i (19 kişi) katılmıyorum yanıtını verirken, %18,8’i (15 kişi) kesinlikle katılıyorum, %5’i (4 kişi) kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermiştir. Sonuçlara göre katılımcıların %23,8’i (19 kişi) de kararsız kalmıştır.

Elde edilen oranlara göre ülkeler arası politika, işçilerin, çalışma hayatındaki durumlarda etkili olabilmektedir. Siyasi anlamda gergin olunan bir dönemde işçilerin olumsuz uygulamalarla karşı karşıya kaldıkları söylenebilir.

Tablo 3.2.15. Fransız-Alman İşçilerle İş Hayatındaki Tüm Haklarımız Eşittir

	Sayı	%	Toplamlı %
Kesinlikle katılıyorum	12	15,0	15,0
Katılıyorum	31	38,8	53,8
Kararsızım	12	15,0	68,8
Katılmıyorum	20	25,0	93,8
Kesinlikle katılmıyorum	5	6,3	100,0
Toplam	80	100,0	

Araştırma kapsamında katılımcıların %38,8 (31 kişi) diğer işçilerle iş hayatındaki tüm haklarının eşit olduğunu belirtirken, %15'i (12 kişi) bu yargıya kesinlikle katıldığını belirtmiştir. %15 (12 kişi) konuya ilişkin kararsızlığını bildirmiş, %25 (20 kişi) katılmadığını, %6,3'ü (5 kişi) de kesinlikle katılmadığını belirtmiştir. Oranlara göre araştırma yapılan işçilerin %53,8'i (43 kişi) iş hayatında yerli işçiler ile eşit haklardan yararlandığını belirtmiştir. Bu yargının ardından tarlada çalışan orta yaşlı bir kadın işçinin konuya ilişkin açıklaması şu şekildedir:

“Ben bu köyde çilek tarlasında çalışıyorum. Öyle dil falan bilmem, ilkokul mezunuyum. Ama burdakiler bizi işe aldıktan sonra sigorta yapmadan 1 saat bile çalıştırmazlar. Türkiye’de olsa dil bilmez hak bilmez diye alır öylece çalıştırır, doğru dürüst para da vermez. Orda insan hakkı diye bir şey yok.”

3.2.1.4. Katılımcıların Çalışma Hayatına İlişkin Ekonomik Algıları

Tablo 3.2.16. Yaptığım İş Karşılığında Aldığım Gelir Tatmin Edicidir

	Sayı	%	Toplamlı %
Kesinlikle katılıyorum	9	11,3	11,3
Katılıyorum	38	47,5	58,8
Kararsızım	5	6,3	65,0
Katılmıyorum	24	30,0	95,0
Kesinlikle katılmıyorum	4	5,0	100,0
Toplam	80	100,0	

Araştırmaya katılan katılımcılardan %47,5 (38 kişi) yaptığı iş karşılığında aldığı geliri tatmin edici bulurken, %30'u (24 kişi) bulmamaktadır. %11,3'ü (9 kişi)

bu ifadeye kesinlikle katılır iken, %5'i (4 kişi) kesinlikle katılmamakta, %6,3'ü (5 kişi) ise kararsız olduğunu belirtmektedir.

1950'li yıllarda başlayan Türk göç olgusunun temel sebebi ekonomiktir. Günümüzde hala bu işçilerin daha çok kazanmak, tasarruf ve yatırım yapmak amacı ile buldukları ülkede kaldıkları söylenebilir. Nitekim Tablo 3.2.17'de %60'a yakın bir kesimin çalıştıkları işin maddi getirisinden memnun oldukları görülmektedir.

Tablo 3.2.17. Asgari Ücret İle Türkiye'de Çalışmak Yerine Burada Çalışmayı Tercih Ederim

	Sayı	%	Toplamlı %
Kesinlikle katılıyorum	33	41,3	41,3
Katılıyorum	24	30,0	71,3
Kararsızım	10	12,5	83,8
Katılmıyorum	11	13,8	97,5
Kesinlikle katılmıyorum	2	2,5	100,0
Toplam	80	100,0	

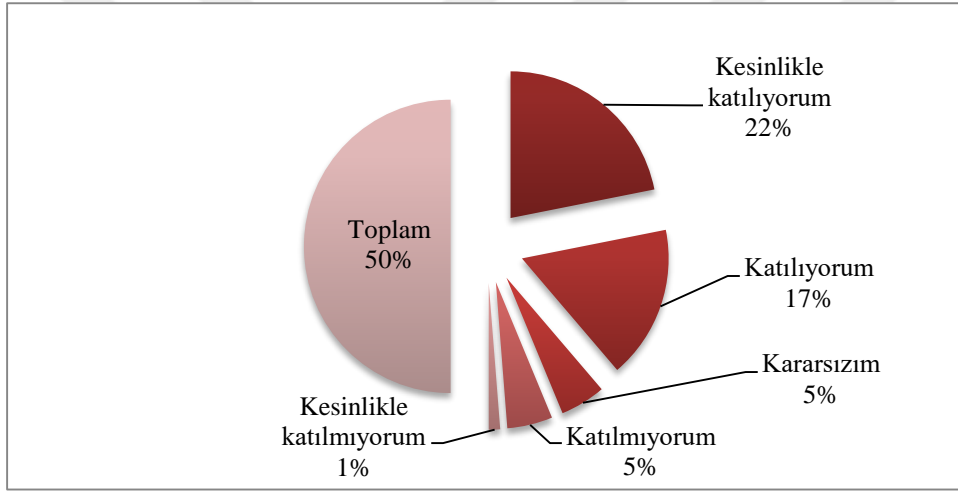
Katılımcıların “asgari ücret ile Türkiye’de çalışmak yerine burada çalışmayı tercih ederim” yargısına verdikleri cevaplar %41,3 (33 kişi) kesinlikle katılıyorum, %30 (24 kişi) katılıyorum, %12,5 (10 kişi) kararsızım, %13,8 (11 kişi) katılmıyorum, %2,5 (2 kişi) kesinlikle katılmıyorum şeklindedir. Yani katılımcıların %71,3’ü asgari ücret ile Türkiye’de yaşamayı kabul etmemişlerdir.

Türkiye’nin bugün ki sosyal ve ekonomik görünümü açısından Avrupa’da çalışan işçiler, Türkiye’ye dönüş yapmayı tercih etmemektedirler. Türk işçiler yaşadıkları kimi sorunlara rağmen, mevcut maddi imkanları nedeniyle buldukları bölgeden dönme isteği içinde değiller. Buna karşın yüzde 17’ye yakın bir kesim dönüş arzusundadır. Bu kesimin daha çok ileri yaşlara gelmiş, emekli bireylerden oluştuğu söylenebilir.

Tablo 3.2.18. Türkiye'de Aynı Emek Gücünü Kullansam Dahı Şimdiki Gelirimi Elde Edemem

	Sayı	%	Toplamlı %
Kesinlikle katılıyorum	35	43,8	43,8
Katılıyorum	27	33,8	77,5
Kararsızım	8	10,0	87,5
Katılmıyorum	8	10,0	97,5
Kesinlikle katılmıyorum	2	2,5	100,0
Toplam	80	100,0	

Katılımcılar bu maddeye %43,8 (35 kişi) kesinlikle katılıyorum, %33,8 (27 kişi) katılıyorum, %10 (8 kişi) kararsızım, %10 (8 kişi) katılmıyorum ve %2,5 (2 kişi) kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermiştir.

Şekil 3.1. Türkiye'de Aynı Emek Gücünü Kullansam Dahı Şimdiki Gelirimi Elde Edemem

Katılımcıların verdikleri cevaplara göre Türkiye'de aynı oranda emek sarf etseler dahi şimdiki kadar gelir elde edemeyeceğini düşünen %77,5'lik oldukça yüksek bir oran mevcuttur. Türkiye'de Avrupa'ya oranla çalışma şartlarının daha ağır, saatlerinin uzun olması buna sebep olarak gösterilebilir.

Tablo 3.2.19. Türkiye'de Şimdiki İşime Benzer Bir İş Bulsam Türkiye'ye Dönüş Yaparım

	Sayı	%	Toplamlı %
Kesinlikle katılıyorum	8	10,0	10,0
Katılıyorum	11	13,8	23,8
Kararsızım	5	6,3	30,0
Katılmıyorum	32	40,0	70,0
Kesinlikle katılmıyorum	24	30,0	100,0
Toplam	80	100,0	

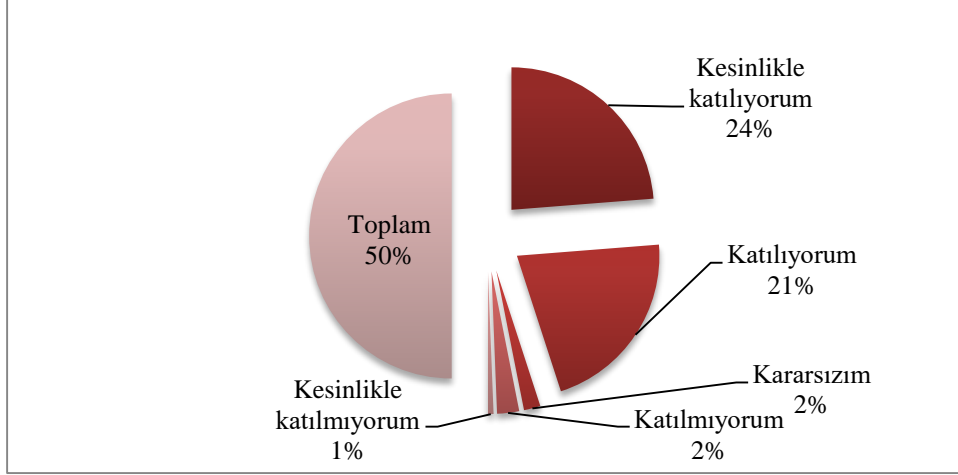
Araştırmada yer alan bir diğer madde olan “Türkiye’de şimdiki işime benzer bir iş bulsam Türkiye’ye dönüş yaparım” kanısına katılımcıların %13,8’i (11 kişi) katılıyorum, %10’u (8 kişi) kesinlikle katılıyorum yanıtını verirken; %40’ı (32 kişi) katılmıyorum, %30’u (24 kişi) kesinlikle katılmıyorum yanıtını vermiştir. Bu konuda kararsız olduğunu bildirenlerin oranı ise %6,3 (5 kişi)’tür. Başka bir ifadeyle aynı işi yapacak dahi olsa Türkiye’ye dönüş yapmak istemeyenlerin oranı %70 (56 kişi)’tir.

Türk işçilerin yüksek çoğunluğu buldukları ülkede kalmayı tercih etse de %25’e yakın bir kesim oradaki işine benzer bir iş bulsa Türkiye’ye döneceğini belirtmektedir. Bireylerin Türkiye’ye dönme isteğinde olmamalarının sebebi, iş bulamayacaklarını düşünmeleri olabilir.

Tablo 3.2.20. Burada Elde Ettiğim Gelir Türkiye'de Çalışıp Elde Edeceğim Gelire Göre Daha İyi Bir Yaşam Standardı Sağlıyor

	Sayı	%	Toplamlı %
Kesinlikle katılıyorum	38	47,5	47,5
Katılıyorum	34	42,5	90,0
Kararsızım	3	3,8	93,8
Katılmıyorum	4	5,0	98,8
Kesinlikle katılmıyorum	1	1,3	100,0
Toplam	80	100,0	

Katılımcılar “burada elde ettiğim gelir Türkiye’de çalışıp elde edeceğim gelire göre daha iyi bir yaşam standardı sağlıyor” kanısına, %47,5 (38 kişi) kesinlikle katılıyorum, %42,5 (34 kişi) katılıyorum cevabı verirken; %5 (4 kişi) katılmıyorum, %1,3 (1 kişi) kesinlikle katılmıyorum yanıtı vermiştir. %3,8’i (3 kişi) ise kararsız olduğunu bildirmiştir.

Şekil 3.2. Burada Elde Ettiğim Gelir Türkiye'de Çalışıp Elde Edeceğim Gelire Göre Daha İyi Bir Yaşam Standardı Sağlıyor

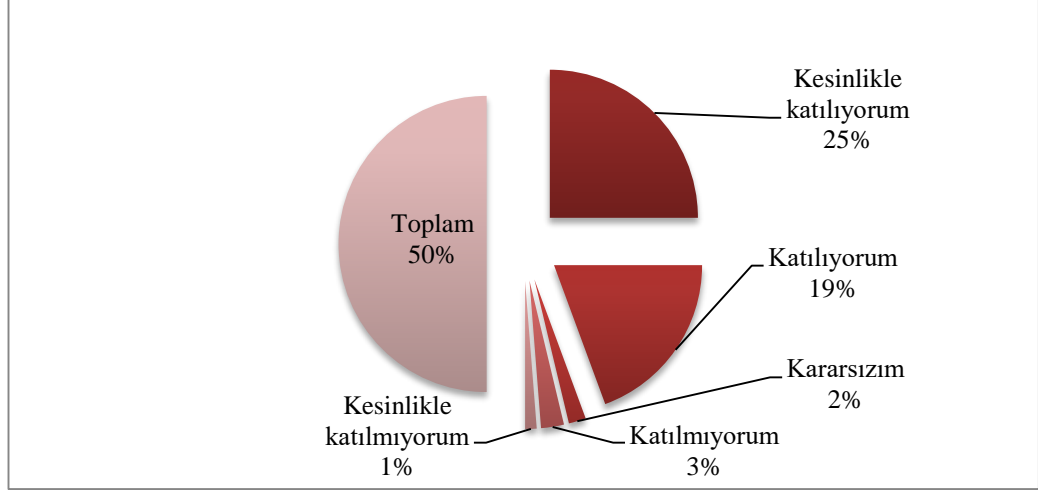
Verilere göre katılımcıların mevcut gelirleri ile yaşadıkları ülkede Türkiye'ye göre daha iyi bir ekonomik ve sosyal çevreye sahip oldukları söylenebilir.

Tablo 3.2.21. Türkiye Şartlarına Göre Burada Daha İyi İmkanlara Sahibim

	Sayı	%	Toplamlı %
Kesinlikle katılıyorum	40	50,0	50,0
Katılıyorum	31	38,8	88,8
Kararsızım	3	3,8	92,5
Katılmıyorum	4	5,0	97,5
Kesinlikle katılmıyorum	2	2,5	100,0
Toplam	80	100,0	

Katılımcıların %38,8'i (31 kişi) Türkiye şartlarına göre buldukları ülkede daha iyi imkanlara sahip olduklarını, %50'si (40 kişi) yargıya kesinlikle katıldıklarını, %3,8'i (3 kişi) kararsız olduğunu, %5'i (4 kişi) bu kanıya katılmadığını belirtirken, %2,5'i (2 kişi) kesinlikle katılmadığını belirtmiştir.

Araştırma sonucu elde edilen verilere bakılarak katılımcıların %88,8'i (71 kişi) yaşadıkları ülkenin Türkiye'ye oranla daha iyi imkanlar sunduğunu belirtmiştir. Bu oran oldukça yüksek olup, Türk işçilerin orada Türkiye'de olduklarından daha iyi bir yaşam standardına, sosyal ve ekonomik imkana sahip olduklarını düşündüklerini göstermektedir.

Şekil 3.3. Türkiye Şartlarına Göre Burada Daha İyi İmkanlara Sahibim

Avrupa’da çalışan Türk işçiler, Avrupa’da çalışan bir işçinin ekonomik gücü ile Türkiye’deki işçinin eşit olmadığına bilincindedirler. Ayrıca ülke ekonomisinin güçlü olması sebebiyle elde edilen maddi kazançlarda büyük farklılık göstermektedir. Günümüzde geçmişe oranla Türk işçilerin hayatı oldukça büyük değişime uğramıştır. Yeni kuşak dil, eğitim, uyum gibi konularda ilk kuşağa oranla oldukça büyük gelişim göstermiştir. Nitekim son kuşak Türkiye’yi dönmeyi tercih etmeyen büyük kitleyi oluşturmaktadır.

3.2.2. Hipotezlerin Test Edilmesi

Çalışmanın ana hipotezi Avrupa’da çalışan Türk işçilerin iş yerinde yaşadıkları sorunlardır. Buna yönelik yaşanan sorunların çeşitli değişkenlerle ilişkisi incelenmeye çalışılmıştır.

H1: Giyim tarzından dolayı iş yerinde yadırganmış hissetme cinsiyete göre farklılaşmaktadır.

Tablo 3.2.22 verilerine göre katılımcılardan 47’si kadın olup bunların %14,9’u giyim tarzından dolayı iş yerinde yadırganmış hissederken, %19,1’i kararsız kalmış, %66’sı yadırganmış hissetmediğini belirtmiştir. 33 katılımcı ise erkektir. Erkeklerinse %21,2’si bu yargıya katılmakta, %15,2’si kararsız ve %63,6’sı katılmamaktadır.

Tablo 3.2.22. Giyim Tarzı ile İş Yerinde Yadırganma

			Giyim Tarzından Dolayı İş Yerinde Yadırgandığımı Hissediyorum			Toplam
			Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	
Cinsiyet	Kadın	Beklenen Değer	8,2	8,2	30,6	47,0
		% Cinsiyet	14,9%	19,1%	66,0%	100,0%
		% Giyim Tarzından Dolayı İş Yerinde Yadırgandığımı Hissediyorum	50,0%	64,3%	59,6%	58,8%
		% Toplam	8,8%	11,3%	38,8%	58,8%
	Erkek	Beklenen Değer	5,8	5,8	21,5	33,0
		% Cinsiyet	21,2%	15,2%	63,6%	100,0%
		% Giyim Tarzından Dolayı İş Yerinde Yadırgandığımı Hissediyorum	50,0%	35,7%	40,4%	41,3%
		% Toplam	8,8%	6,3%	26,3%	41,3%
Toplam		Beklenen Değer	14,0	14,0	52,0	80,0
		% Cinsiyet	17,5%	17,5%	65,0%	100,0%
		% Giyim Tarzından Dolayı İş Yerinde Yadırgandığımı Hissediyorum	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		% Toplam	17,5%	17,5%	65,0%	100,0%

Giyim tarzından dolayı iş yerinde yadırganmış hissetmenin cinsiyete göre farklılaşmadığı görülmektedir ($\chi^2 : 0,635$; sd : 2; $p > 0,05$). Buna göre H_0 hipotezi kabul, H_1 hipotezi reddedilir. Değişkenler arasında anlamlı bir bağıntı yoktur, iki değişken birbirinden bağımsızdır.

H₂: Eğitim düzeyi ile iş ortamında dışlanmış hissetme arasında bir ilişki vardır.

Tablo 3.2.23. Eğitim Düzeyi ile İş Yerinde Dışlanma

			Kendimi İş Ortamında Dışlanmış Hissediyorum			Toplam
			Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	
Eğitim Düzeyi	İlkokul mezunu	Beklenen Değer	8,3	7,5	14,3	30,0
		% Eğitim Düzeyi	36,7%	23,3%	40,0%	100,0%
		% Kendimi İş Ortamında Dışlanmış Hissediyorum	50,0%	35,0%	31,6%	37,5%
		% Toplam	13,8%	8,8%	15,0%	37,5%
	Lise mezunu	Beklenen Değer	8,5	7,8	14,7	31,0
		% Eğitim Düzeyi	19,4%	25,8%	54,8%	100,0%
		% Kendimi İş Ortamında Dışlanmış Hissediyorum	27,3%	40,0%	44,7%	38,8%
		% Toplam	7,5%	10,0%	21,3%	38,8%
	Üniversite	Beklenen Değer	5,2	4,8	9,0	19,0
		% Eğitim Düzeyi	26,3%	26,3%	47,4%	100,0%
		% Kendimi İş Ortamında Dışlanmış Hissediyorum	22,7%	25,0%	23,7%	23,8%
		% Toplam	6,3%	6,3%	11,3%	23,8%
Toplam		Beklenen Değer	22,0	20,0	38,0	80,0
		% Eğitim Düzeyi	27,5%	25,0%	47,5%	100,0%
		% Kendimi İş Ortamında Dışlanmış Hissediyorum	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		% Toplam	27,5%	25,0%	47,5%	100,0%

Eğitim düzeyine göre iş yerinde dışlanmış hissetme durumuna bakıldığında ilkokul mezunu olan 30 katılımcının %36,7'si katılıyorum, %23,3'ü kararsızım, %40'ı katılmıyorum yanıtını verirken, lise mezunu 31 kişiden %19,4'ü katılıyorum, %25,8'i kararsızım, %54,8'i katılmıyorum yanıtını vermiştir. Üniversite mezunu olan katılımcı sayısı ise 19 olup bunlardan %26,3'ü katıldığını, yine %26,3'ü kararsız olduğunu, %47,4'ü ise katılmadığını belirtmiştir.

Eğitim düzeyi ile iş yerinde dışlanmış hissetme arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir ($\chi^2 : 2,436$; $sd : 4$; $p > 0,05$). Sonuç olarak H_0 hipotezi kabul, H_1 hipotezi reddedilir. Diğer bir deyişle değişkenler arasında anlamlı bir bağıntı yoktur.

H3: Eğitim düzeyi ile yapılan işin işveren tarafından kıymetinin bilinmediğini hissetmek arasında olumsuz yönde bir ilişki vardır.

Tablo 3.2.24. Eğitim Düzeyi ile Yapılan İşin İşveren Tarafından Kıymetinin Bilinmemesi

			Yaptığım İşin İşveren Tarafından Kıymetinin Bilinmediğini Hissediyorum			Toplam
			Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	
Eğitim Düzeyi	İlkokul mezunu	Beklenen Değer	11,6	5,3	13,1	30,0
		% Eğitim Düzeyi	43,3%	16,7%	40,0%	100,0%
		% Yaptığım İşin İşveren Tarafından Kıymetinin Bilinmediğini Hissediyorum	41,9%	35,7%	34,3%	37,5%
		% Toplam	16,3%	6,3%	15,0%	37,5%
	Lise mezunu	Beklenen Değer	12,0	5,4	13,6	31,0
		% Eğitim Düzeyi	32,3%	16,1%	51,6%	100,0%
		% Yaptığım İşin İşveren Tarafından Kıymetinin Bilinmediğini Hissediyorum	32,3%	35,7%	45,7%	38,8%
		% Toplam	12,5%	6,3%	20,0%	38,8%
	Üniversite	Beklenen Değer	7,4	3,3	8,3	19,0
		% Eğitim Düzeyi	42,1%	21,1%	36,8%	100,0%
		% Yaptığım İşin İşveren Tarafından Kıymetinin Bilinmediğini Hissediyorum	25,8%	28,6%	20,0%	23,8%
		% Toplam	10,0%	5,0%	8,8%	23,8%
Toplam		Beklenen Değer	31,0	14,0	35,0	80,0
		% Eğitim Düzeyi	38,8%	17,5%	43,8%	100,0%
		% Yaptığım İşin İşveren Tarafından Kıymetinin Bilinmediğini Hissediyorum	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
		% Toplam	38,8%	17,5%	43,8%	100,0%

Tablo 3.2.24’de görülen sonuçlara göre, araştırmaya katılanlardan ilkokul mezunu olanların sayısı 30’dur. Bunların %43,3’ü katılıyorum,%16,7’si kararsızım, %40,0’ı katılmıyorum yanıtını vermiştir. Lise mezunu olan 31 kişiden %32,3’ü bu ifadeye katılırken, %16,1’i kararsız, %51,6’sı katılmadığını belirtmiştir. Üniversite

mezunu olan 19 kişinin ise %42,1'i katılıyor, %21,1'i kararsız, %36,8'i katılmamaktadır.

Eğitim düzeyi ile yapılan işin işveren tarafından kıymetinin bilinmemesi arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki yoktur ($\chi^2 : 1,479$; sd : 4; $p > 0,05$). Dolayısıyla H_0 hipotezi kabul edilir. Değişkenler arasında anlamlı bir bağıntı yoktur, iki değişken birbirinden bağımsızdır.

H4: Bulunulan ülkenin resmi dilini iyi derecede konuşmak ile iş ortamında anadilini konuşunca yadırgandığını hissetmek arasında anlamlı ve olumsuz yönde ilişki vardır.

Tablo 3.2.25'e göre katılımcılardan bulunulan ülkenin resmi dilini konuşma düzeyi az olan kişilerin %40'ı iş ortamında anadillerini konuştukları zaman yadırgandıklarını ifade etmiştir. %25'i bu konuda kararsız olduğunu, %35'i de katılmadığını belirtmiştir. Bulunulan ülke dilini orta düzeyde konuşan 25 kişiden %44'ü katılıyorum, %16'sı kararsız, %40'ı katılmıyor. Dil seviyesi iyi derece olan 35 kişiden ise %42,9 katıldığını, %25,7'si kararsız olduğunu, %31,4'ü de katılmadığını ifade etmiştir.

Bulunulan ülkenin resmi dilini bilme derecesi ile iş ortamında anadilini konuşunca yadırganmak arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki yoktur ($\chi^2 : 1,036$; sd : 4; $p > 0,05$). Bu sebeple H_0 hipotezi kabul, H_1 hipotezi reddedilir. Değişkenler arasında anlamlı bir bağıntı yoktur, iki değişken birbirinden bağımsızdır.

Tablo 3.2.25. Ülke Dilini Bilme Derecesi ile İş Ortamında Anadilini Konuştuğunda Yadırganma

			İş Ortamında Anadilimi Konuştuğumda Yadırganlığımı Hissediyorum			Toplam
			Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	
Ülke Dilini Ne Derece Konuşabiliyorsunuz?	Az	Beklenen Değer	8,5	4,5	7,0	20,0
		% Ülke Dilini Ne Derece Konuşabiliyorsunuz?	40,0%	25,0%	35,0%	100,0%
		% İş Ortamında Anadilimi Konuştuğumda Yadırganlığımı Hissediyorum	23,5%	27,8%	25,0%	25,0%
		% Toplam	10,0%	6,3%	8,8%	25,0%
	Orta	Beklenen Değer	10,6	5,6	8,8	25,0
		% Ülke Dilini Ne Derece Konuşabiliyorsunuz?	44,0%	16,0%	40,0%	100,0%
		% İş Ortamında Anadilimi Konuştuğumda Yadırganlığımı Hissediyorum	32,4%	22,2%	35,7%	31,3%
		% Toplam	13,8%	5,0%	12,5%	31,3%
	İyi	Beklenen Değer	14,9	7,9	12,3	35,0
		% Ülke Dilini Ne Derece Konuşabiliyorsunuz?	42,9%	25,7%	31,4%	100,0%
		% İş Ortamında Anadilimi Konuştuğumda Yadırganlığımı Hissediyorum	44,1%	50,0%	39,3%	43,8%
		% Toplam	18,8%	11,3%	13,8%	43,8%
Toplam	Beklenen Değer	34,0	18,0	28,0	80,0	
	% Ülke Dilini Ne Derece Konuşabiliyorsunuz?	42,5%	22,5%	35,0%	100,0%	
	% İş Ortamında Anadilimi Konuştuğumda Yadırganlığımı Hissediyorum	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	
	% Toplam	42,5%	22,5%	35,0%	100,0%	

Dil bilme seviyesi çalışma ortamında anadili konuşunca yadırganma durumunu değiştiren, azaltan ya da artıran bir etken değildir. Bireyler genel olarak

yabancı çalışma arkadaşlarının yanında Türkçe konuştukları zaman yadırgandıklarını hissetmekte.

H₅: Dil bilmeme ile iş ortamında dışlanmışlık arasında bir ilişki vardır.

Tablo 3.2.26. Ülke Dilini Bilme Derecesi ile İş Ortamında Dışlanmış Hissetme

			Kendimi İş Ortamında Dışlanmış Hissediyorum			Toplam
			Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	
Ülke Dilini Ne Derece Konuşabiliyorsunuz?	Az	Beklenen Değer	5,5	5,0	9,5	20,0
		% Ülke Dilini Ne Derece Konuşabiliyorsunuz?	30,0%	30,0%	40,0%	100,0%
		% Kendimi İş Ortamında Dışlanmış Hissediyorum	27,3%	30,0%	21,1%	25,0%
		% Toplam	7,5%	7,5%	10,0%	25,0%
	Orta	Beklenen Değer	6,9	6,3	11,9	25,0
		% Ülke Dilini Ne Derece Konuşabiliyorsunuz?	28,0%	24,0%	48,0%	100,0%
		% Kendimi İş Ortamında Dışlanmış Hissediyorum	31,8%	30,0%	31,6%	31,3%
		% Toplam	8,8%	7,5%	15,0%	31,3%
	İyi	Beklenen Değer	9,6	8,8	16,6	35,0
		% Ülke Dilini Ne Derece Konuşabiliyorsunuz?	25,7%	22,9%	51,4%	100,0%
		% Kendimi İş Ortamında Dışlanmış Hissediyorum	40,9%	40,0%	47,4%	43,8%
		% Toplam	11,3%	10,0%	22,5%	43,8%
Toplam	Beklenen Değer	22,0	20,0	38,0	80,0	
	% Ülke Dilini Ne Derece Konuşabiliyorsunuz?	27,5%	25,0%	47,5%	100,0%	
	% Kendimi İş Ortamında Dışlanmış Hissediyorum	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	
	% Toplam	27,5%	25,0%	47,5%	100,0%	

Katılımcılardan ülke dilini konuşma derecesi az olan 20 kişiden %30,0'u kendini iş ortamında dışlanmış hissetmekte, %30,0'u bu konuda kararsız olduğunu

bildirmekte, %40'ı ise bu kaniya katılmamaktadır. Orta derecede dil bilenlerden %28'i katılıyorum, %24'ü kararsız, %48'i katılmıyorum cevabını vermiştir. İyi derecede dil bilenlerin sayısı ise 35 olup bunların %25,7'si katılmakta, %22,6'u kararsız ve %51,4'ü katılmamaktadır.

Dil bilme seviyesi ile iş ortamında dışlanmışlık arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır ($\chi^2 : 0,714$; $sd : 4$; $p > 0,05$). Sonuç olarak H_0 kabul edilmiş, H_1 reddedilmiştir. Diğer bir ifadeyle değişkenler arasında anlamlı bir bağıntı yoktur, iki değişken birbirinden bağımsızdır.

H₆: İş yerinde aynı kökenden çalışanların olması ile iş ortamında dışlanmışlık arasında anlamlı ve olumlu bir ilişki vardır.

Tablo 3.2.27. İş Yerinde Başka Türk Çalışan Olması ile İş Ortamında Dışlanmış Hissetme

			Kendimi İş Ortamında Dışlanmış Hissediyorum			Toplam
			Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	
İş Yerinizde Başka Türk Var Mı?	Evet	Beklenen Değer	16,5	15,0	28,5	60,0
		% İş Yerinizde Başka Türk Var Mı?	31,7%	23,3%	45,0%	100,0%
		% Kendimi İş Ortamında Dışlanmış Hissediyorum	86,4%	70,0%	71,1%	75,0%
		% Toplam	23,8%	17,5%	33,8%	75,0%
	Hayır	Beklenen Değer	5,5	5,0	9,5	20,0
		% İş Yerinizde Başka Türk Var Mı?	15,0%	30,0%	55,0%	100,0%
		% Kendimi İş Ortamında Dışlanmış Hissediyorum	13,6%	30,0%	28,9%	25,0%
		% Toplam	3,8%	7,5%	13,8%	25,0%
Toplam	Beklenen Değer	22,0	20,0	38,0	80,0	
	% İş Yerinizde Başka Türk Var Mı?	27,5%	25,0%	47,5%	100,0%	
	% Kendimi İş Ortamında Dışlanmış Hissediyorum	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	
	% Toplam	27,5%	25,0%	47,5%	100,0%	

İş yerinde Türk kökenli çalışma arkadaşı olan 60 kişi bulunmaktadır. Bunlardan %31,7'si kendini iş ortamında dışlanmış hissederken, %23,3'ü kararsız

olduğunu belirtmekte, %45'i ise kendini dışlanmış hissetmemektedir. İş yerinde aynı kökenden çalışma arkadaşı olmayan 20 kişiden %15'i katılıyorum, %30'u kararsızım, %55'i katılmıyorum yanıtını vermiştir.

Çalışma ortamında aynı kökenden iş arkadaşının olması dışlanmışlık hissini azaltan bir etken değildir. Aksine aynı kökenden çalışma arkadaşı bulunmayan kesimin yarısından fazlası kendini iş ortamında dışlanmış hissetmemektedir.

İş yerinde başka Türk çalışma arkadaşının bulunması ile kendisini dışlanmış hissetme arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir ($\chi^2 : 2,098$; sd : 2; $p > 0,05$). Bu sonuca göre H_1 hipotezi ret, H_0 hipotezi kabul edilmiştir. Elde edilen sonuca göre iki değişken arasında anlamlı bir bağıntı bulunmamakta ve iki değişkenin birbirinden bağımsız olduğu anlaşılmaktadır.

3.3. Bulguların Değerlendirilmesi

Avrupa'da üretim sektöründe çalışan Türk işçilerin çalışma hayatında karşılaştıkları sorunları ortaya koymak için yapılan bu araştırmada Almanya'nın Baden-Württemberg ve Fransa'nın Alsace bölgelerinde 80 işçinin katılımıyla gerçekleştirilen çalışmanın değerlendirilmesi şu şekildedir:

Araştırmanın bütününde ilk olarak tanımlayıcı istatistik analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonuçlarına göre, görüşülen Türk işçilerin bir kısmının dini kimliklerinin kamu ve özel alanda bilinmesinden çekindikleri anlaşılmakta, ayrıca ülkede kendi sosyal - kültürel ve inanç - ibadet özgürlüklerini yaşamalarından bazı zamanlarda mahrum bırakıldıkları ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda katılımcıların büyük çoğunluğu sosyo-kültürel ve dini anlamda herhangi bir kısıtlama yaşamadıklarını belirtmiştir. Buna rağmen çalışmaya katılanların yarısı, toplumun diğer kesiminin haklarında olumsuz düşünceye sahip oldukları kanısındadır. Bu yargıya, onların Türk ya da Müslüman olmaları dolayısıyla kapıldıkları çıkarımında bulunulabilir.

Türk işçilerin çalışma hayatına yönelik algıları incelendiğinde; işçilerin yarısından fazlası işe girerken Türk olmalarından dolayı sıkıntı yaşamadığını belirtse de

belirli bir kısım bu sorundan dolayı sıkıntı yaşadığını belirtmiştir. Yine bu oranlara yakın bir kesim kendisini iş ortamında dışlanmış hissetmekte, işveren tarafından olumsuz tavırlara maruz kaldığını belirtmekte ve buna paralel olarak yaptığı işin de kıymetinin bilinmediğini hissetmektedir.

Yapılan çalışma neticesinde Türk işçilerin, en çok iş ortamında ana dillerini konuştukları zaman yadırgandıklarını hissettikleri ortaya çıkmıştır. Çalışma hayatına yönelik yaşanan bir diğer sorun ise, iş ortamında inançlarının gereği olan ibadetleri yerine getirememeleri olmuştur. İşçilerin yüzde yetmiş bu sorunu yaşadıklarını ve sıkıntı duyduklarını ifade etmiştir.

Ekonomik olarak Türk işçilerin yurtdışındaki durumları değerlendirilecek olursa; yaptıkları iş karşılığında aldıkları gelirden memnun oldukları, aynı emek gücü karşılığında Türkiye’de böyle bir gelir elde edemeyeceklerini, yaptıkları işe benzer bir iş Türkiye’de bulsalar dahi Türkiye’ye dönme isteğinde olmadıkları görülmüştür. Yaşadıkları ülkenin sağladığı yaşam standardı ve imkanlar (teknoloji, eğitim, hizmet, yaşam kalitesi) açısından da buldukları ülkeden memnun oldukları ve Türkiye’ye göre oldukça iyi imkanlara sahip oldukları çıkarımı yapılabilmektedir. Bunun yanında Türkiye’de iş bulamayacakları ve maddi sıkıntı içinde kalacakları korkusu onların, memleketlerine dönme isteklerini azaltıcı bir unsur olabilmektedir.

Çalışmaya ait hipotezlerin analizleri sonucu elde edilen sonuçlar ise şu şekildedir: İşçilerin, iş yerinde giyim tarzları nedeniyle yadırganmaları arasında bir ilişkiden söz edilememektedir. Dini ve kültürel etkilerin görülebildiği tesettürlü giyim, çalışanlar açısından iş yerinde bir yadırganma sebebi olarak görülmemektedir. Değerlendirme sonucunda bu yargının varlığını kabul eden çok az bir kesim bulunmaktadır.

Türk işçilerin eğitim düzeyleri ile iş yerinde dışlanmış hissetme durumları arasında bir ilişki bulunamamıştır. Bireylerin düşük eğitim düzeyinde olmaları onların iş yerinde hissettikleri veya maruz kaldıkları dışlanma olgusunu arttırmadığı gibi; yüksek eğitim düzeyine sahip bireylerin de dışlanma hissini azaltmamaktadır. Dolayısıyla eğitim düzeyi ile dışlanmışlık hissi arasında bir bağlantı yoktur. Aynı zamanda kişinin eğitim düzeyi ile yapılan işin işveren tarafından kıymetinin

bilinmemesi arasında herhangi bir bağıntı olmadığı görülmüştür. Eğitim düzeyi yüksek olan Türk işçilerin yaptığı işin, eğitim düzeyi düşük olan işçilerin yaptığı işe oranla işveren tarafından daha kıymetli görülmediği anlaşılmıştır.

Bireyin ülke dilini bilme düzeyi ile iş ortamında anadilini konuştuğu zaman yadırgandığını hissetmesi arasında bir ilişki bulunamamıştır. Aynı zamanda bireylerin buldukları ülke resmi dilini iyi derecede bilmeleri ile iş ortamında dışlanmış hissetmeleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Nitekim aynı kökenden çalışma arkadaşının bulunması da iş yerinde kişinin dışlanmış hissetmesini ya da hissetmemesini etkileyen bir olgu değildir. Analiz sonuçlarına göre aynı kökenden iş arkadaşı bulunmayan Türk işçiler, çalışma ortamında kendilerini daha az dışlanmış hissetmektedir. Sonuç olarak bireylerin dışlanma, yadırganma durumları eğitim ya da dil bilme düzeyleri ile ilişkili bulunmamış, ancak birçok yaşanan sıkıntının dini köken ve etnik kimlik ile birlikte doğduğu izlenimi edinilmiştir.

SONUÇ

İnsanlık tarihinde göç olgusu her zaman önemli bir olay olarak görülmüştür. İlk çağlardan beri var olan bu süreç günümüze kadar devam etmiştir. Tarihin çeşitli dönemlerinde siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel birçok faktörü etkileyen önemli göç dalgaları yaşanmıştır. Nitekim yirminci yüzyılda yaşanan Avrupa'ya Türk işçi göçü de bu serüvenlerden biridir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından bir enkaz haline gelen Avrupa ülkeleri, yeniden ayağa kalkabilmek adına önemli oranda yabancı emek gücüne ihtiyaç duymuştur. Türkiye ise savaşa katılmamış ancak, ekonomik gelişimini tamamlayamadığı için ekonomi genel anlamda kötü, dış borç oldukça fazla ve işsizlik yüksektir. İşte bu nedenler dolayısıyla Türkiye Almanya ve diğer Avrupa ülkelerinin talebine yanıt vermiş ve fazla olan işgücünü ihraç etme yoluna gitmiştir.

Bilindiği üzere Türkler ve diğer yabancı işgücü kaynakları Avrupalı ülkeler tarafından emek gerektiren işleri yapmaları için tercih edilmiştir. İşte bu sebeple göç eden Türkler orada vasıfsız, tercih edilmeyen, sağlık ve can güvenliği açısından riskli işlerde çalışmak durumunda kalmışlardır. Çoğu işçi alışkın olmadığı çalışma şartlarında çalışmış, dil bilmediği için haklarından mahrum kalmıştır. Avrupalı ülkelerin de yalnızca kalkınmalarındaki önemli bir kaynak olarak gördüğü Türk işçiler, şehir hayatından izole gettolarda yaşamak zorunda bırakılmıştır. İlk yıllarda sevinçle karşılanan Türk işçiler zamanla istenmemeye ve geri gönderilmeye çalışılsa da kalıcı olmuşlar, aile birleşimi sayesinde nüfus artışı sağlamışlardır. Günümüzde Avrupa ülkelerinde Türkler, nüfus bakımından oldukça yüksek orana sahip gruplardan biridir. Aradan geçen 57 yılın ardından bugün Türklerin Avrupa'daki durumunda gelişmeler yaşanmıştır. Alman ve Fransız toplumu içerisinde kendilerine yer edinmişler ve çalışma hayatının çeşitli basamaklarında görev almışlardır. Türkler için Avrupa her zaman “gurbet, acı, yalnızlık” olarak algılanmış olsa da, orada doğup yetişen yeni nesil için bu durum tam olarak geçerli değildir.

Türk işçilerin çalışma hayatına yönelik sorunlarının ele alındığı bu çalışmada göçün ilk zamanlarında yaşanan sıkıntılarla karşılaşılmamıştır. Türkler artık dil problemini çözmüş, yaşadıkları ülkenin sunduğu hakları ve yaşam biçimini öğrenmiş

durumda oldukları söylenebilir. İş piyasasına girerken çoğunlukla herhangi bir ayrımcılık yapılmadığı söylenebilir. Ancak burada çalışma yapılan kesimin yoğun olarak kas gücü gerektiren işçi grubundan oluştuğunu belirtmekte fayda var. Statüsü daha yüksek olan diğer işler için bu durumun geçerli olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Yine çalışma kapsamında işçilerin giyim tarzlarından, yabancı olmalarından dolayı dışlanmış hissetmedikleri söylenebilir. Fakat önce alkışlarla karşılanan, ardından ırkçı saldırılar ile hedef haline gelen Türk işçilere azınlık bir grup tarafından tepkiler devam etmektedir. Ayrıca işçilerin büyük çoğunluğu dini inançlarının gereği olan bazı uygulamaları iş yerinde yerinde getirmekte zorlandıklarını belirtmiştir. Yine iş ortamında anadillerini konuştukları zaman kendilerini rahatsız hissetmektedirler. Katılımcıların yarısından fazlası iş hayatında tüm işçilerle eşit haklara sahip olduklarını, işlerinden aldıkları geliri de yeterli bulduklarını belirtmişlerdir. Çalışma sonucunda elde edilen bilgilere göre Avrupa'da çalışan Türklerin, çeşitli alanlarda yaşadıkları ve maruz kaldıkları sorunlara rağmen, ekonomik ve sosyal imkanlardan memnun oldukları ve bu sebepler nedeniyle memleketlerine dönme isteğinin oldukça az olduğu yorumu yapılabilir.

Son olarak araştırma boyunca geçen sürede edindiğim gözlemlerim ve anket formlarının doldurulması esnasında yapılan sohbetler sonucunda Alman ve Fransız halkının kısmen de olsa Türklere karşı önyargılı oldukları ve Türk işçilerin nadiren Türk ya da Müslüman olmalarından dolayı sorun yaşadıkları söylenebilir. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında başlayan bu göç serüvenin kahramanı olan işçiler ve ailelerinin yaşam biçimlerinin izini günümüz kuşağında görmek mümkündür. Aradan geçen bunca zaman sonrasında Türkler, hala içlerine kapalı şekilde aynı kökenden kişilerle bir topluluk halinde yaşamayı tercih etmekte ve sosyal hayatlarını da o kısıtlı grup içerisinde geçirmektedirler. Her toplumda olduğu gibi Türk işçilerinde uyum sorunları devam etmektedir. Ancak yetişen genç kuşağın, geçmişe oranla dil öğrenme, eğitim seviyesini artırma ve sosyal hayata katılma gibi konularda daha etkin oldukları görülmektedir. Tabi ki olayın dışındaki bir gözlemci olarak yapılan bu yorumlar, farklı bir ülkede yaşayan bir yabancı olmanın ne hissettirdiğini tam olarak yansıtmamaktadır.

KAYNAKÇA

ABADAN UNAT Nermin, *Türkiye'nin Dış Göç Akımı ve Sosyal Hareketlilik*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1973.

ABADAN UNAT Nermin, KELEŞ Ruşen, PENNİNX Rinus vd., *Göç ve Gelişme Uluslararası İşgücü Göçünün Boğazlıyan İlçesindeki Etkilerine İlişkin Bir Araştırma*, Ajans-Türk Matbaacılık Sanayii, Ankara 1976.

ABADAN UNAT Nermin, *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2017.

ADIGÜZEL Yusuf, “Diyasporadaki Kimlik Algılamalarına Göç Tipinin Etkisi: Almanya ve İngiltere Türk Topluluklarının Karşılaştırılması”, *Sosyoloji Dergisi*, C/S: 3/20, 2010, s.97-119.

ADIGÜZEL Yusuf, “Göçmenlerin Kültürel Entegrasyonu”, (Ed. Adem Esen ve Mehmet Duman), *Türkiye’de Geçici Kotuma Altındaki Suriyeliler: Tespitler ve Öneriler*, Aryan Basım, İstanbul 2016, s.173-196.

AKKAYAN Taylan, *Göç ve Değişme*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1979.

ALACAHAN Osman ve DUMAN Betül, “Dışlanma, Ayrımcılık, Mezhep ve Etnikler Arası Eşitsizlikler”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C/S: 13/1, 2011, s.1-30.

Anwerbung und Vermittlung Ausländischer Arbeitnehmer, Erfahrungsbericht 1961; Erfahrungsbericht 1971.

ARANGO Joaquin, “Explaining Migration: A Critical View”, Unesco Blackwell Publishers, V/I: 52/165, 2000, p.269-281.

ARENDT Hannah, *İnsanlık Durumu*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994.

AYDOĞAN Filiz, *Medya ve Serbest Zaman*, Om Yayınları, İstanbul 2000.

BEDİRHAN Yaşar, “Avrupa Birliği Ülkelerinde Yaşayan Türk Çocuklarının Kültürel Uyum Sorunları ve Çözüm Önerileri”, *Akademik Bakış*, S:16, 2009, s.1-7.

BAŞEL Halis, *Sosyal Politika Açısından İç Göçler: Sivas'tan İstanbul'a Göç Örneği*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2003.

Birinci Beş Kalkınma Planı, (Erişim Tarihi: Ekim 2018), (https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/kanunlar_kararlar/kanuntbmmc046/karartbmmc04600001plan01.psd)

BORJAS J. George, “Economic Theory and International Migration”, *International Migration Review*, V/I: 23/3, 1989, p.457-485.

BORJAS J. George, “The Economic of Immigration”, *Journal of Economic Literature*, V/N: 32/4, 1994, p.1667-1717.

BOZKURT Veysel, *Pürütanizmden Hedonizme Yeni Çalışma Etiği*, Alesta Yayınevi, İstanbul 2000.

BÜYÜKÖZTÜRK Şener, “Anket Geliştirme”, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, C/S: 3/2, s. 133-151.

CASTLES Stephen ve MİLLER Mark J., *Göçler Çağı-Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008.

CASTLES Stephen, HAAS de Hein and MİLLER Mark J., *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*, Palgrave Macmillan, London 2014.

ÇAĞLAYAN Savaş, “Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, S:17, 2006, s.67-91.

ÇAKIR Özlem, “Sosyal Dışlanma”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C/S: 4/3, 2002, s.83-104.

ÇELİK Latif, “Ellinci Yılında Göçtürklerin Türkiye ve Almanya Açısından Önemi”, *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C/S: 2012/7, s.147-164.

DOĞAN Zeki, ARSLAN Seçkin ve BERKMAN Ayberk Nuri, “Türkiye’de Tarım Sektörünün İktisadi Gelişimi ve Sorunları: Tarihsel Bir Bakış”, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C/S: 8/1, 2015, s.29-41.

EFE Haydar, “Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye’de Yaşanan Göçler ve Etkileri”, *Sosyal Bilimler Metinleri*, Sayı:1, 2018, s.16-27.

EKİN Nusret, “Yurtdışı İşçi İstihdamının Ekonomik ve Sosyal Analizi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C:30, s.73-96.

ERKAL Mustafa, “Beyin Göçü”, Cavit Orhan Tütengil’e Armağan: Sosyoloji Konferansları, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, İstanbul 1980, s.74-80.

ERKAL Mustafa, BALOĞLU Burhan, BALOĞLU Filiz, *Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü*, Der Yayınları, İstanbul 1997.

FAIST Thomas, *Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2003.

FROMM Erich, *Özgürlükten Kaçış*, Payel Yayınları, İstanbul 1996.

GENEL Mehmet Gökhan, “Almanya’ya Giden İlk Türk İşçi Göçünün Türk Basınındaki İzdüşümü ‘Sirkeci Garı’ndan Munchen Hauptbahnhof’a ”, *Selçuk İletişim*, C/S: 8/3, s.301-338.

GEZGİN Mehmet Fikret, “İşgücü Teorileri”, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, S: 23, 1991, s.31-50.

GEZGİN Mehmet Fikret, Çalışma Sosyolojisi-Sosyal Gelişme Kitle İletişimi İlişkileri (I), *Sosyoloji Konferansları*, C/S: 0/26, 2000, s.55-95.

GIDDENS Anthony, *Sosyoloji*, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2013.

GORE Charles, “Introduction: Markets, citizenship and social exclusion”, (Ed. G. Rodgers, C. Gore, J.B. Figueiredo), *Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses*, International Institute for Labour Studies, Geneva 1995, p.1-42.

GÖKÇEK KARACA Nuray, “Türk Göçmen İşçilerin Çalışma Yaşamında Karşılaştıkları Sorunlar: Giresun’dan ABD’ne Göç Etmiş Türk Göçmen İşçiler Üzerinde Bir İnceleme”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S:56, 2009, s.287-306.

GÜLDİKEN Nevzat, *Çalışma Sosyolojisi*, Nobel Yayınları, Ankara 2015.

GÜLLÜPİNAR Fuat, Göç Olgusunun Ekonomi-Politiği ve Uluslararası Göç Kuramları, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, S:4, 2012, s.53-85.

GÜN Zübeyit, “Psikolojide, Göç Çalışmalarındaki Metodolojik Problemler ve Çözüm Önerileri”, *Türk Psikoloji Bülteni*, C/S: 12/38, 2006, s. 27-41.

GÜNAY Ünver, “Göç, Din ve Değişme: Batı Avrupa’daki Türk İşçileri Örneği”, *Bilimname*, C/S: 2003/3, s.35-64.

GÜNGÖR Derya, “İkinci Kuşak Avrupalı Türklerde Psikolojik Entegrasyon ve Uyum: Çift Boyutlu Kültürleşme Temelinde Karşılaştırmalı Bir Derleme”, *Türk Psikoloji Yazıları*, C/S:17/34, 2014, s.16-31.

GRİNT Keith, *Çalışma Sosyolojisi*, (Çev. Veysel Bozkurt), Alfa Yayıncılık, İstanbul 1998.

HERVEY Tamara K., “*Justifications for Sex Discrimination in Employment: a Comparative Study of the law of the European Community, the United Kingdom, the United States of America and the Federal Republic of Germany*”, Thesis submitted for the degree of PhD University of Sheffield, Faculty of Law, Sheffield 1992.

http://www.mfa.gov.tr/yurtdisinda-yasayan-turkler_.tr.mfa (Erişim Tarihi: Haziran 2018)

<http://www.tdk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: Temmuz 2018)

<http://www.turkey.iom.int/>, (Erişim Tarihi: Temmuz 2018).

HUBERMAN Leo, *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla, İletişim Yayınları*, İstanbul 2013.

IOM (International Organization for Migration), “Göç Terimleri Sözlüğü”, Bülent Çiçekli (ed.), *Uluslararası Göç Hukuku, Uluslararası Göç Örgütü*, Cenevre 2009.

IOM International Organization for Migration, *World Migration Report 2000*.

İÇDUYGU Ahmet, “International Migration and Human Development in Turkey”, *United Nations Development Programme Human Development Reports Research Paper*, 2009/52.

KAHRAMAN ÖZÖZEN Selver ve ÇALIŞKAN Vedat, “Uluslararası Emek Göçü Teorileri ve ODKA”, *Coğrafyacılar Derneği Uluslararası Kongresi Bildiriler Kitabı*, Mayıs 2015, Pegem Akademi, Ankara 2015, s. 477-486.

KARPAT Kemal, “Göçler ve Türkiye”, *da Diyalog Avrasya Dergisi*, S:10, 2003, s.8-17.

KAYA Ayhan ve KENTEL Ferhat, “Euro-Türkler: Türkiye ile Avrupa Birliği arasında Köprü mü Engel mi?”, *İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Araştırmaları ve Uygulamaları Merkezi*, 2005.

KESER Aşkın, *Çalışma Psikolojisi*, Ekin Yayınları, Bursa 2014.

KESER Aşkın ve KÜMBÜL GÜLER Burcu, *Çalışma Psikolojisi*, Umuttepe Yayınları, Kocaeli 2016.

KOÇ Erdem, KAYA Kadir ve Şenel M. Can, “Türkiye’de Sanayi Sektörü ve Temel Sanayi Göstergeleri – Ekonomik Güven Endeksi”, *Mühendis ve Makine Dergisi*, C/S: 58/688, 2017, s.15-37.

KOLUKIRIK Suat, “Uluslararası Göç ve Türkiye: Yerel Uygulamalar ve Görünümler”, *Zeitschrift für die Welt der Türken*, C/S: 6/2, 2014, s.35-53.

KURTULUŞ Berrak, “Beyin Göçü: Geçmişte, Günümüzde ve Gelecekte”, *İstanbul Üniversitesi İktisadi Bilimler Mecmuası*, C/S: 46/38, 1996, s.171-186.

LAFARGUE Paul, *Tembellik Hakkı*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2015.

LORDOĞLU Kuvvet ve ÖZKAPLAN Nurcan, *Çalışma İktisadı*, Der Yayınları, İstanbul 2005.

LORDOĞLU Kuvvet vd., “Türkiye’de Enformel İstihdam ve Yabancı Kaçak İşgücü”, *Uginar Proje Raporu*, 2004, http://mimoza.marmara.edu.tr/~klordoglu/yazilar/informel_istihdam_yabanci_kacak_isgucu.psd (Erişim Tarihi: Eylül 2018)

LUFT Stephan, “Die Anwerbung Türkischer Arbeitnehmer und ihre Folgen”, *Bundeszentrale für politische Bildung*, (çevrimiçi: <http://www.bpb.de/internationales/europa/tuerkei/184981/gastarbeit>) (Erişim Tarihi: Ekim 2018).

MARTİN L. Philip, *Bitmeyen Öykü: Batı Avrupa’ya Türk İşçi Göçü*, Uluslararası Çalışma Bürosu, Ankara 1991.

MASSEY Douglas, ARANGO Joaquin vd., “Uluslararası Göç Kuramlarının Bir Değerlendirmesi”, Çev.: Saniye Dedeoğlu, Burcu Oskay vd., *Göç Dergisi*, C/S:1/1, 2014, s. 11-46.

MAY Christopher, “Information Society, Task Mobility and the End of Work”, *Futures*, V/N: 32/5, 2000, p. 399-416.

METİN Banu, “İşgücü Piyasasında Yaşa Dayalı Ayrımcılık Sorunu ve Yaşa Dayalı Ayrımcılıkla Mücadele: ABD ve AB Uygulamaları Çerçevesinde Türkiye İçin Bir Değerlendirme”, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, C/S: 10/18, 2018, s.72-79.

OECD, *International Migration Outlook*, 2006, https://read.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/international-migration-outlook-2006_migr_outlook-2006-en#page129 (Erişim Tarihi: Temmuz 2018)

ÖREN Kenan ve YÜKSEL Hasan, “Geçmişten Günümüze Çalışma Hayatı”, *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, C/S: 1/1, 2012, s. 34-59.

ÖZDAMAR Kazım, *Paket Programlar ile İstatiksel Veri Analizi*, Kaan Kitabevi, Eskişehir 2011.

ÖZER Yeşim, *Türkiye ve Fransa Örnekleriyle Uluslararası Göç ve Yabancı Düşmanlığı*, Derin Yayınları, İstanbul 2015.

ÖZPOLAT Vahap, “Küreselleşme Sürecinde Yurt Dışındaki Türklerin Önemi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S: 34, 2012, s.211-220.

ÖZSERVET ÇAKIRER Yasemin, “Uluslararası Göç, Yerel Yönetimler ve Toplumsal Uyum”, *İller ve Belediyeler Dergisi*, S: 813, 2016, s.48-57.

RIST Ray C., *Guestworkers in Germany: The Prospects for Pluralism*, Praeger, New York, 1978.

RUSSELL Bertrand, *Aylaklığa Övgü*, Cem Yayınevi, İstanbul 2013.

SAKIN Bertuğ, “Almanya Türklerinin Dil Tutumları Üzerine Toplumdilbilimsel Bir Araştırma”, *Curr Res Soc Sci*, C/S: 4/1, 2018, s.1-17.

SAMSUN Nihal, “Çalışmanın Değişen Anlamı ve Güncel Durumuna İlişkin Tartışmalar”, *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, C/S: 3/2, 2017, s.160-210.

SARACENO Chiara, “Social Exclusion. Cultural Roots and Diversities of a Populer Concept.”, *The Institute for Child and Family Policy, Columbia University Faculty House*, 2001, (<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.467.9055&rep=rep1&type=psd>), (Erişim Tarihi: Ekim 2018).

SAVCI İlkey, “Çalışma Yaşamı ile Çalışma Dışı Yaşam Alanlarının İlişkisi Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C/S: 54/4, 1999, s. 145-166.

SAYIM Ferhat ve AYDIN Volkan, “Hizmet Sektörü Özellikleri ve Sistematik Olmayan Risklerin Sektör Menkul Kıymetleri ile Etkileşimine Dair Teorik Bir Çalışma”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C/S: 1/29, 2011.

STALKER Peter, “Migration Trends and Migration Policy in Europe”, N. Van Hear and N. Nyberg Sorensen, *The Migration-Development Nexus*, IOM International Organization for Migration, Switzerland, 2003, p.159-188.

STARK Oded and DAVID E. Bloom, “The Economics of Labor Migration”, *The American Economic Review*, V/N: 75/2, 1985, p.173-178.

Statistisches Bundesamt, *Statistisches Jahrbuch 1995*, Metzler-Poeschel, Wiesbaden 1995.

ŞAHİN Cengiz, “Yurt Dışı Göçün Bireyin Psikolojik Sağlığı Üzerindeki Etkisine İlişkin Kuramsal Bir İnceleme”, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C/S: 21/2, 2001, s.57-67.

ŞAHİN KÜTÜK Birsen, “Türkiye’den Batı Avrupa’ya İşçi Göçünün Sosyolojik Çalışmalara Yansımaları”, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, No:52, S: 2, 2015, s.609-654.

ŞENAY Banu, “Ulusaşırı Toplumsal Alanlar, Ulusaşırı Kimlikler: Avustralyalı Türkler Örneği”, (Ed. R. O. Dönmez, P. Enneli ve N. Altuntaş), *Türkiye’de Kesişen ve Çatışan Dinsel ve Etnik Kimlikler*, Say Yayınları, İstanbul 2010, s. 255-287.

TEKELİ İlhan, *Göç ve Ötesi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2008.

TEKELİ İlhan, ERDER Leila, *İç Göçler*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 1978.

TOKOL Aysen ve ALPER Yusuf, *Sosyal Politika*, Dora Yayınları, Bursa 2014.

TOKSÖZ Gülay, *Uluslararası Emek Göçü*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006.

TURAN Kadir, *Almanya'da Türk Olmak*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 1997.

TÜMERTEKİN Erol ve ÖZGÜÇ Nazmiye, “Yurtdışından Kesin Dönüşlerini İstanbul’a Yapan Türk İşçileri”, *Coğrafya Dergisi*, C/S: 0/4, 2012, s. 365-390.

Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Ankara 2011.

TÜSİAD, *Türkiye'nin Küresel Rekabetçiliği İçin Bir Gereklilik Olarak Sanayi 4.0 Gelişmekte Olan Ekonomi Perspektifi*, İstanbul 2016, <http://www.tusiad.org/indir/2016/sanayi-40.psd> (Erişim Tarihi: Eylül 2018)

YAVUZ Sefer, “Göç, Entegrasyon ve Din: Avrupa’da Yaşayan Türkler Bağlamında Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C/S: 6/26, 2013, s.610-623.

YILDIRIMOĞLU Hakan, “Uluslararası Emek Göçü: Almanya’ya Türk Emek Göçü”, *Kamu-İş*, C:8, S:1, 2005.

YILDIZ Halil, “Çalışma Üzerine Sosyolojik Perspektif”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, C/S: 58/1, 2010, s. 129-161.

YILMAZ Abdurrahman, “Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri”, *Turkish Studies*, C/S: 9/2, s.1685-1705.

EKLER

Ek: Anket Formu

Avrupa'da Çalışan Türk İşçilerin Çalışma Hayatına Yönelik Sıkıntıları

Sayın katılımcı; bu araştırma Avrupa'da yaşayan Türk işçilerin çalışma hayatına yönelik olumsuz durumların ölçülmesi amacıyla yürütülen bir yüksek lisans tez çalışmasına aittir. Akademik amaçlı yapılan bu çalışma başka hiçbir kurumda veya çalışmada kullanılmayacaktır. Anketin A ve B bölümlerinde belirtilen ifadeler için kendinize en uygun gelen seçeneği işaretleyiniz.

Katkılarınızdan dolayı teşekkür ederim.

Rümeysa YILDIZ

Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi

Şehir/Ülke:.....

1. Cinsiyetiniz?

Kadın Erkek

2. Yaşınız?

18-24 25-31 32-38 39-45 46-51 52+

3. Medeni durumunuz nedir?

Bekar Evli

4. Eğitim düzeyinizi belirtir misiniz?

İlkokul mezunu Ortaokul mezunu Lise mezunu Üniversite Yüksek Lisans

5. Kaç yıldır burada yaşıyorsunuz?

1-10 yıl 11-20 yıl 21-30 yıl 31-40 yıl 41+ yıl

6. Bulduğunuz ülkenin resmi dilini ne derece konuşabiliyorsunuz?

Çok az Az Orta İyi Çok iyi

7. Çalıştığınız iş yeri ilk iş yeriniz mi?

Evet Hayır

8. Çalıştığınız iş yerinde başka Türk kökenli işçi var mı?

Evet Hayır

A.	Aşağıda belirtilen ifadelere ne oranda katıldığınızı belirtiniz.	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
	9. İşe alım sürecinde Türk olmam sorun yaratır.	0	0	0	0	0
	10. Kendimi iş ortamında dışlanmış hissediyorum.	0	0	0	0	0
	11. Yaptığım işin işveren tarafından kıymetinin bilinmediğini hissediyorum.	0	0	0	0	0
	12. İşverenim – patronum Türk olmamdan dolayı bana karşı olumsuz tavır sergiler.	0	0	0	0	0
	13. Giyim tarzımdan dolayı İş Yerinde yadırgandığımı hissediyorum.	0	0	0	0	0
	14. İş ortamında ana dilimi konuştuğumda yadırgandığımı hissediyorum.	0	0	0	0	0
	15. İş ortamında dini inancımın gerekliliklerini yerine getirmekte sorun yaşıyorum.	0	0	0	0	0
	16. Uluslararası siyasi ilişkiler çalışma ortamımıza yansır.	0	0	0	0	0
	17. Fransız – Alman işçilerle çalışma hayatındaki tüm haklarımız eşittir.	0	0	0	0	0
	18. Yaptığım iş karşılığında aldığım gelir tatmin edicidir.	0	0	0	0	0
	19. Asgari ücret ile Türkiye’de çalışmak yerine burada çalışmayı tercih ederim.	0	0	0	0	0
	20. Türkiye’de aynı emek gücünü kullansam dahi şimdiki gelirim elde edemem.	0	0	0	0	0
	21. Türkiye’de şimdiki işime benzer bir iş bulsam Türkiye’ye dönüş yaparım.	0	0	0	0	0
	22. Burada elde ettiğim gelir, Türkiye’de çalışıp elde edeceğim gelire göre daha iyi bir yaşam standardı sağlıyor.	0	0	0	0	0
	23. Türkiye şartlarına göre burada daha iyi imkanlara (teknoloji, eğitim, sosyal hizmet, yaşam kalitesi) sahibim.	0	0	0	0	0

B.	Aşağıda belirtilen ifadelere ne oranda katıldığınızı belirtiniz.	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
	24. Dini inancımın herkes tarafından bilinmesinden çekiniyorum.	☐	☐	☐	☐	☐
	25. Kamusal alanda dini kimliğimin bilinmesinden çekinirim.	☐	☐	☐	☐	☐
	26. Toplumun diğer kesimi hakkımızda olumsuz düşüncelere sahiptir.	☐	☐	☐	☐	☐
	27. Kendi sosyal ve kültürel değerlerimizi yaşamaktan engelleniyoruz.	☐	☐	☐	☐	☐
	28. İnanç ve ibadet özgürlüğümüzü yaşamamız engelleniyor.	☐	☐	☐	☐	☐

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Rumeysa YILDIZ

Uyruğu : Türkiye Cumhuriyeti

Doğum Tarihi ve Yeri : 01/07/1994

e-posta : yildiz_rumeysa@hotmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi	2016
	İİBF- Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	
Yüksek Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi	2019